

Martin Prašnički

VOJNI LUZERJI 1914 - 1918

Usoda slovenskih mož in fantov

Martin Prašnički

VOJNI LUZERJI

1914 - 1918

Spominsko-dokumentarna zgodba o slovenskih vojaki
87. pešpolka - IR.87

Druga popravljena in dopolnjena izdaja

Zgornja Polskava 2014

Martin Prašnički

Vojni luzerji 1914 - 1918

Spominsko-dokumentarna zgodba o slovenskih vojaki 87. pešpolka - IR.87

Druga popravljena in dopolnjena izdaja

Dopolnil in uredil: Martin Prašnički

Samozaložba

Računalniška obdelava besedila in oblikovanje: Martin Prašnički

Zgornja Polskava 2014

Izbor fotografij in načrtov: Martin Prašnički

Druga izdaja izide le v elektronski verziji in je dostopna na

<http://www.borl.si/grad-borl/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(100)"1914/1918"(0.034.2)
355.48(=163.6)"1914/1918"(0.034.2)

PRAŠNIČKI, Martin

Vojni luzerji [Elektronski vir] : 1914-1918 : spominsko-dokumentarna zgodba o slovenskih vojaki 87. pešpolka - IR.87 / [[besedilo], izbor fotografij in načrtov] Martin Prašnički. - 2. popravljena in dopolnjena izd. - El. knjiga. - Zgornja Polskava : samozal., 2014

ISBN 978-961-283-002-1 (pdf)

Kazalo po naslovih in podnaslovih

Spremna beseda k prvi izdaji	1
K drugi, elektronski izdaji	4
Uvod v zgodbo	5
Evropa drsi v veliko vojno	5
Slovenski možje in fantje v avstro-ogrski vojski	6
Zvestoba domovini in vojna	9
Kdo so bili pravi vojni luzerji in od kod so bili doma	10
Haloze, kje je že to?	10
Frjanova kmetija in njeni gospodarji	13
Primer dveh vojnih luzerjev - bratov Prašnički	14
Luzer številka ena - Tonček	18
Najprej siva suknjica, kaj pa ljubica?	18
Severno bojišče	19
Oblaki prahu bodo rdeči	20
Galicija kraj nesrečnega imena	23
Trobente glas doseže vsako vas	30
Šestindvajseti avgust 1914 pri Zoločevu v Galiciji	33
Negotovost med domačimi	41
Kaj je bilo in kaj ni bilo res v Galiciji	44
Pričevanja in poročanja o vojni v Galiciji	45
Anton Prašnički - Tonček skozi nebeška vrata	51
Luzer številka dve - Franček	53
Jugozahodno bojišče	53
Italija se obrne proti svoji zaveznici Avstro-Ogrski	54
Sedeminosemdeseti v vojni z Italijani	57
1915 na bojiščih	59
1915 doma v Halozah	60
1916 na bojiščih	61
1916 doma v Halozah	63
1917 na bojiščih	66
1917 doma v Halozah	68

Leto 1918 začetek konca	71
87. pehotni polk v bitkah na Piavi in v Dolomitih	72
Nezadovoljstvo, dezerterstvo, upori	75
Konec 87. c. in kr. pehotnega polka	76
Zadnji dnevi velike vojne	76
Junaki izginjajo brez slovesa in sledi	77
Bilance vojnih neuspehov	78
Luzerji so vojaki, države, človeštvo	78
Znane in neznane človeške žrtve	79
Z zamudo do podatkov o žrtvah	81
Dva borca za severno mejo doma iz Paradiža	83
Seznam 124 žrtev z območja Cirkulan v letih 1914-1919	84
Zgodba o ubežnem vojaku Francu Prašnički iz Medribnika	86
Primer razglašanja za mrtva brata	91
Namesto epiloga k zgodbi	94
Le koga to še danes zanima	94
Hote, iz malomarnosti in iz neznanja	95
Dodatki in podatki	98
Pomembnejše vojne napovedi	98
Mirovni podpisi	98
O avstro-ogrski vojski	99
Organiziranost pehote po stalnosti	99
Organiziranost pehote po enotah	100
Označevanje enot	100
Vojaški čini, uniforme in oprema	101
Normativi moštev v pehoti	103
Popolnjevanje izgub na bojiščih	103
Vojakova oskrba	104
Ranjene pesmi slovenskih vojakov	105
Vojakove molitve	113

Spremna beseda k prvi izdaji

Zgodba pred vami večinoma pripoveduje o vojaki 87. cesarsko-kraljevega pehotnega polka avstro-ogrske vojske med prvo svetovno vojno, pogosto pa se dotakne tudi vojakov drugih enot, v katerih so služili Slovenci. Ene in druge sta domovinska zvestoba in dolžnost oblekli v uniforme in jih zvelikli na krvava evropska bojišča. Nekateri se iz vojne vihre niso nikoli vrnili, njihovi svojci pa o podrobnostih izginotja žal tudi nikoli niso zvedeli ničesar. Namesto zaslužene slave so bili žrtvovani vojaki deležni prehitre pozabe, prepogosto tudi tihega prezira, ponekod pa je njihovo izginotje preživelim sorodnikom celo prišlo prav, da so si lahko na račun zapuščine materialno nekoliko opomogli.

Pripadniki sedeminosemdesetega cesarsko-kraljevega pehotnega polka so bili doma pretežno s slovenske Štajerske. Ker je bila usoda tega regimenta doslej bolj slabo raziskana in njegova zgodovina še ni bila napisana, bo morebitnemu bodočemu piscu prišlo prav tudi kakšno spoznanje iz naše zgodbe. Po devetdesetih letih je poskus oživljanja dogodkov vse prej kot lahek; udeleženci vojne ne živijo več, šibki in nezanesljivi pa so tudi spomini njihovih maloštevilnih potomcev in sorodnikov. Tako bo lažje razumeti, zakaj se v zgodbi pogosto zatekamo k analizam posameznih vojnih dogodkov, ki so jih več let po končani vojni zapisovali vojni zgodovinarji: iz teh opisov se nam namreč, ob skrbnem branju in povezovanju dogodkov, zarišejo glavne poti in pomembnejši uspehi ali neuspehi posameznih polkov. Če poznamo vsaj nekaj podrobnosti o določenem vojaku in če vemo, v kateri enoti je služil, ga bomo tako skozi vojne viharje nekoliko lažje spremljali in bomo o njem morda razkrili kakšne doslej celo nepoznane okoliščine.

Kot pomemben vir za nastajanje pričujoče zgodbe je poleg spominov in vojnih analiz treba omeniti tudi časopisje, ki se je med vojno zelo trudilo, da bi bili bralci o dogodkih na bojiščih kar se da dobro obveščeni. Iz različnih vzrokov, med njimi tudi zaradi cenzure v časopisnih hišah, poročila niso vedno ustrezala dogodkom. Kljub temu iz poročanja veje vzdušje, ki je moralo vplivati na državljane monarhije, morda pa se je poročanje iz razpoloženja ljudi celo napajalo: v začetni fazi beremo o precejšnjem navdušenju nad odločnostjo avstrijske vojske, ki da bo na hitro obračunala s sovražniki, v nadaljnjih fazah pa se spričo vse številnejših žrtev in neuspehov na bojiščih razrašča skepsa, da bi se na koncu potrdilo, kar vojna ljudem pravzaprav vedno prinese in zapusti: bedo, razočaranje in žalovanje.

Opisovanje zgodb devetdeset let po dogodkih seveda ni lahko početje in vedno se bo našel kdo, ki bo avtorju ugovarjal, češ, kako lahko o tem piše nekdo, ki ni bil zraven. Nasprotnovelec se ne moti v tem, da pisec ni bil zraven, nima pa prav, če meni, da mu o tem ni mogoče pisati. Tudi če je nekdo zraven, ni jamstva, da se dogodkov podrobno spominja in da bo o njih pripovedoval povsem verodostojno. Oči vidijo po svoje, spomin pa ima tudi luknje. Tudi pripoved ni vedno pod nadzorom letečih misli. In poslušalci imajo vsak svoja ušesa. Pisec te zgodbe pa se naslanja na resnične, iz zgodovine bolj ali manj znane dogodke, ki jih povezuje z bolj ali manj neznanimi podrobnostmi o posameznikih in manjših skupinah ljudi določenega kraja ter tako predstavi zgodbo, ki je najbližje resnici in pove nekaj več, kot dandanes ljudje o tem še kaj vedo. Seveda danes ni mogoče več napisati kronike dogodkov med prvo svetovno vojno, saj so udeleženci pomrli, njihova pričevanja pa so tudi v glavnem že pozabljena.

Med izginulimi in pozabljenimi vojaki prve svetovne vojne sta bila tudi dva kmečka mladeniča iz Medribnika od sv. Barbare v Halozah. Oba sta nekako značilna predstavnika Slovencev v tedanji avstro-ogrski vojski: sta doma s podeželja, oba mladeniča okrog dvajsetih, po zavesti štajerska Slovenca, vzgojena v duhu zvestobe cesarju in ponižnosti pred

bogom. Odkrivanje njunih usod, ki sta bili pač samo dve usodi med milijoni enakih, je bilo gibalno mojega raziskovanja. Namen pa ni bil odkriti le tega, kar se je dogajalo njima. Skozi vso zgodbo ne pozabljam na njune tovariše, s katerimi sta delila usodo skupnega gorja. Bralca želim seznaniti s spoznanjem, da so mnogi odšli v vojno v prepričanju, da bodo obranili svetle vrednote tistega časa, ki so bile izražene z besedami vera, dom in cesar. Tem vrednotam je bila večina državljanov pri nas vsaj na začetku vojne še zelo privržena, čeprav je že iz ozadja pritiskalo v ospredje vprašanje zapostavljenosti Slovencev v primerjavi z nemškim in madžarskim narodom v monarhiji. Vladar je pač bil še vedno avtoriteta, ki ve, kdaj je domovina ogrožena in kdaj jo je treba braniti z orožjem. Dom in domovina je vendar eno in isto, varno mesto ob domačem ognjišču, vera v boga pa upanje na pomoč, po katero se lahko človek v težkih trenutkih zateče, najsi bo reven ali bogat, mlad ali star, zdrav ali bolan.

Ne domišljam si, da sem s to zgodbo prispeval kaj velikega k zgodovini prve svetovne vojne. Zgodovino, kolikor je bilo mogoče, sem le uporabil za okvir večini dogodkov, v katerih so se znašli za poklicne zgodovinarje manj pomembni ljudje. Pri tem pa ne morem mimo ugotovitve, da do danes ni pozabljeno le večina tistega, kar se je v kruti vojni dogajalo posameznikom, ampak ni več niti zgodovinskega spomina o enotah, ki so štele po nekaj tisoč slovenskih vojščakov. O celjskem 87. pehotnem polku skupne avstro-ogrske vojske, v sestavu katerega je bilo vedno preko štiri petine Slovencev ali celo več, danes iskalec ne najde niti zbranega, kaj šele primerno urejenega arhivskega gradiva. Razloge, zakaj zbirke niso nastajale v pravem času, to pa je torej po končani prvi svetovni vojni, je treba najbrž iskati v razmerju Slovencev in Hrvatov do Srbov v skupni državi po vojni. Skupaj so se znašli zmagovalni Srbi in poraženi Slovenci in Hrvati. Slednji so hote ali nehote, predvsem pa molče, plačevali moralni dolg do zmagovalcev, čeprav jim tega ne bi bilo treba. Tako se je obnašala tudi arhivistika in zgodovinopisje. Kot da se da z zamolčevanjem oblasti neljubih dejstev spremeniti njihov obstoj! Ker so naši fantje doživeli skupaj z avstro-ogrsko vojsko polom, v novi državi pa smo častili predvsem srbske zmage, je šlo v pogubo tudi mnogo dokumentov, ki bi nas danes lažje prepričali, da smo imeli že v avstrijski državi organizirane vojaške enote, ki so se čutile slovenske, čeprav so bile v sestavu velike skupne avstro-ogrske armade.

In zakaj naj bi bil 87. cesarsko - kraljevi pehotni polk pomemben za Slovence?

V njem nista služila le brata Tonček in Franček, katerih usodi nas vodita skozi polkovne vojne dogodke. 87. polk je imel svoj naborni okoliš v širšem celjskem in ptujskem okrožju. Upravičeno ga uvrščamo med najbolj slovenske polke avstro-ogrske vojske, saj je bila občevalna govorica v njem slovenska in le ukazovanje v nemščini. Na slovenskem Štajerskem je imel 87. cesarsko kraljevi polk svojega krvnega »brata« le še v 26. domobranskem polku. Sedeminosemdeseti pešpolk se je zapisal v vojno zgodovino prve svetovne vojne kot eden najboljših in ker dobro ne pride gladko in ni vedno sladko, je bilo za slavo treba plačati visoko ceno; med plačniki so bili seveda naši dedje, očetje, strici in tako dalje. Sedeminosemdeseti pešpolk avstro-ogrske skupne vojske bi zato moral biti vzor katerikoli slovenski samostojni vojski, ki si je kdaj koli postavila za cilj obrambo domovine pred tujimi osvajalci.

Za lažje razumevanje vojaških dogodkov je v dodatku te knjižice nekaj najosnovnejših podatkov o avstro-ogrski vojski. Iz njih lahko spoznamo označevanje enot ter organiziranost vojske. Če tega ne poznamo, spremljanje enot in dogodkov na bojiščih skorajda ni mogoče; bralca, ki želi le romanizirano pripoved, bodo navajanja števil in označb vojaških enot morda motila. Nekdo drug pa bo lahko prav zaradi tega spoznal kak dogodek, ki bo zanj zelo pomemben. V dodatkih in podatkih omenjam predvsem pehoto, v kateri je služilo največ Slovencev in tudi naši »junaki«. Kadar so uporabljene skrajšane označbe vojaških enot, so te včasih v izvirniku, kakor jih večinoma pozna in uporablja tudi svetovna vojaška zgodovina, na primer 87.IR (= sedeminosemdeseti infanterijski regiment), pogosto pa tudi po slovensko pehotni ali kar »pešpolk«.

Precej pričevanj o dogodkih na bojiščih je povzetih po slovenskih časnikih, predvsem štajerskih. Pri tem je namenoma ohranjen jezik, kot so ga tedaj uporabljali pričevalci ali poročevalci v časnikih, kar dodatno prispeva k dramatičnosti opisanega časa.

Pri nastajanju zgodb so s svojimi viri pomagali kolikor so mogli: Univerzitetna knjižnica Maribor – Domoznanska enota, Zgodovinski arhiv na Ptuju, Pokrajinski arhiv v Mariboru, Osnovna šola v Cirkulanah in Župnijski urad v Cirkulanah.

In zakaj naslov zgodbe VOJNI LUZERJI? Kaj bralcu sporočata ti dve besedi?

Luzer je v naš jezik uvožena tujka in je kot taka v rabi zlasti med mladimi. Luzer je nekdo, ki se v življenju ne znajde prav dobro in se mu izjalovi večina poskusov, da bi storil kaj koristnega, in ki po običaju zavedno ali nezavedno izgublja še tisto, kar se mu zdi, da trdno drži v rokah. Ker nima najboljšega občutka za presojo, kdaj bi lahko dobil in kdaj bo izgubil, se prepušča usodi. Usoda pa je kakor krogla na strmini: če je ne obvladaš, se bo gotovo skotalila navzdol.

Tudi kdor da vse od sebe, kar ima in zmore, v upanju, da dela prav, pa od tega nima ne slave, ne koristi, je *luzer*.

Naši in vsi drugi fantje, ki so odhajali na vojne z upanjem, da bodo obranili vrednote svoje domovine in družin, vrnili pa so se brez uspeha, razočarani in ponižani ali se sploh niso vrnili, so bili poraženci in zagotovo med največjimi *vojnimi luzerji* svojega časa...

Maribor, junija 2006

Avtor

K drugi, elektronski izdaji

Z gospo Miro Petrovič iz Knjižnice Ivana Potrča Ptuj sva leta 2013 pripravljala gradivo za prispevek na spletnem informacijskem portalu KAMRA, ki je pod tematskim naslovom *Barbarčani v veliki vojni, Cirkulane 1914-1918* že dosegljiv na spletnem naslovu www.kamra.si/Default.aspx?module=5®ion=10&id=2724. Precejšen del omenjenega gradiva sem črpal iz moje knjige *Vojni luzerji 1914-1918*, ki je izšla v prvi tiskani verziji že leta 2006. Gospa Petrovič mi je pa predlagala, da bi »Luzerje« lahko ob 100-letnici pričetka prve svetovne vojne, torej leta 2014, vključili še v Digitalno knjižnico Slovenije. Po premisleku in še zlasti ob spoznanju, da se je v osmih letih nabralo tudi nekaj podatkov, s katerimi lahko prvo izdajo dopolnim ali tu in tam tudi kaj popravim, sem predlog sprejel. Po izidu prve izdaje knjige namreč ugotavljanje posledic svetovnih vojn zame ni bilo končano, saj sem medtem raziskovanje širil na žrtve v drugi svetovni vojni. Kot se pa pri raziskavah rado dogaja, sem medtem odkril še nekaj novih podatkov o žrtvah prve svetovne vojne z obravnavanega območja. Zaradi tega se mi je zdelo prav, da ta odkritja upoštevam in podatke na straneh 81 in 82 prve izdaje sedaj dopolnim. Tako je dodanih petnajst (15) nadaljnjih žrtev prve svetovne vojne, s seznama pa so umaknjena imena treh (3) mož, za katere se je po novo odkritih virih potrdilo, da so vojno preživeli. Kot v prvi tudi v drugi izdaji seznam vsebuje poleg priimka in imena le letnico in kraj rojstva posamezne žrtve, medtem ko je seznam z obsežnejšimi podatki objavljen v knjižici »Žrtve svetovnih vojn z območja Cirkulan«, ki mi jo je v tiskani verziji izdalo Društvo za oživitev gradu Borl v Cirkulanah decembra 2013 in je dostopna v javnih knjižnicah.

S tega vidika se mi zdi prav, da v drugi, elektronski izdaji knjige *Vojni luzerji 1914-1918* prvotni seznam žrtev in s tem povezana dejstva uskladim z novim stanjem podatkov. Tako je doživelo spremembe tudi nekaj dokumentov, ki so zdaj barvni, kar v tiskani izdaji ni bilo racionalno. Dodan je kakšen nov dokument, ki je bil najden po prvi knjižni izdaji. V elektronski izdaji je opravljeno še nekaj nujnih stilskih, jezikovnih in pravopisnih posegov v besedilo, tem spremembam pa je prilagojeno tudi oblikovanje besedila in slikovnega gradiva.

Druga, elektronska izdaja knjige *Vojni luzerji 1914-1918* izide na spletnih straneh Društva za oživitev gradu Borl na naslovu <http://www.borl.si/grad-borl/> in bo vključena v Digitalno knjižnico Slovenije www.dLib.si.

Martin Prašnički

Zgornja Polskava aprila 2014

Uvod v zgodbo

Evropa drsi v veliko vojno

Minilo je devetdeset let, odkar so veliki politični zapleti v Evropi privedli do prve svetovne vojne. Vse vojne so zlo, ta, ki se je zanetila, besnela in tudi dogorela takrat na našem kontinentu, pa je bila največja dotlej in je do temeljev pretresla evropsko ureditev in civilizacijo. Velike države, kot so Nemčija, Francija, Anglija, Rusija in Avstro – Ogrska, so se na eni ali na drugi strani spustile v vojaški spopad neslutelih razsežnosti in posledic. Svet je izgubil na milijone mladih, zdravih ljudi, uničeno je bilo gospodarstvo in številna bogastva, po množičnem umiranju nevednih in nedolžnih ljudi za nesmiselne cilje pa je človeštvo skoraj v celoti izgubilo zaupanje v življenjske in družbene vrednote, ki so jih dotlej predstavljale velike vladarske hiše.

Vojni pekel je bil kmalu po končani vojni pozabljen in na njegovo mesto so stopila življenjska vprašanja. Tako države, kot pokrajine in mesta, vasi in posamezne družine, so imele na pretek novih skrbi, med katerimi ni bilo prav veliko mesta za ukvarjanje s preteklostjo. Tudi vojna se je morala iz žive zavesti umakniti v spomin in opomin, da se kaj takega ne sme ponoviti.

Evropa po prvi svetovni vojni ni bila nikoli več to, kar je bila pred njo; še najbolj se je spremenila v geografsko političnem pogledu. V njenem srednjem in jugovzhodnem delu je nastalo več novih držav, ki so želele svoje meje zarisati po narodnostnem načelu, vendar jim to ni uspelo. Veliki zmagovalci v vojni so po salonih in na mednarodnih konferencah želje majhnih narodov popravljali po lastnem okusu. Politične računice velikih in močnih so, kakor v zgodovini že tolikokrat prej, tudi tokrat prizadejale majhnim in šibkim državnim skupnostim nemalo razočaranj.

In kako smo prestajali velike preobrate Slovenci?

Naša skupna domovina Avstro – Ogrska je štela pred prvo svetovno vojno preko petdeset milijonov ljudi, v njej pa so živeli Slovenci, avstrijski Nemci, Madžari, Hrvati, Srbi, Bošnjaki, Čehi, Slovaki, Poljaki, Italijani, Romuni, Ukrajinci... V celoti ali samo z deli narodnih teles je bil to svojstven internacionalni univerzum, ki se spričo naraščajočih narodnostnih gibanj in značajskih razlik tudi brez vojne ne bi mogel dolgo obdržati skupaj na način, kakršen je bil izoblikovan zadnjih nekaj desetletij. Kot taka je bila avstro-ogrska monarhija ranljiva tudi z vojaškega vidika. Če je še ob izbruhu vojne kazalo, da je skupna država glede obrambe enotna, pa so se pozneje zgodile mnoge reči, ki so enotnost načele, tudi zato, ker se je jasno pokazalo, da ta vojna ni bila samo obrambna. Bila je predvsem imperialistična. Spričo okoliščin na domačih in evropskih bojiščih so politični voditelji podrejenih narodov zaslutili, da je vojaški poraz in razpad imperialnih držav najprimernejši trenutek za osamosvajanje narodov in za ustanavljanje novih državnih skupnosti.

Tako sta nastali Češkoslovaška in Jugoslavija, ponovno se je združila Poljska, svoje meje je zaokročila Italija. Tudi carska Rusija je razpadla s proletarsko revolucijo, ki se je sprožila med vojno, in je po njej dobila povsem novo notranjo in zunanjo podobo. Tudi nekdanj mogočen turški imperij, ki je stoletja ogrožal krščansko Evropo, se je zaradi nove delitve sveta skrčil na maloazijski polotok in se je zaradi revolucije na domačih tleh preobrazil v državo, ki se je odtlej bolj spogledovala z Evropo kot pa s svojimi nekdanjimi afriškimi »kolonijami«.

Slovenski možje in fantje v avstro-ogrski vojski

Večina slovenskih mož in fantov je služila v enotah avstro-ogrske vojske, ki so imele prevladujoči slovenski značaj. Polkov, vojaških enot torej, ki so štele med tri in štiri tisoč mož, in so v njih Slovenci predstavljali večino, je bilo vsaj pet. Novačenje je potekalo po nabornih okoliših, po katerih so polke tudi poimenovali, na primer: celjski, mariborski, kranjski, primorsko-tržaški. Tako so bili polki prepoznavni po krajevni in deželski pripadnosti vojakov. V polkih so bili vojaki praviloma doma iz istih krajev, kar je ustvarjalo zavest, da je ta vojska *njihova*. Ob koncu večletnega vojskovanja se je prav ta jezikovna in nacionalna homogenost posameznih enot a-o vojske izkazala za pogubno, saj so številni polki z večinskim nacionalnim sestavom razmeroma homogeno izkazali neposlušnost centralistični državi.

Kot je v dodatku te knjige navedeno, je bila avstro-ogrska vojska organizirana v treh stebrih:

- **Skupna vojska avstrijskih in ogrskih dežel in držav** z oznako *c. in kr.* (cesarsko kraljeva, po nemško *k. u. k.* = kaiserliche und königliche), na primer 87. *k. u. k. IR* (v rabi tudi zapis IR.87).

- **Domobranska vojska avstrijskih ali ogrskih držav in dežel** z oznako *c. kr.* (cesarsko-kraljeva, po nemško *k. k.* = kaiserlich-königliche), na primer 26. *k. k. LiR*. V tem primeru črka L pove, da gre za deželno domobransko vojsko, iz nemščine Landwehr Infanterie Regiment. Ogrski del dualne monarhije je imel v označbah svojih domobranskih enot črko H namesto L, kar je začetnica madžarskega imena te vojske: Honved. Dodatni črki L in H sta bili pri ločevanju polkov in drugih enot nujni, saj je bilo številčenje enih in drugih enot po tekočih številkah od 1 naprej in bi sicer zlahka prihajalo do zamenjav.

- **Črnovojniška vojska**, ki je bila po formacijah nekakšno dopolnilo domobranske vojske, sestavljali pa so jo oddelki starejših vojaških obveznikov ali lažji invalidi, katerih naloge so bile v glavnem v zaledju, na primer civilna zaščita, varovanje objektov in podobno. Njihovi naborni okoliši so se praviloma ujemali z okoliši domobranske vojske. Ob vsesplošnem pomanjkanju žive sile, so črnovojnike proti koncu vojne pošiljali tudi na fronto, kakor vse druge vojaške obveznike.

Pehotni polki skupne avstro-ogrske vojske, ki jih lahko smatramo za slovenske, so bili naslednji:

- 17. pehotni polk *c. in kr. vojske* z nabornim okolišem na Kranjskem – v rabi ime **kranjski**
- 47. pehotni polk *c. in kr. vojske* z nabornim okolišem severnega dela slovenske Štajerske (Maribor, del Dravskega polja, Slovenskih goric in Pohorja, Kozjak, del avstrijskih občin lipniškega območja, ki danes mejijo na Slovenijo severno od Maribora) – mariborsko štajerski ali kar **mariborski**
- 87. pehotni polk *c. in kr. vojske* z nabornim okolišem tedanjih okrajev Celje, Ptuj, Rogatec, Ormož – celjsko štajerski ali kar **celjski**
 - 97. pehotni polk *c. in kr. vojske* z nabornim okolišem na obali, Gradiškem in Goriškem, imenovan **tržaški**.

Razen polkov skupne a-o vojske sta na Slovenskem nabirala vojake še dva domobranska polka in sicer 26. domobranski pehotni polk v Mariboru (26. LiR) z nabornim okolišem Spodnje Štajerske in 27. domobranski pehotni polk v Ljubljani (27. LiR) z nabornim okolišem Kranjske in dela Primorske.

Imena nabornih okolišev, kot so celjski, mariborski in podobno, pa seveda še ne pomenijo, da so vojaki svoj aktivni del vojaščine odslužili v Celju ali v Mariboru. V mestih, po katerih so polki dobili imena, so bili samo sedeži upravnih okolišev in nabornih komisij in morda enega do dveh polkovnih bataljonov, medtem ko so bili ostali bataljoni od skupno treh

ali štirih razmeščeni precej vstran od nabornih okolišev. Tudi poveljstvo polka je bilo običajno na lokaciji, kjer je bila nameščena večina vojaških enot iz sestava polka. Tako je imel na primer celjski 87.IR naborno upravo v Celju, kjer je bil nameščen tudi njegov prvi (I/87) bataljon, preostali trije bataljoni pa so bili nameščeni v Pulju, kjer je bilo tudi poveljstvo polka. Od treh puljskih bataljonov je bil četrti (IV/87) bataljon precej časa detaširan ali začasno premeščen v mirovne sile v Skadar, kjer je dočakal začetek prve svetovne vojne.¹ Kranjski 17.IR je imel prvi bataljon nameščen v Ljubljani, poveljstvo in ostale tri bataljone pa v Celovcu. Tržaški 97.IR je imel prva dva bataljona nameščena v Bjelovar, tretji bataljon v Trstu in četrtega v Karlovcu. Mariborski 47.IR je imel v februarju leta 1914 naslednje razmestitve bataljonov: I/47 v Kanalu, II/47 in IV/47 ter poveljstvo polka v Gorici in III/47 bataljon v Mariboru. V Ljubljani pa so bili nameščeni tudi bataljoni drugih polkov, kot na primer kar trije bataljoni IR.27 ali v Trstu trije bataljoni IR.32, v katere so rekrutirali mladeniče iz drugih sredin monarhije.²

V Mariboru je bil pred prvo svetovno vojno tudi sedež poveljstva 3 dragonske (konjeniške) brigade, njen peti dragonski regiment, ki je veljal za mariborskega, pa je imel na primer leta 1914 pred izbruhom vojne prvi divizion s poveljstvom polka v Gorici, drugega pa v Slovenski Bistrici.³ V Ljubljani je bilo poveljstvo 28. pehotne divizije in 56. pehotne brigade, kakor tudi poveljstva 17.IR in 27.IR ter 7. divizijskega artilerijskega polka. Omeniti je še treba 8. polk poljske artilerije v Gorici in 3. regiment poljskih havbic v Mariboru.

Slika 1

Topničarji 7. artilerijskega polka v Ljubljani. Med njimi je tudi Barbarčan Anton Tetičkovič iz Gruškovca, letnik 1892, prvi z leve v najnižji vrsti. Vojna ga je zatekla med služenjem obveznega roka v Ljubljani, od koder je bil poslan na severno bojišče v Galicijo, od tam pa verjetno leta 1916 na soško fronto. V vojni si je prislužil nekaj križcev in medalj kot priznanj za hrabrost.⁴

¹ Nekaj o tem glej na KAMRI - <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5®ion=7&id=1574>: Celjski pešpolk na misiji v Skadru!

² Vir: <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/orb14.htm>

³ Vir: <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/dragon.htm#dragon>

⁴ Po podatkih njegovega sina Franca Tetičkoviča s Ptuja

V Gorici je bil nameščen tretji saperski bataljon, na Ptuju pa tretji pionirski bataljon. Za izrazito slovenske lahko štejemo samostojne bataljone poljskih lovcev št. 7 (kranjski), št. 9 (štajerski v Gradcu) ter številki 20 in 26 (kranjsko-obalni). Slovenski naborni okoliši so spadali pod tretji armadni zbor ali korpus s sedežem v Gradcu, kjer je bila tudi glavna enota prateža – trena.

Šematizem slovenskih pehotnih enot v sestavu 3. armadnega zbora, ki so bile poslone avgusta 1914 na bojišča in je v njih služila večina Slovencev, je prikazan v naslednji preglednici:

Divizija	Brigada	Polk	Bataljon	Bojišče
ID.6	11 12	IR.7 koroški IR.17 kranjski	I-IV I-IV	sever sever
ID.28	55 56	IR.87 celjski IR.97 tržaški IR.27 graški IR.47 mariborski	I-IV I-IV I-IV I-IV	sever sever sever sever
LiD.22	105.BL	LiR.26 mariborski LiR.27 ljubljanski	I-III I-III	sever sever
			7. lovski	sever
	9. gorska		IV/87 detaširan	Balkan

Oblasti pa so v teku prve svetovne vojne večkrat spreminjale organiziranost svojih vojaških enot, nekatere med njimi tudi večkrat preimenovali. Večje reorganizacije so se dogajale leta 1917 in poleti 1918. Pa tudi kmalu po začetku vojne so preimenovali polke deželne obrambe v domobranske polke, te pa pozneje še v strelske polke ali polke strelcev. Nekateri enote so bile preimenovali in preštevilčene, na primer 27. domobranski polk (LiR.27) v 2. gorski strelski polk. Tudi število pehotnih polkov skupne cesarske in kraljeve vojske, ki jih je bilo ob začetku vojne 102, je do konca vojne zaradi reorganizacij naraščalo, kar je v označbah predstavljeno z dodatnimi številkami.

Razen pehotnih polkov (IR) skupne vojske kot samostojnih borbenih enot pa so naši ljudje seveda služili tudi v številnih drugih enotah in polkih. Znana sta na primer 5. konjeniški (dragonski) polk v Mariboru in 7. topniški (artilerijski) polk v Ljubljani. Po vojašnicah manjših mest so bile razmeščene manjše vojaške enote in poveljstva, na primer v Ptuju saperski in pionirski bataljon št. 3 in 5 ali 7. bataljon lovcev v Kanalu.

Naj le zaradi lažjega spremljanja besedil omenimo še strukturiranost pehote a-o vojske: pehotni polk kot osnovna enota, ki je bila usposobljena za samostojno delovanje na bojišču, se je navzgor vključeval v brigado (običajno po dva polka), dve do tri brigade v divizijo, dve diviziji v korpus ali armadni zbor. Celotna a-o vojska je pred začetkom vojne štela šestnajst armadnih zborov. Kot smo že omenili, je bil v Gradcu sedež III. armadnega zbora, pod katerega so spadale vojaške enote na slovenskih tleh.

Delitev polka navzdol je bila naslednja: pehotni polk skupne vojske je bil sestavljen iz štirih bataljonov, domobranske vojske pa iz treh bataljonov. Kot že omenjeno, so bile označbe sestavljene iz *rimске številke bataljona in številke polka*, na primer četrti bataljon 87. pehotnega polka je imel označbo IV/87. Bataljone so sestavljale stotnije ali po domače kompanije. Stotnije so bile znotraj polka številčene od 1 do 16 (za domobranske polke 1 do 12), na primer sedma stotnija je bila po tem štetju vedno v drugem bataljonu, pri čemer ni bilo nujno omenjati številke bataljona. Stotnija je štela nekaj vodov (Zug), ti pa oddelke

(Abteilung). Zanimivo je imenovanje manjših skupin vojakov po slovensko, kot na primer *krdelo*.⁵

Slovenci pred izbruhom prve svetovne vojne še nikdar nismo imeli lastne države, v kateri bi sami odločali, kako bomo živeli. Vizije in osamljene zahteve po samostojni Sloveniji so se rojevale po revolucionarnem letu 1848, a za njihovo uresničitev nikoli ni bilo pravih možnosti. Zato Slovenci dotlej formalno tudi nismo mogli imeti lastne vojske. Lahko pa smatramo za njene zametke prav *slovenske polke v sestavi avstro-ogrske vojske*, ki so bili organizirani po domovinskem načelu in v katerih je vladal močan občutek pripadnosti domačim slovenskim krajem in deželam.

Zvestoba domovini in vojna

Skupna slovenska domovina je bila v zavesti tedanjih ljudi in vojakov šibkejša kot občutek pripadnosti deželi, v kateri so se rodili in prebivali. Še najbolj jih je zbliževal slovenski jezik, pa najsi je šlo za narečja ali za tisto nekaj več, česar so se otroci naučili v šolah; poleg šol so takrat med Slovenci delovale združevalno tudi cerkvene institucije in ljudsko izročilo. Ljudski značaji Slovencev iz pokrajin od mirnega in zadržanega panonskega preko preračunljivega in vase zaverovanega osrednjega, do impulzivnega mediteranskega pa sami po sebi nikoli niso bili ravno lahko sestavljivi. Kljub željam in večkratnim poskusom Slovencev, da bi se združili v eno narodnostno telo, se pred prvo svetovno vojno to ni moglo zgoditi. Morali bi bili najprej do temeljev razmajati avstrijsko cesarstvo, za kar pa tudi znamenita razdiralna energija Slovencev ni imela dovolj moči. Tako je bila avstro-ogrska monarhija preprostim državljanom kar v redu skupna domovina, dokler je ni razmajala vojna.

Za veliko državo seveda ni dobro, kadar se njeni državljani sklicujejo na domovine ozkih izmer. Premalo je, če ljudje ljubijo svoj kraj, v katerem imajo družino in prijatelje, pa sosedo in znance, s katerimi se družijo po svoji volji, in na katere pomoč in podporo lahko računajo tudi tedaj, ko se državi niti ne sanja, da je kdo pomoči potreben. Skupnost, v kateri uživa in brani vsak svoj vrt in zelenico, ne more uresničevati skupnih interesov, kot pravi država. Skupne interese je potrebno braniti s skupnimi močmi, tako pravi država. Po tem načelu delujejo tudi obrambne sile sleherne urejene države.

V avstro-ogrski monarhiji ni bilo nič drugače. Država je določala, kaj bo za njene državljane prav ali narobe, in se je tudi odločala za ukrepe, s katerimi bo svoj prav dosegla. Državljanom je nalagala bremena, ki jih je bilo treba prinašati na kup skupnih državnih koristi. Ta država je leta 1914 tudi zatrdila, da so ogroženi njeni interesi, zato je proti sosedom izsilila vojno. Vojna naj bi prinesla odrešitev državljanom, za to pa bodo potrebne žrtve. Sovražnika, ki je segal po naši domovini, da bi jo razbil in se polastil njenih bogastev, je mogoče zavrnilo le s skupno močjo. Cesar je državljanom razložil, da je vsak kos njegovega imperija nekoga domovina, ki jo bo sedaj treba braniti. Poleg tega so bili med sovražniki avstro-ogrske države še »krivoverci« (Rusi), ki se jim naši verni katoličani in zvesti državljani gotovo ne bodo pustili.

Slovenci, ki že od nekdaj ljubimo svoj kraj, svojo domovino, in ki svoje vere ne damo, se tudi takrat nismo izneverili cesarjevemu klicu. Možje in fantje so se brez ugovora vesti pridružili drugim polkom avstrijsko-ogrske vojske in se podali v boj z *ljutim skupnim* sovražnikom. Med prvimi so odkorakali mladeniči, ki jih je bila vojna doletela med služenjem obveznega vojaškega roka, za njimi so odhajali možje in fantje zrelih let, potem mlajši in

⁵ Več o avstro-ogrski vojski je v dodatku te knjige in v: Janez J. Švajncar v: *Svetovna vojna 1914 – 1918*, str. 15 – 24. Izdal Pokrajinski muzej v Mariboru, 1988.

starejši in še mlajši in še starejši. Proti koncu vojne so vojaške naborne komisije potrjevale za sposobne odraščajoče dečke in jih brez pomislekov kot primerne za žrtvovanje pošiljale na bojišča.

Kdo so bili pravi vojni luzerji in od kod so bili doma

Haloze, kje je že to?

Védenje o Halozah kot pokrajini in življenju v njih je med Slovenci megleno. Redki *osrednji Slovenci* vedo, kje geografsko ležijo Haloze. Nekaterim se dozdeva, da je to nekje na Štajerskem blizu Ptuja, večini pa se niti o tem ne sanja. Zato tudi ne morejo vedeti, kako ljudje v Halozah živijo in verjamejo vse, kar jim kdo o Haložanih mimogrede natvezi: da nimajo kaj jesti, žejo pa si gasijo le z *jabolšnico in šmarnico*⁶. Kot taki da so Haložani seveda tudi neizobraženi, saj svojih otrok ne pošiljajo v šole, ker da jih bodo tam pokvarili in potem doma ne bodo več hoteli ubogati staršev in jim ne pomagati pri delu na zemlji. Ker sta *osrednjim Slovencem* odličnost, znanje in odmevnost najbolj na jeziku in se nadvse trudijo, da bi jih vesoljna Slovenija, kakor tudi Evropa in ostali svet, po teh lastnostih prepoznavali in jih kot take hvalili in častili, jim obstoj nekih revnejših pokrajin na južnih in vzhodnih mejah lastne dežele samo kvari ugled, še najbolj, če je to kje blizu hrvaške in madžarske meje.

Toliko o stereotipih o neznani haloški pokrajini in njenih prebivalcih! In kaj bi vendar bilo dobro vedeti o Halozah?

Da ležijo na obrobju slovenske dežele, ki z uporabnim bogastvom ni zelo obdarovano, zato pa od drugih delov Slovenije ni nič manj slovensko. Haloze premorejo več lepot kot marsikateri slovenski kraj. Raztezajo se kakšnih 20 kilometrov vzhodno od Boča in Donačke gore, na severu jih zaokrožuje vodovje Dravinje in struga Drave, na jugu pa meja s Hrvaško. Haloze so bile in so še vedno simbol odmaknjenega, sebi prepuščenega, z vidika napredka res nekoliko počasnega, a predvsem od sebe odvisnega in zelo privlačnega sveta. Tako razgibane zemeljske površine drugje zlepa ne bomo našli. Grič se stiska ob griču, vmes pa se pletejo globoke zajede, po domače grabe ali jarki. Te grabe in jarki tvorijo med seboj povezan sistem ozkih dolinic, ki zelo spominja na ugankarsko skrivalnico ali na opevane skandinavske fjorde; če nisi iznajdljiv, se med njimi kaj lahko izgubiš. Iz zakotnih jarkov in grab se v potoke stekajo potočki, ki so dragoceni za namakanje travnikov in skrbno obdelanih njivic. Gričevje je s severne strani poraslo z gozdovi in grmovjem, na njegovih južnih pobočjih pa se sončijo vinske gorice, v katerih že od davnih časov priteka priznana vinska kapljica z imenom haložan. Vino in šmarnica sta prepoznavna simbola Haloz, ki pa sta zlorabljena in marsikdo danes napačno misli, da sta edino gibalno življenja v teh krajih. Ljudje so znali preživeti stoletja z ali brez šmarnice, ne da bi ob napornem delu na ilovnati zemlji izgubili svoj trezen značaj.

Pravijo tudi, da so Haložani zgovorni in veseli ljudje. In gostoljubni. Če vas bo pot zanesla v njihovo hišo, gotovo ne boste iz nje odšli, ne da bi vas dobro postregli. Imajo sicer malo, a vam to, kar imajo, radi postavijo na mizo. Do tujca je Haložan prijazen, z njega pa se

⁶ *jabolšnica* je pijača, ki jo stisnejo iz zmletih ali stolčenih jabolč in je znana tudi kot tukla, zaničevalno tudi pikola – v slovarju slovenskega knjižnega jezika besede ni najti, saj raziskave njegovih avtorjev v to divjino še niso segle... *šmarnica* je samorodna vinska trta, ki ne zahteva posebne vzgojne nege, daje pa pijačo, po kateri marsikateri pivec podivja in nato podleže kratkotrajni izgubi spomina...

rad tudi ponorčuje, kakor hitro ugotovi, da ima pred seboj nadutega ali prismuknjene malomeščana.

Haložani današnjega časa pa živijo čedalje manj ob vinu in norčijah, ker se morajo boriti za svoj obstoj tudi po tovarnah, pisarnah, delavnicah in trgovinah v oddaljenih mestih. Doma ne rastejo le rože, senčne hoste oddiha in opevana vinska trta. V Halozah je bilo in je še vedno na pretek bodečega grmovja, suš in neurij. Mnogi so zato svoj kraj za vedno zapustili, grmovje pa ponovno zarašča kmetije in gorice, ki so jih bili predniki pred stoletji s toliko truda iztrgali divjini. Danes ljudje tožijo, da se delo na zemlji ne splača. Težko se organizirajo, da bi kaj opravili skupaj in bati se je, da na sončnih pobočjih ne bodo več dolgo zreli sadovi izbranih sort vinske trte, iz katerih curlja vrhunsko haloško vino.

In kaj je potrebno povedati bralcem, ki bi utegnili pomisliti, da so se ljudje iz opisovanih krajev vzhodnih Haloz izmikali obiskovanju šol? Povedati jim je treba, da to ni res. Pri sv. Barbari v Halozah se je pričelo organizirano šolstvo že leta 1780, v okviru farne mežnarije pa že desetletja prej. Domačini, ki jim sosede pravijo v ljudskem jeziku Belani,⁷ so doslej zgradili že tri šolska poslopja ter jih nekajkrat tudi temeljito razširili in obnovili. Pred nekaj več kot sto leti je bilo novozgrajeno poslopje Ljudske šole pri sveti Barbari v Halozah eno takih na Štajerskem, ki so ga dajali za zgled vsem drugim. Pri tem je treba tudi poudariti, da so v tej šoli ves čas njenega obstoja, razen med nemško okupacijo 1941-1945, poučevali v slovenskem jeziku. Tudi v času germanizacije pod Avstrijo se Haložani niso pustili in so nemščino poučevali le kot tuj jezik. Da pa domača šola in šolska poslopja niso bila vse, so dokazali in dokazujejo mnogi rojaki, ki so po končanem obveznem šolanju v Cirkulanah svoje šolske poti nadaljevali drugod in jih tudi uspešno zaključevali. Če je kdaj kak otrok v teh krajih izostajal od pouka več, kot kje drugje, je bilo to zaradi materialnega uboštva in številnih otrok, ki jih je dal sam bog. Ker je primanjkovalo oblačil in obutve, so pošiljali otroke v šolo izmenoma, vsak dan pač toliko, kolikor so jih lahko oblekli.

Očitano izkoriščanje otrok pri domačih delih pa je imelo tudi znaten vzgojni učinek. Kmetje so podjetniki, ki se jim morajo računati ob koncu leta iziti, polagajo pa jih pred neusmiljeno državo s poplačilom davkov, pred sosedi s poplačili pomoči pri delu na kmetiji. Lastna družina se mora zadovoljiti z ostankom, če ga sploh kaj je. Če ostanka ni, se je treba zadolžiti, ali pa tisto leto pri hiši zavlada pomanjkanje in revščina. Zakaj torej otroci ne bi pripomogli po svojih močeh, da se račun izide? To je vzgojna naložba za njihovo prihodnost!

Ne moremo tudi mimo omembe, da zahvaljujoč znanim Belanom, to je rojakom med Borlom in hrvaško mejo, povzdigujejo tudi občo Slovenijo.

Komu je neznan Božidar Raič (1827 – 1886), jezikoslovec, publicist, politik in eden najbolj prizadevnih bojevnikov za slovenstvo v drugi polovici 19. stoletja? Kar 26 let je preživel kot kaplan in župnik pri Sv. Barbari v Halozah in od tod vodil drzne polemike po časopisih, potoval in proučeval jezike, na taborih političnega prebujanja Slovencev na Štajerskem navduševal s sijajnimi govori, se v deželni zbor v Gradcu in v državnem zboru na Dunaju neuklonljivo in hrabro potegoval za slovensko besedo in šolstvo. Med drugim je bil tudi prvi nadzornik domače in še nekaj ljudskih šol v pristojni dekaniji Zavrč. Duhovno se je napajal v svoji župniji, širše v Halozah, na Ptujskem, v Prlekiji, Prekmurju, Mariboru itd. Iz življenjskih izkušenj in spoznanj v svojih, kakor tudi v drugih slovenskih krajih, je znal izluščiti skupne probleme, za katere je iskal rešitve in jih branil pred najvišjimi političnimi organi tedanje monarhije.

⁷ Ime Belani je nastalo po potokih Bela in Bélica, ki odmakata te kraje, pa tudi po organiziranosti v okviru gosposčine Borl: današnja župnija in šolski okoliš se skoraj v celoti ujemata s tedanjo upravno pripadnostjo naselij tako imenovanemu uradu BELA. Več v: Cirkulane svet Belanov, krajevni zbornik, Izdala Halo Cirkulane, 2005.

Kdo še ni slišal, da je bil pri Sv. Barbari v Halozah, danes Cirkulane, rojen dr. Vladimir Bračič (1919 – 1996)? Otroštvo in mladost je preživel v rojstnem kraju in se odlikoval v narodno osvobodilnem boju med drugo svetovno vojno, po njej pa zasedal mnoge pomembne politične in družbene položaje v Sloveniji. Njemu gre največ zaslug za razvoj visokega šolstva in za ustanovitev Univerze v Mariboru, katere prvi rektor je bil. Kot geograf in zgodovinar ter dober poznavalec krajev in tukajšnjih ljudi, je Bračič proučeval vzroke in posledice težkih socialnih razmer v Halozah in na Ptujskem in svoje izsledke objavljali v številnih znanstvenih ter strokovnih prispevkih. S tem je svoje kraje primerno postavil v okvir zgodovinoписа in družbene zgodovine Slovencev. Svojim rodnim Cirkulanam je ostal zvest vse življenje, vanje se je rad vračal in je veliko prispeval za njihov kulturni razvoj. Njegovi posmrtni ostanki počivajo na pokopališču v Cirkulanah.

Prav lahko bi bilo naštetih še več izvrstnih ljudi iz tega okoliša, ki so se obnesli v kulturnem, znanstvenem, pedagoškem ali družbenem življenju Slovenije. Domačini so jim posvetili nekaj pozornosti v knjigi *Cirkulane svet Belanov*, ki je izšla leta 2005.⁸ Iz istega vira je mogoče črpati informacije, kako pomemben za kraj je bil v preteklosti tudi grad Borl, na katerem je bil sedež zemljiške gosposčine vzhodnih Haloz in dela Ptujkega polja. Grad Borl na pečini nad reko Dravo, pod katerim je obstajal stoletja prehod preko velike vode, je pravi simbol nekdanje moči, neuklonljivosti in zdržljivosti. Po pisnih zgodovinskih virih je stal na tem mestu že leta 1255. Danes je na seznamu državnih kulturnih spomenikov. Kdo torej nič ne ve o gradu Borl, ki leži na območju občine Cirkulane?

Do koga še ni prodrla vest o vrhunskih haloških vinih, ki so jih stoletja nazaj radi videli v kletih in omizjih daleč po deželah habsburške monarhije. V 19. stoletju je bil najbolj čislani *turščan*, doma z bregov okoli Turškega Vrha. Že v tistih časih je haloško – završko vino dobilo na razstavi v Parizu prvo nagrado med sicer slovečimi štajerskimi vini. Haloška vrhunska vina so lahko pojem še danes in le nekaterim nerodnostim pri trženju je pripisati, da blagovna znamka ne slovi dovolj primerno njihovi kakovosti.

Haložani so znani tudi kot družabni in gostoljubni ljudje. Kot taki so se radi družili tudi organizirano, najprej v cerkvenih bratovščinah in družbah, kot je na primer Mohorjeva, razmeroma zgodaj pa so zaživeli tudi organizirano kulturno življenje. Prvo bralno društvo je bilo ustanovljeno leta 1899, v njegovem okrilju pa je bila vrsta sekcij, med njimi gotovo igralska, ki je v tistem času določala standarde društvenega življenja pri Sv. Barbari v Halozah. Nepozabni na prireditvah so bili tamburaši nekoč in so tudi danes. Kdo v Sloveniji danes ne pozna Tamburašev iz Cirkulan, ki nadaljujejo tradicijo svojstvenega *sviranja* in prepevanja starih, a tudi sodobnejših glasbenih del.

Če smo posebej navedli teh nekaj primerov, pa ne smemo spregledati nepretrgane tradicije pevskih zborov in skupin, od ljudskih do umetnih, cerkvenih ali društvenih, istospolnih ali mešanih. Kakor tudi ne ljubiteljskega igraltva, ki občasno sega tudi po nagradah državnega pomena. V cirkulanskem okolišu je danes nad deset društev, ki bogatijo življenje ljudi teh krajev in s svojim delovanjem dokazujejo, da si Haložani kljub vrsti težkih naravnih danosti krajev znajo organizirati družabno in duhovno življenje. Do pomoči in podpore iz državnih središč pa so bili in so še danes precej nezaupljivi, ker so bili praviloma spregledani, pa naj je šlo za Dunaj, Beograd, Berlin ali Ljubljano...

Tako pa vidijo Haloze in Haložane ljudje, ki sicer tam ne živijo, a nekoliko globlje poznajo tamkajšnje razmere, tako zgodovinske kot sodobne.

⁸ Cirkulane svet Belanov, uredil Martin Prašnički, izdal Halo d.o.o. Cirkulane, 2005

Frjanova kmetija in njeni gospodarji

Srednje veliki kmet Franc Prašnički, po domače Frjanov Franc (1853 – 1927), je leta 1885 prevzel kmetijo v Medribniku pri sveti Barbari v Halozah od očeta Florjana (1808–1886). Kmetija se je ohranila na jedru nekajkrat večje srednjeveške hube, ki je nekoč pripadala borlski gosposčini,⁹ kmetijske in podeželske krize zadnjih dvesto let pa so jo postopoma oskubile na velikost kakih 22 oralov. Posestvo je leta 1852, ob Florjanovem prevzemu, obsegalo nekaj zamočvirjenih travnikov ob potoku Bélici ter nekaj više ležečih njiv. Med kulturami so bili močno zastopani še pašniki s sadnim drevjem in dva gozda. Vinska gorica je bila sestavni del kmetije že odkar ljudje pomnijo.

Sredi sončne strani Frjanovega brega še danes stoji stanovanjska hiša in dve gospodarski poslopji,¹⁰ ki jih je bil sredi 19. stoletja temeljito prenovil novi lastnik in gospodar Florjan Prašnički. Današnji posestniki so število hiš še povečali. V hlevih je bilo vedno po nekaj repov govedi in več svinj, ko je posestvo leta 1885 prevzemal Florjanov sin Franc, pa so premogli tudi štiri konje. Konji so bili po tradiciji delovna in paradna živina, skozi več rodov pa naj bi Prašnički vzgojili celo tako imenovano Pávlinovo pasmo konj, ki je dobila ime po domačem hišnem imenu Prašničkih.

Florjan Prašnički je izhajal iz Pávlinove hiše v hrvaškem Zlogonju. Kmetijo v Medribniku na Štajerskem je kupil leta 1852 od nekih Hentakov. Odkar se je tu naselil s svojo družino, se je hiše prijel domače ime »*Pri Frjani*«, ki je v rabi še dandanes. Kmetijo sta si leta 1936 razdelila brata Ignac in Ivan Prašnički. Ignac je takrat prevzel pradomačijo z večinskim deležem zemlje, na kateri pa se je priimek Prašnički po njegovi smrti izgubil. Na manjšinskem Ivanovem delu kmetije se je priimek Prašnički ohranil do danes.

Življenje na Frjanovi kmetiji ni bilo nikoli lahko. Gospodarji so se morali spopadati s pozebami, točo ali sušami; v času, ko je kmetijo od Florjana prevzel njegov sin Franc (1885), se je vsem ujmam pridružila še trtna uš, ki je do korenin požrla vinske gorice. Gorice in prodaja vina je bilo za haloškega kmeta bistvo preživetja, zato je bila obnova goric najpomembnejši cilj tedanjih gospodarjev, če se niso hoteli prepustiti propadanju ali preveliki odvisnosti od posojilodajalcev. Marsikateri vinograd s kletjo in prešo je prav zaradi krize tega časa prešel v roke premožnejših Polancev¹¹ in ptujskih meščanov. Mnoge haloške kmete so v tistih letih dolgovi in naravne nesreče tako ugonobile, da so morali imetje razprodati, sami pa se preseliti med kočarje ali viničarje brez lastnega premoženja.

Franc Prašnički je našel svojo nevesto Marijo Kolednik - Špehovo Mico (1867 – 1934) v Slatini. Poročila sta se leta 1888. Nevesta je prinesla v hišo 500 goldinarjev gotovine, s katero sta mlada gospodarja izbrisala nekaj najhujših hipotek na premoženju. Tako sta preprečila izgubo kmetije. Rodilo se jima je deset otrok, od katerih so otroštvo preživeli štirje sinovi in pet hčera, ki so morali od malega vsak po najboljših močeh prispevati v družinsko kaščo in k ugledu kmetije. Delali so po lastni ali po starševski volji, druge izbire ni bilo. Njihova pomoč je v veliki meri nadomeščala dninarje ter hlapce in dekle, ki bi jih moral gospodar najemati za kmečka dela. Frančeva in Micina družina je po nekaj letih skupnega gospodarjenja dosegla sloves ene najtrdnjših kmetij v soseščini. Čeprav je bilo delo prvo, pa ni bilo edino merilo dokazovanja; otroci so bili tudi med najboljšimi učenci, udejstvovali pa so se še v cerkvenih

⁹ Bližnji grad Borl je bil stoletni sedež zemljiške gosposčine, pod katero so spadali opisovani kraji v župniji sv. Barbare.

¹⁰ Iz ohranjenih dokumentov izhaja, da je na tem mestu že leta 1694 gospodaril neki Jurij Bezjak, ki si je takrat pridobil ščitno pismo borlskih gospodov Sauerjev, gotovo pa je bila posest obdelana in s hišo poseljena že prej.

¹¹ Polanci = Poljanci, kakor Haložani rečejo prebivalcem na (ravnih) poljih severno od Drave.

organizacijah in v kulturno prosvetnih društvih.¹² Franc je odpiral otrokom vrata v posvetnih zadevah, Mica pa je skrbela za versko in družinsko vzgojo. Bila je skrbna in delovna ženska, a tudi dokaj strogih nazorov. Skupaj z možem sta se na moč trudila, da bi otrokom dala najboljšo popotnico za življenje, ko se bodo ločili od rojstne hiše. Večini je to res uspelo.

Tisti čas ni bilo ravno v navadi, da bi starši radi pošiljali otroke v šolo, še posebno ne kmetje, ki so si z otroškimi rokami doma veliko pomagali. Zato je bilo v kraju še kar precej nepismenih ljudi. Pri Frjanovih je bilo drugače. Že Frančev oče Florjan Prašnički je izhajal iz sredine, ki je znala ceniti šolo. Eden od članov njegove širše družine se je bil že sredi 19. stoletja dokopal do poklica visokega uradnika in premožnega meščana v Koprivnici,¹³ kar je odprlo vrata znanju in novostim v vsej Pávlinoi rodovini. Tudi Florjan Prašnički, ki se je bil medtem odselil na Štajersko, je dokazoval, da ima zaupanje v pisano besedo, saj se je po njem ohranilo kar nekaj dokumentov z dokazi o tem, da je bil pismen in da je premoženjske zadeve s sosedi urejal pisno in vestno. Svojega edinega sina Franca in njegove sestre je redno pošiljal v šolo, čeprav takrat obiskovanje pouka še ni bilo obvezno. Poleg branja, pisanja in računanja so se otroci v šoli učili novih načinov kmetovanja in vinarjenja, kar je bilo za haloške vinogradnike življenjskega pomena. Franc je svoje dobre izkušnje s šolo in njenimi koristmi prenašal dalje na svoje otroke. Z ženo sta zato od njih veliko pričakovala. Menila sta tudi, da bosta s strogim družinskim redom, domoljubjem ter spoštovanjem posvetnih in cerkvenih postav ugled družine še bolj utrjevala.

Franc Prašnički je v fari veljal za načelnega in poštenega človeka. Njegov glas je bil upoštevan, za to pa je moral najbrž tudi kaj storiti. Družinsko izročilo navaja, da je za novo šolsko poslopje, ki so ga gradili v Cirkulanah ob koncu 19. stoletja, brez obotavljanja daroval les, ki ga je imel pripravljenega za obnovo svoje hiše v Medribniku. Celó pri lastni ženi je takrat izzval ogorčenje in jezo, vendar si ni premislil; zanj je imela šola prednost tudi za ceno zamer pod domačo streho. Dva njegova otroka sta tisti čas šolo že obiskovala, tretjega pa je bil vanjo ravnokar vpisal. Leta 1898 dograjeno ljudsko šolo pri Sv. Barbari v Halozah je potem uspešno dokončalo vseh devet Frančevih in Micinih otrok. Da je bil Franc vpet tudi v družbeno dogajanje pri sv. Barbari, dokazuje podatek, da je v šolskem letu 1903 prevzel mesto načelnika šolskega sveta, ki ga je nato obdržal nekaj naslednjih let.¹⁴

Primer dveh vojnih luzerjev - bratov Prašnički

Nit naše zgodbe vodi po poteh dveh Frančevih in Micinih sinov, Antona – Tončka in Franca – Frančka, rojena 1892 oziroma 1896. Oba sta bila žrtvi prve svetovne vojne, njuni usodi pa sta zelo prepleteni z usodami slovenskih pehotnih polkov, še posebno celjskega sedeminosemdesetega.

Ljudsko šolo sta Tonček in Franček, kot smo že omenili, obiskovala pri Sv. Barbari v Halozah. Tončka so vpisali leta 1898 v trirazrednico, ki pa so jo še istega leta povzdignili v šestrazrednico. Po arhivskih podatkih sodeč je bil Tonček po učnem uspehu med boljšimi, po poročilu na učiteljski konferenci 31. *prosinca* 1906 pa se je na zaključni skušnji štirinajstletnikov odrezal z najboljšim uspehom v svoji skupini.¹⁵

¹² Pri Sv. Barbari v Halozah sta v začetku 20. stoletja delovali liberalno bralno društvo *Naprej* in *Katoliško izobraževalno* društvo, v okviru obeh pa so delovale tudi igralske skupine, ki so mladim nudile široke možnosti aktivnega vključevanja v duhovno življenje kraja.

¹³ Bil je to Josip Prašnički, ki se je s šolanjem dokopal do mestnega notarja in nato zasedal položaj mestnega »blagajnika« ter si tako leta 1860 pridobil meščanske pravice v kraljevskem mestu Koprivnica na Hrvaškem.

¹⁴ Šolska kronika Osnovne šole Cirkulane, leto 1903.

¹⁵ Zgodovinski arhiv v Ptujju hrani nekaj dokumentov za Osnovno šolo Cirkulane (vpisnice, redovalnice, zapisniki učiteljskih konferenc, zapisniki sej šolskega sveta, matice, ...) iz časov med leti 1890 in 1957.

Franček, rojen leta 1896, je začel hoditi v šestrazredno ljudsko šolo spomladi leta 1902, uspešno pa jo je dokončal leta 1909. Njegov uspeh je bil povprečen, nekaj težav sta mu povzročala računanje in državni jezik, torej nemščina.

Otroštvo in mladost sta oba mladeniča preživljala na domačiji v Medribniku. Kot navadno kmečki dečki, sta pasla in krmila krave in konje, pomagala sušiti seno, iz studenca v grabi pa sta nosila v vrčih domov vodo. Ko sta se nekoliko fizično razvila, sta vse pogosteje

Slika2

Tretji razred Ljudske šole pri sv. Barbari v Halozah leta 1901. Učitelji v sredini slike od leve: Anton Šorn - katehet, Vinko Šerona – razredni učitelj in Anton Ogorelec – nadučitelj in šolski vodja. Med učenci je tudi Anton - Tonček Prašnički, domnevno prvi z leve v prvi vrsti sedečih.

Fotografija: arhiv avtorja knjige

poprijemala za žage, kose, *rasohe*¹⁶ in sekire. Oranje in branje njiv so na tej kmetiji od nekdaj opravljali samo moški, česar sta se morala naučiti tudi Tonček in Franček že kot šoloobveznika. V dobi odraščanja sta mladeniča lahko dokazovala svojo spretnost in moč tudi s kosami, kajti po košnji so v sosesčini ocenjevali sposobnost in dozorelost kmečkih sinov. Ker so imeli pri Frjanovih vedno vsaj par konjev in eno do dve žrebeti, je bilo za fante obilo dela tudi v hlevih. Konji so bili v moški domeni. Če je bil konj iz urejenega hleva, redno krtačen in nasploh negovan, in če je dobival dobro zob, je nosil glavo pokonci in prav tako je potem lahko povzdigoval svojo glavo tudi njegov gospodar. Razumljivo, da so se po očetu zgledovali sinovi. Preden so se podajali na vožnje po *velikih cestah* ali pred velikimi prazniki,

Obvezno šolanje ob začetku 20. stoletja je trajalo do dopolnjenega štirinajstega leta starosti in učenci so praviloma izstopali iz šole prav na svoj rojstni dan, tudi če je bilo to sredi šolskega leta. Približno enkrat mesečno je šola pred komisijo ugotavljala »zrelost« učencev, ki so na ta način zapuščali šolo. Preskusili so učenčevo zrelost v branju, pisanju in računanju.

¹⁶ Lesene vile za sušenje in spravilo sena.

so fantje skrbno očistili konjsko opremo, da so zlatorumeni medeninasti obeski in jermenske zapone na daleč odsevale voznikov bohot. Franc Prašnički je imel v svojem voznem parku lep *kolajsel*,¹⁷ za katerim se je dvigal prah, ko je pognal v dir po Medribniku vanj vprežen par svojih najboljših konjev.

Tončku je doma kar dobro kazalo za naprej. Imel je vse lastnosti dopadljivega in skrbnega človeka, in ker je bil najstarejši sin, je bilo pričakovati, da bo nekoč po očetu prevzel domačijo. Zaradi tega njegovo življenje ni bilo lažje, saj sta tudi starša nanj prelagala vse več bremen. Njegovih pet sestra je v okolici slovelo po zgovornosti, nekatere med njimi pa tudi precej po svobodnih pogledih na življenje, a vse so najstarejšemu bratu priznavale prvo mesto med kandidati za bodočega hišnega gospodarja. S čim si je to prislužil, ni znano, a še desetletja pozneje so ga sestre kovalе v nebo kot nepozabnega človeka. Se morda to dogaja vsakomur, ki umre dovolj mlad?

Enako pomembni kot pomoč in vodništvo v družini so bili Tončkovi strokovni vzgibi: kazal je izredno vnemo za sadjarstvo. Pripisujejo mu obnovo skoraj celotnega sadovnjaka na domači kmetiji. V okviru fantovskih organizacij pri Sv. Barbari v Halozah se je udeleževal predavanj, na katerih so se bodoči gospodarji seznanjali s sodobnimi sortami, načini sajenja ter vzgoje sadnega drevja in vinske trte. Že kot šolar je po lazih in pašnikih zasadil in nacepil nekaj za tisti čas najsodobnejših sort sadnega drevja, od katerega nekaj dreves daje pridelek še po več kot devetdesetih letih.

Gotovo so Tončkovim zaslugam za obnovo sadovnjakov botrovale tudi razmere v krajevnem središču pri Sv. Barbari v Halozah. Ko so tam leta 1898 odprli novo šolsko poslopje, se je nadučitelj Anton Ogorelec, Bizeljčan po rodu, močno trudil, da bi šola poleg obveznega programa splošnih znanj nudila domačim otrokom tudi kaj takega, kar jim bo koristilo pri gospodarjenju na haloških kmetijah. Spoznal je namreč, da bi bilo mogoče izboljšati življenjsko raven in gospodarsko neodvisnost tega dela Haloz le s sodobnejšim načinom pridelave in s pametnim obračanjem sredstev. V »*sadjereji in vinoreji*«, kot so takrat rekli sadjarstvu in vinogradništvu, je videl priložnost za napredek, zato je ob šoli ustanovil matičnjak ali trsnico za zeleno in suho cepljenje, v kraj je prinesel »*najimenoitnejše vrste cepljenih trt*«, pod njegovim nadzorom pa so nastale tudi drevesnica, oddelek za zelenjavo in topla greda.¹⁸ Šola je načrtovala tudi čebelnjak in ga v nekaj letih uresničila. Ogorelec je organiziral obiske uspešnih posestev širše po deželi Štajerski, kjer so se lahko Haložani na lastne oči prepričali, kako in kaj se dela drugje. V nasadih domačega šolskega pospeševalnega središča so šolarji in odraščajoči mladeniči dobivali priložnosti, da se praktično usposobijo za delo na lastnih kmetijah in v vinogradih.

Po obvezni šoli se je Tonček Prašnički udeleževal raznih krožkov in predavanj, ki jih je za kmečko mladino organizirala podružnica Slovenske kmečke zveze pri Sv. Barbari v Halozah. Kar je tam slišal in zvedel, je z veliko vnemo uresničeval na domači kmetiji. Sadovnjakov se je lotil načrtno in na veliko. Stara in trhla debela je izkrčil in zasadil nove in donosnejše sorte, ki so jih tisti čas uvajali na Štajerskem.¹⁹ Tako so nastajali sadovnjaki *pri zdencu*, *pod gorico*, *v jami* in *pod hišo*, kot domači še danes imenujejo te dele kmetije. Okrog hiš je s pomočjo sester in bratov zasadil več orehov, kutin, nešpelj, na spašnikih pa skoriš in dren. Pod gorico je obnovil nasad jablan, pomešan s češnjami in hruškami. Za poseben podvig mladega

¹⁷ *Kolajsel*, *bagerli*, *zapravljivček*, prestižni konjski vprežni voz, s katerim so se prevažali in ponašali premožnejši kmetje.

¹⁸ *Kronika šole pri Sv. Barbari v Halozah* – Cirkulanah

¹⁹ Mošančka, kanada, boskopski kosmač, ledrovka, bobovec, pšeničnica, aleksandrovka (grafenštajnerca), zlata pramenka pa flašanka in božičnica. Zasadil je tudi londonski peping (pepinek) in kosmač, torej sorti, ki dotlej sploh nista bili poznani. Zasadil in nacepil je bil tudi več sort hrušk, med njimi najbolj znane aninske oziroma jakobovšice. Za pridelavo kisa so bile posajene divjače in lijošice. Od tistih časov so bili v sadovnjaku tudi eksotični kutina, nešplja, dren in skoriš.

kmečkega pripravnika se šteje priprava načrta in krčenje z grmovjem poraslega brega ob meji s sosedom Bratuškom - Filom, ki ga je nato zasadil z najboljšimi sortami jablan.

Tonček je bil torej mladenič, ki ni le mnogo obetal, ampak je že v rani mladosti tudi veliko naredil. Oče Franc je bil nanj sila ponosen in ga ni skrbelo, kaj bo s kmetijo, ko sam ne bo več zmožen za delo in gospodarjenje.

Že pri svojih dvajsetih letih si je Tonček pridobil ugled, ki ga v tej okolici ni zaslužil in ne užival marsikateri mož zrele dobe. Ljudje so opazali in cenili fantovo prizadevnost in sposobnost pri delu, pa tudi njegovo prijaznost in družabnost. Rad je prepeval, zbiral je stare ljudske pesmi ter jih zapisoval v hišno pesmarico. Včasih je k nabranim pesmim menda dodal tudi kakšno svojo. Tako ni pretirano domnevati, da si je marsikatero dekle iz okolice želelo, da bi Frjanov Tonček ob večerih in nočeh trkal na njeno okno. Še bolj so si tega nemara želeli starši za zakon primernih deklet, kajti poroka na kmetijo, kakršna je bila ta, bi bil velik met za nevestino družino. Le počakati je bilo treba, da mladenič odsluži vojsko, kajti veljalo je, da fant postane pravi moški šele potem, ko se vrne od vojakov.

Franček, Tončkov mlajši brat, je bil precej drugačen: kmetovanje ga ni privlačilo, pa tudi sicer ni kazal preveč navdušenja za podeželsko družinsko življenje. Misli so mu tavale drugod in za njih je iskal navdiha pri šest let starejši sestri Ani – Naniki. Nanika je bila za haloško podeželje med bolj razgledanimi mladenkami. Bila je željna sveta, zato se je večkrat znašla sredi nenavadnih dogodkov. Zvedavost in želja po drugačnem življenju sta jo privedli v igralsko skupino pri Sv. Barbari. Tam se je srečala z moškim, s katerim ji je pri štiriindvajsetih letih spodrsnilo, da je prvič zanosila in rodila hčerko. Potem je odšla v svet preko Drave, najprej na Ptujsko polje, kjer je rodila dvojce otrok s hišnim gospodarjem, od tam pa odšla v Maribor. Mesto je bilo zanjo nova izkušnja, ki jo je ponovno izučila. Naletela je na nekega konjskega hlapca z vzdevkom *Fükš*, ki jo je na zvijačen način, kot je pozneje trdila, spravil v zakon, potem pa z njo in s tremi njunimi otroci ravnal kot je bil navajen početi z gospodarjevimi konji. Ana tega ni mogla prenašati, zato je otroke poskrila pri svojih sorodnikih, sama pa se izgubila neznano kam. Le redkim se je nato oglašala iz daljne Srbije. Tam je več let gospodinjila uglednim meščanskim in zdravniškim družinam, nekaj časa celo iz srbske in jugoslovanske zgodovine znanemu generalu in predsedniku vlade, generalu Živkoviću. V Beogradu je doživela tudi drugo svetovno vojno in se nekaj let po njenem koncu vrnila v Slovenijo. Čakala je na potrditev, da je *Fükš* ne bo več ogrožal. To je tudi dočakala, saj so ga bili že med vojno po kratkem postopku pospravili okupatorji zaradi tatvin in drugih lumparij, ki jih je bil vaje početi.

Naniki se je moralo med dolgotrajno odsotnostjo pošteno tožiti po domačih ljudeh in krajih, kar je neštetokrat izpričala s svojimi pripovedmi. Zaradi bogatih življenjskih izkušenj doma in v tujini ter njenega daru, da je o njih zanimivo pripovedovala, si je v krogu sorodnikov in sosedov pridobila ugled domače »zgodovinarke«, bila pa je tudi dovolj razgledana in brez predsodkov, da se je z intelektualci kosala v idejnih in političnih razpravah.

Iz Nanikinih pripovedovanj in pogledov na svet ter na podlagi njegovega ravnanja lahko sklepamo, da sta si bila z bratom Frančkom po značajih blizu, čeprav je ona nenehno hvalila brata Tončka.

Tudi Franček je bil namreč dokaj nemirne narave, doma mu je bilo pretesno, starševska avtoriteta pa ga je spravljala v obupen odpor. Zato mu domače delo ni najbolj dišalo. Rad se mu je izognil ali ga ni opravljal, kot se je od kmečkega mladeniča pričakovalo. Ni dobro vedel, kaj bi rad, a kar je hotel, ni bilo tisto, kar je imel doma. Odšel bi v mesto, morda celo v Ameriko. Srce ga je vlekel v neznan svet, zato doma ni bil zadovoljen, še manj srečen. Večkrat se je staršema tudi uprl, kar pa je bil v družini z visokimi moralnimi merili hud greh.

Tako Franček najbrž res ni mogel biti predviden za gospodarjevega naslednika na domači kmetiji. Je morda čutil, da je bil tihi boj za kmetijo s starejšim in bolj priljubljenim bratom Tončkom izgubljen, pa ga je zaradi tega razjedal črv neuspeha in je bil zato tako ranljiv? Tega ne bomo nikoli vedeli.

Luzer številka ena – Tonček

Najprej siva suknjica, kaj pa ljubica?

Preden bi prevzel kmetijo v Medribniku, je moral Tonček zadostiti še vojaškemu redu. Haloškim mladeničem, ki v življenju niso bili drugje kot na šolskih izletih v Trakoščanu in na Ptuju, je vpoklic v vojsko omogočil, da so se srečali z novimi oddaljenimi kraji in ljudmi. Tam so spoznavali različne vrstnike in v množici vojakov doživljali marsikaj, česar dotlej v domačem kraju niso poznali. Vojska jih fizično ni posebno utrdila in ne utrudila, saj so bili trdega dela vajeni, naučili pa so se poslušati in ubogati nadrejene, če jim je bilo to po volji ali ne. Daljša odsotnost od doma jih je tudi prekuhala v večje domoljube: spoznali so pomen rekla, da je drugod lepo, doma pa je še lepše. Ko so se vračali na domove, so bili zrelejši, in bilo je skoraj normalno, da so si kmalu potem ustvarili družine. Najprej torej siva suknjica in nato čimprej ženkica!²⁰

Tonček se je predstavil naborni komisiji marca 1913 pri izpolnjenih enaindvajsetih letih. Dodelili so ga v pehoto za tri leta aktivne službe in sedem let rezerve.²¹ Na služenje rednega roka so ga nato vpoklicali jeseni istega leta in sicer k 87. pehotnemu polku, ki je imel sedež nabornega okrožja v Celju. V polku je bilo kar štiri petine Slovencev, ostali pa so bili iz drugih delov monarhije, Avstrijci, Čehi, Poljaki...²² Po razpoložljivih podatkih je bil v Celju nameščen le eden od štirih polkovnih bataljonov, in sicer prvi, medtem ko sta bila drugi in tretji nameščena v Pulju, četrti pa je bil tisti čas prestavljen v albanski Skadar v okviru mednarodnih mirovnih sil. Tonček je bil dodeljen v 7. stotnijo, ki je po vojaškem razporedu spadala v drugi bataljon. Začetek vojaščine je morda odslužil v Celju, potem pa je bil prestavljen v Pulj (Pulo). O teh časih o njem nimamo veliko podrobnih informacij. Po mirnodobskem razporedu skupne avstro-ogrske vojske je celjski 87. pehotni polk²³ ob izbruhu prve svetovne vojne spadal pod 55. pehotno brigado, ta pa v 28. pehotno divizijo, ki je bila pod poveljstvom III. graškega zbora v Gradcu.²⁴

²⁰ Oblasti so v tistem času praviloma zavračale poroke mladeničev, ki niso imeli odsluženega rednega vojaškega roka (3 leta), v času obvezne rezerve (7 let) po odsluženem rednem roku pa jim tudi niso uradno dovoljevale, da bi zapustili domovino. Ta praksa je bila precejšnja ovira za vse, ki so želeli oditi v Ameriko.

²¹ Tako piše v njegovi vojaški kartoteki, čeprav nekateri viri navajajo, da so oblasti leta 1912 redni rok služenja skrajšale na 2 leti.

²² Janez J. Švajncar: Svetovna vojna 1914 – 1918; Slovenci v avstro-ogrski armadi – Izdal Pokrajinski muzej v Mariboru, 1988

²³ Popolno ime polka po njegovem zaščitniku je bilo: *Infanterieregiment Freiherr von Succovaty Nr. 87*

²⁴ Zbor = kor = korpus

Severno bojišče

Po nepolnih desetih mesecih Tončkove vojaščine je torej izbruhnila vojna. Prvi trije bataljoni 87. polka so bili poslani naravnost na severno bojišče proti Rusom, četrti bataljon pa se je iz Skadra prek Hercegovine premaknil v Bosno, kjer se je pridružil 9. gorski brigadi, ki je nastopala v sestavi 6. armade skupne avstro-ogrske vojske na Balkanu proti Srbom. Glavnina celjskega pešpolka je tako odrinila na severno bojišče v Galicijo, z njo pa tudi Tonček Prašnički.

Kakor so pripovedovali udeleženci te vojne, je bilo severno bojišče v bojih proti Rusom eno najbolj krvavih. Galicija je v spominu vojakov postala in ostala neizbrisni simbol precej lepih zmag in pustolovščin, žal pa še več porazov in trpljenja.

Galicija z glavnim mestom Lvov²⁵ je pokrajina onstran gorovja Karpati, ki si jo je po znani tretji delitvi Poljske leta 1776 prisvojila Avstrija. V svojem severnem delu je ravninska, na jugu pa jo zapira visok masiv Karpatskega gorovja. Ta del sveta je bil od davnega v žarišču interesov Rusije, Poljske, Ukrajine, Prusije in Avstrije. Ni čudno, da je vojna med Avstro – Ogrsko in Rusijo izbruhnila prav na teh koordinatah. Glede na svojo preteklost in nezadostno razvojno vzpodbudo pa Galicija tudi pod avstrijsko oblastjo po letu 1776 ni naredila kakšnih opaznih korakov na boljše. Bila je ena najrevnejših dežel v sestavi podonavske monarhije. Mešano prebivalstvo – Poljaki, Rusini, Židje, Ukrajinci – se je ukvarjalo s kmetijstvom in se ubadalo z revščino. Zemljo so posedovali mali poljski plemiči, upravljali so jo Židje, obdelovalo pa so jo domači rusinski in ukrajinski mužíki.

Hauptgrundbuchblatt.									
Assentjahrgang		1913		Blatt-Nr.		602			
Vor- und Zuname		Anton Prašnički							
ort	Grunzklova	Ortsgemeinde	Grunzklova	Geburtsjahr	1892				
bezirk	Pettau	Bezirk	Pettau	Stand	L				
komitat		Komitat		Religion	r.k.				
land	Heiermark	Land	Heiermark	Konst. Gewerbe, sonstiger Lebensberuf	Landw.				
Assentiert am 4. März 1913 nach der Reihenfolge der Verzeichnung in der Stellungsliste auf 3 Jahre im Präsenzdienst und 4 Jahre in der Reserve zum INFANTERIEREGIMENT Nr. 87									
Eingereicht 1. Oktober 1913									
Personsbeschreibung.									
Haare	blond	Angesicht	ringförmig	Geimpft	ja				
Augen	braun	Besondere Merkmale		Spricht	fl. u. d. D. u. d. S.				
Augenbrauen	blond			Schreibt	fl. u. d. D. u. d. S.				
Nase	gerade	Etwaige Gebrechen		Körpermaß in Meter	1.685				
Mund	glatte Lippen			Größenklasse der Fußbekleidung	10				
Kinn	rund								
Veränderungen.									
Charge	Veränderung	im Jahre	am	Beschreibung					
JNFANTERIST	eingeteilt	1913	1/10	zur 7. FELD-KOMPAGNIE					
	präsentiert		8/10	zur aktiven Dienstleistung					
	beteiligt		mit dem Handgeld von 6 K						
STH. 1892/4992									

Slika 3

Matični list vojaškega obveznika in vojaka v avstro-ogrski vojski Antona - Tončka Prašničkega iz Medribnika.

Naborna komisija ga je 7. marca 1913 takole opisala:
 Lasje: blond
 Oči: rjave
 Obrvi: blond
 Nos: raven
 Usta: enako
 Brada: ovalna
 Obraz: podolgovat.

Cepljen: da
 Govori: slovensko in nekaj nemško
 Piše: slovensko
 Telesna višina v metrih: 1.685
 Velikost oblačil in obutve: 10

Potrjen na 3 leta aktivne službe v enoti in 7 let v rezervi.
 Oktobra razporejen v 7. stotnijo 87. pehotnega polka. Nastopi 8. oktobra 1913 z žepnino 6 kron.

²⁵ Lemberg (nemško) = Lvov (poljsko) = Lviv (ukrajinsko)

Vendar pa Galicija še zdaleč ni bila glavni in edini razlog za spopad med habsburško monarhijo in ruskim carstvom. Velesili sta napenjali svoje moči zaradi zanju pomembnejših interesov. Ko so leta 1914 v Sarajevu umorili avstrijskega prestolonaslednika Ferdinanda in je Avstrija edini domnevni krivki Srbiji napovedala kaznovalno vojno, so se Rusi postavili na stran svojih pravoslavniških bratov na Balkanu. Napad avstro-ogrske vojske na Srbijo je torej omogočil, da se zganejo tudi Rusi in z vojaško silo osvojijo nekaj novih ozemelj. Rusi in Avstrijci so si že od začetka avgusta 1914 skakali v lase na vzhodni galicijski meji, v drugi polovici meseca pa je bilo pričakovati velik spopad, ki bo odločal o nadaljnjem poteku vojne. Rusi niso skrivali namere, da vdrejo preko Galicije in Karpatskega gorovja na Ogrsko in od tam dalje proti jugu, kjer so med Srbi in Avstrijci že potekali krvavi spopadi.

Oblaki prahu bodo rdeči

Po razglasitvi mobilizacije konec julija 1914 se je vojaštvo rezervnega sestava IR.87 zbiralo v Celju. Vojaki na rednem služenju roka so sedaj vadili skupaj z vpoklicanimi rezervisti, ki so prišli z vseh koncev med Savo in Muro, hrvaško mejo in pobočji Pohorja, z Dravskega polja, iz Haloz, Slovenskih goric in iz Prlekije. Podčastniki so po vojaških poligonih rezervistom s hripavimi glasovi vcepljali pozabljene vojaške veščine in jim grozili z Rusi, Kozaki in Srbi, ki da bodo vsakogar natakneli na kol, ki ne bo zmozel dovolj hitro premikati svoje riti. Vojake so učili, kako se je treba metati na tla, da so se v poletni suši dvigali v zrak gosti oblaki prahu. Zelo pomembno naj bi bilo tudi spoznavanje med aktivnimi vojaki in rezervisti, predvsem pa navajanje na pokornost *frajtarjem*,²⁶ brez katerih si poslej nihče ne bo mogel in smel zamišljati življenja na fronti. Vojaki so vadili ponoči in podnevi. Pogosto so jih sredi noči iz spanja prebujali vojaški rogovi, nakar so jih frajtari naganjali v vrste na dvorišču vojašnic in bližnjih vadbišč, jih preštevali, z njimi tekli krog ali dva ob vojašničnih ograjah, jih silili metanja v prah ali blato, in jih ponovno preštevali. Ko so meščani Celja zgodaj zjutraj prihajali v mesto na delo, so se enote vojakov podile v bližini spodnjega gradu ob Savinji. Videti in slišati je bilo mogoče, kako se znajo vojaki 87. pešpolka postavljati v vrsto in se preštevati. Največji navdušenci so bili prepričani, da takšna vojska vojne pač ne more izgubiti.

Če se moške in fantje v uniformah ne bi bili tolažili z izdatnimi požirki iz steklenic, ki so jih bili na skrivaj spravili v vojašnico, bi bil marsikateri omagal, še preden je videl živega Rusa ali Kozaka.

Oblake prahu so po nekaj dnevih zamenjali rdeči oblaki vojne.

Prve skupine rezervistov so iz Celja odrinile na Balkan, da bi tam izpopolnile četrti bataljon, ki se je premeščal iz Skadra v Bosno. Avstro-Ogrska je napadla Srbijo 28. julija 1914, fronta pa se je najprej odprla ob reki Drini in v okolici Višegrada.

Po 6. avgustu, ko je bila Avstro-Ogrska v vojni tudi z Rusijo, so se pričeli pospešeni premiki vojaštva na severno bojišče. Na železnici so začasno ukinili civilne prevoze in vse zmogljivosti namenili vojaškemu transportu.²⁷ Na postajah in vlakih celotne monarhije je

²⁶ *Frajtar* (Gefreiter) je čin vojaka, ki je vodil najnižje oddelke pri vadbi.

²⁷ Da bi si lažje predstavljali delo, ki ga je morala opraviti v tistih dneh železnica, je nekdo izračunal, koliko vlakov je bilo potrebnih za prevoz ene divizije na bojišče (*Štajerc*, 24. jan 1915): za 2 pehotni brigadi - 12 vlakov, za divizijsko topništvo - 9 vlakov, za glavni stan in saniteto - 1 vlak; skupaj 1 divizija - 26 vlakov. Na začetku vojne je štel vojaški korpus tri do štiri divizije in še nekaj samostojnih enot, tako

vladal direndaj, da se je bilo zelo težko znajti; posamezniki so potovali zdaj sem, zdaj tja. Nekateri so se pripeljali od vzhoda na sedež enote, kjer so se obrnili in odrinili po isti poti nazaj in malo naprej na fronto. Bilo je kakor na velikanskem mravljišču, v katerega je dregnil mimoidoči nagajivec.

Na celjski železniški postaji se je tiste dni noč in dan trla množica vojaštva, vojaških obveznikov in civilistov, ki so pospremili svoje na vlak. Vlaki so prihajali na postajo z vseh štirih strani, odvažali pa so le proti vzhodu. V splošnem hrupu se je prepevanje mešalo z zvoki harmonik, trobent in klarinetov, slišalo se je zadiranje častnikov nad podčastniki in podčastnikov nad vojaki. Svojci, sorodniki in prijatelji so med slovesom bodrili odhajajoče. Neprepričljivo so jim vlivali upanje, da vse to ne bo trajalo dolgo. Na postaji so se oglašali tudi navdušenci, ki so glasno vzklikali cesarju in domovini. Prepevali so bojevite pesmi in z njimi zahtevali odločnost v boju proti sovražniku, ne meneč se za žrtve, ki bi bile za to potrebne. Tudi šolska mladina je recitirala priložnostne pesmi zvestobe domovini, da bi v vojaki podžgala željo po boju. Na zasilnem odru so se vrstili govorniki. Mladenič, ki ga je tja poslala šola, se je obrnil proti vlaku z vojaki in recitiral pesem »*Za dom med bojni grom*«, pri tem pa s tresočo roko privzdigoval državno zastavo:

... *Naprej tedaj, junaški roj,*
Za dom, za drage, v hrabri boj
Tja sred sovražnih čet!
Med nami vsak je cel junak,
Naj pade tretji, drugi vsak,
Da bo le dom otet!

Nekateri so recitatorju ploskali, drugi so se obračali proč. Rojevala se je vojna in nihče ni natanko vedel, kaj se bo zgodilo naslednji dan. Ni šlo le za vojno, ki se je bila začela tam nekje na Balkanu in je grozila iz oddaljenih ruskih step, zdaj gredo tja naši možje in fantje. Kaj če bo tisti tretji ali drugi vojak, ki ga omenja pesem, prav naš sin ali brat?

Slika 4

Enote 87. cesarsko kraljevega in 26. domobranskega pehotnega polka med odvažanjem s celjske železniške postaje na severno fronto avgusta 1914.

*Fotografija iz:
 Branko Goropevšek: 1900-
 2000 stoletje v Celju*

da je bilo za njegovo premestitev potrebnih preko 100 vlakov dolžine 45 do 50 vagonov. Toliko vojaštva so v prvi polovici avgusta pripeljali samo iz slovenskih in nekaterih obmejnih avstrijskih dežel v okolico Stryja v Galiciji.

Kljub skelečim občutkom in skrbi pa so ljudje imeli razumevanje ob vpoklicu svojcev za obrambo domovine. Pogled na peron je vzpodbujal ljudstvo k dobrohotnemu žrtvovanju. S poslopij in vlakov so se vile številne zastave, med njimi je bilo največ slovenskih tribarvnic in rumeno-modrih praporov Celja. Na transparentih, ki jih je nosila celjska in okoliška mladina, so bile izražene vzpodbude vrlim domačim fantom, ki jih ne bo nihče pozabil, ko se bodo bojevali daleč od doma. Z vlakovnih oken so bingljali napisi z obljubami odhajajočih vojakov, da se bodo vrnil kot zmagovalci še pred božičem. Pevcem in vzklikajočim je za vzpodbudo trobil vojaški rog in nabijala je vojaška godba. Hrup je dosegel višek, ko se je iz množice odlepil dolg trak mahajočih vojakov in se pospešeno premaknil proti vzhodu. Pred to kačo je zapiskala in zasopihala črna lokomotiva in presunljivo pozvala na slovo. Vojaki so se nagibali z vlakovnih stopnišč in oken, nekateri pa so se bili povzpeli na vagonске strehe. Čim dlje so hoteli ostati v vidnem stiku s svojci na peronih.

Ko je vlak izginil, se je trušč na postaji spremenil v mrmranje in ihtenje. Ljudje na peronih so odhod vlaka čutili, kakor da jim je izdril duše. Marsikomu se je bila med poslavljanjem v grlu zataknila blaga beseda, s katero je nameraval izraziti svoja čustva do odhajajočih, pa ni šlo. Sedaj je bilo prepozno, da bi karkoli popravil. Nekateri so odkrito in na glas zajokali, drugi so pritisk solza molče zadrževali in so le pritajeno vzdihovali. Najtrdnejši in nečuteči so navidez neprizadeti nepremično zrli v smer, kamor je izginjal prepoln vlak in za katerimi se je sedaj vrtinčila potemnjena boleča praznina.

Mnogi so se po odhodu vlaka zatekli naravnost v bližnjo cerkev, kjer so molili v prošnji in upanju, da bi se vse dobro končalo. Zgodba se je ponavljala nekaj dni, dokler se nista vojašnici enot 87. pehotnega in 26. domobranskega polka skoraj v celoti izpraznili.

Direndaj in tesnoba sta se širila tudi po vlaku, ki je ropotaje rinil iz Celja proti vzhodu. Vojaki so si v splošni stiski odganjali negotovost in žalost s prepevanjem domačih pesmi. Najbolje jim je šla iz grl *Popotnik pride čez goro, od doma jemlje že slovo*. V nekaj kiticah je izrazila bistvo, ki je dušilo v tem trenutku večino vojakov: zapuščajo dom, starše in svojo ljubo, znašli so se v vojaški suknji in z nabasanim orožjem, treba bo žgati po sovražniku. Ali bodo to zmogli?

Pri visokih tonih se je prvim tenoristom tresel in lomil glas, kar ni bilo le zaradi višine in preobremenjenih glasilk, pač pa predvsem zaradi vznemirjenih čustev, ki so iz prsi pritiskala na pojoča grla. Ko so fantje družno pripeljali pesem do konca, so se s tal vzdignile steklenice in od ust do ust prepotovale krog ali dva. Medtem so padale šale in zbadljivke na račun tistih, ki so čemeli po kotih vagona in zrli v prazno. Zopet pesem, zopet otožnost: *Oblaki so rdeči*

*Oblaki so rdeči
Le kaj pomenijo,
Da vsi ti mladi fantje
Na vojsko pojdejo.*

Prva kitica izraža zlo slutnjo bližajoče se vojske, v drugi kitici skrb, ko ne bo doma moških, nato zadoni upanje in odrešitev:

*Jaz sam bom listje grabil,
Jaz sam bom praprot žel,
Jaz sam bom dekle ljubil,
Ko bom domov prišel.*

Vojaki, ki so se šele peljali na fronto, so gromko odpeli zadnjo vrstico pesmi o vrnitvi. Najbrž so si pri tem res znali predstavljati, kako se bodo kot ovenčani zmagovalci v kratkem pripeljali nazaj v domači kraj.

Če je bil kdo, ki mu ni bilo mar petja, se je lahko tolažil s pitjem. Velike pletenke so gnezdile po skritih koticah vagona in kot koklje pridno valile steklenice in stekleničke; te so krožile v vseh smereh od vojaka do vojaka in v zahvalo dobivale njihove poljube na usta. Z žuborenjem in kлокotanjem je iztekala omamna tekočina v nepovratna brezna človeškega drobovja.

Potrjevalo se je, da vrli Štajerci pred nejasno prihodnostjo ne morejo shajati brez izdatne vzpodbude iz steklenic. Tudi vojaki na poti na fronto so zato prali svoje duše v tolmunu alkoholne poplave.

Ob železniških tirih so postajali ljudje, ki so prepolnemu vlaku mahali v slovo. Vsakdo je imel koga na vlaku, ki ga je želel še enkrat ujeti s pogledom. Ko je vlak oddrdral naprej, se je po domovih naselila neznanska žalost; šele tedaj so se svojci zavedli, da sedaj doma nekdo manjka. Od tistega dne dalje je bilo treba živeti brez moških, ki jih je bila pobrala mobilizacija. Ne bodo jih pogrešali le pri delu, ampak tudi za opoldansko in večerno mizo, ki je najbolj zanesljivo shajališče družine.

Vlak je sopihal proti vzhodu. Na Pragerskem so kompozicije za severno bojišče usmerjali proti Ptuj in Čakovcu. Tudi tod je bilo ob progi polno ljudi, ki so vojakom ponujali hrano in pijačo. Pred Čakovcem so prečkali hrvaško-ogrsko mejo in se kmalu znašli na Madžarskem. Ob progi in na postajah je bilo čedalje manj ljudi, pa še tistih, ki so tam bili, ni bilo mogoče razumeti. Vlaki so drug za drugim vztrajno rinili v neznane kraje, se včasih ustavljali, pa ponovno škripaje poganjali naprej. Ponavljajoče škripanje in ustavljanje, pa ponovno premikanje, je utrujene in napite vojake zazibalo v globok spanec. Drug za drugim in brez »lahko noč« so bili obsedeli v kakšnem kotu in se z obrazi blaženih pozibavali v ritmu ropota koles. Ko so se vozili po ogrskih ravninah, je že skoraj povsem zamrla slovenska pesem. Čedalje glasneje so nabijala vlakovna kolesa ra-ta-ra, ra-ta-ta, ra-ta-ta-ta in mladi možje in fantje so se nezadržno oddaljevali od tistega, česar so se v naslednjih tednih, mesecih in letih hrepeneče spominjali kot dragega doma in domovine.

Glavnina celjskega polka se je vozila skozi ogrske ravnice prav na Marijin praznik Velike maše. Pred Budimpešto so se tiri obrnili proti vzhodu skozi Miškolc in si po grapah iskali najlažjo pot, po kateri bodo prečkali Karpate. Ko so nekajkrat preluknjali temo v tunelih pod visokimi gorami, so se končno pripeljali v bližino mesta Stryj onstran Karpatov. Prispeli so v Galicijo, v deželo morečih slutenj, ki se je potem vojakom vtisnila v spomin po nečloveškem trpljenju, za mnoge pa je Galicija postala dežela večnega počitka.

Galicija kraj nesrečnega imena

Vlaki z vojaštvom tretjega zbora a-o armade je v Galiciji izstopalo na železniških postajah med Stryjem in Židačovim, kakšnih šestdeset kilometrov južno od Lvova, glavnega mesta Galicije.²⁸ Zbiranje enot zbora je trajalo nekaj dni; medtem naj bi vojake pripravili na pohod v

²⁸ V vojaškem taboru so se zbirale naslednje enote, v katerih so v velikem številu služili naši vojaki:

- 6. pehotna divizija skupne a-o vojske: IR.7 (koroški) in IR.17 (kranjski)

- 28. pehotna divizija skupne a-o vojske: IR.47 (mariborsko spodnještajerski), trije bataljoni IR.87 (celjskega), IR.97 (tržaški), 7. lovski bataljon.

- 22. domobranska divizija: domobranski polk LiR.26 (mariborsko-celjski) in domobranski polk LiR.27 (ljubljski).

smeri, kjer so v tistih dneh Rusi že bili prestopili državno mejo in jih bo treba zavrniti. Opreмили naj bi jih z novimi uniformami ter jih oskrbeli z orožjem in strelivom. Novih uniform pa ni bilo toliko kot vojakov, zato so še posebno rezervisti užaljeno rentočili in zabavljali čez vojsko, ki bo šla v zmagoviti boj v povaljanih oblačilih. Po prejemu bojnega streliva se je zabavljanje čez uniforme nekoliko polehlo, ker so možje doumeli, da zdaj ne gre za parado.

Vojakom so povedali nekaj osnovnih podatkov o Galiciji in njenem prebivalstvu, predvsem pa jim naročili, da si naj dobro ogledajo, kakšne so poti in ceste. Bile so seveda mehke in prašne, kakršne se med dežjem spremenijo v nepopisno blato. Tla v Galiciji so večinoma peščena, pod površjem pa mehka in vlažna. Zato je bilo treba računati s težavami pri transportu. Vojake je skrbelo, da *menaža*²⁹ v takih pogojih ne bo mogla slediti enotam, ki bodo zato morale korakati v boj s sovražnikom bolj lačne kot site.

Pred premikom se je bilo treba torej še dobro najesti in naspati. Prav so prišle suhe klobase, ki so jih mobiliziranci prinesli s seboj od doma, a tudi teh je bilo čedalje manj. Najboljša zaveznika negotovih vojakov za potrjevanje samozvesti sta bila alkohol in tobak, ki sta se z vsemi posebnostmi vonja širila po taboru. Lahkoverneži, ki so že od začetka mobilizacije »vedeli«, da bo šlo proti Rusom le za malo večje orožne vaje, so medtem potihnili. Potihnilo je tudi bojovito vzdiklanje »na boj«. Vseh se je lotevala skrb, vsak zase se je spraševal, kaj mu bo storiti, ko se bo prvič srečal s sovražnim vojakom.

Slutnja, da se bliža nevihta, je visela nad vsemi. Le kdaj in s katere strani jo je pričakovati, si vojaki niso bili enotni. Če bi bili doma, bi že vedeli, izza katerega brega prihaja huda ura, tu pa je vse izgledalo drugače. Najbrž bo drugačno tudi grmenje, ki redno spremlja nevihte.

Negotovost in čakanje sta vojakom nažirali živce, zato si je marsikdo na tihem želel, da bi se udarili čimprej.

»Čimprej, če res naj bomo za božič zopet doma...!«

V 7. kompaniji 87. pešpolka so glavnino moštva sestavljali Štajerci s celjskega in ptujskega območja. Vojaki so se zbirali v skupine po krajih, iz katerih so prihajali. Premlevali so domače novice in jih prepletali z dožitvijo ob mobilizaciji. Tonček Prašnički iz Medribnika je bil predstavnik letnikov, ki so imeli za sabo že več kot deset mesecev obveznega vojaškega roka, in ker medtem niso bili nič na dopustu, so jih domači dogodki še posebej zanimali: oženil se je bil Korenjakov Tunč iz Medribnika, njegova sestra Trezika pa še ne; pri še eni Korenjakovi Treziki iz Medribnika, vdovi, da se sedaj pogosto zadržuje Rūžni Halča iz Pristave. Hadenkov Franc še hodi na spanje k Debeljakovi Juliki na Meje. Petrüsov Jaka iz Paradiža se je pozimi oženil s Filmanovo Naniko iz Gruškovca, zdaj pa je bil med prvimi vpoklican na fronto. Osem let je od nje starejši in ima grunt. Korenjakov Tinčica iz Medribnika je dobil še eno dete. Tudi on je odrinil na vojsko med prvimi. Pri Špehovich v Slatini so dobili sina Jožeka, ki je Tončkov bratranec. No, o tem je Tončku že nekaj pisala sestra Nanika. Pa pri sosedu Plefkaču v Medribniku da imajo dete, ki so ga krstili za Treziko. Strnskemu Jožeku iz Medribnika pa se je narodil *pubičak*...³⁰

Čeprav so bile te in take novice primerne za krožek starih bab, so se daleč od doma in v zmedenih okoliščinah lepo slišale. Prav jim je prišla vsaka beseda, ki jih je povezovala z domačimi ljudmi in kraji.

V polku je bilo tudi precej Zavrčancev. Tik za mejo njihove in barbarške fare leži Turški vrh, ki je dobil ime po vznemirljivih dogodkih iz časov, ko so tod še rogovilili Turki. Barbarčani so zato zapeli, da bi zbudili svoje sosede Zavrčance:

Tretjemu armadnemu zboru je poveljeval general Colerus von Geldern.

²⁹ *Menaža* je običajen izraz za vojaško kuhinjo oziroma za vojaške obroke hrane

³⁰ fant, deček.

*Tam za turškim gričem,
tam je dost' fantičev,
se za nas vojskujejo...*

Zbadanje pa Zavrčancev ni ujezilo in so petju mirno pritegnili. Prijeli so se čez ramena in skupaj nadaljevali:

*...oh adijo, očka, oh adijo mamca,
oh adijo, sestra, brat,
zdaj se vid'mo zadnjikrat.*

Za njihovimi hrbti so se dvignili glasovi drugih vojakov, ki so bili obkolili pojoče Haložane. Marsikoga je pesem spomnila na slovo od doma in od domačih ljudi, da se je njegovo petje zaskočilo v daveči bolečini stisnjenega grla.

Graškemu armadnemu zboru se je v Stryju kmalu pridružila še 105. brigada deželne obrambe, v kateri je bil spodnještajerski slovenski domobranski pešpolk št. 26 iz Maribora. Bilo je zopet nekaj novih znancev, od katerih bi se dalo zvedeti še marsikaj zanimivega o domačih ljudeh in krajih, a so se med zbrane skupine vojakov ves čas zaletavali frajtarji in cugsfirerji. Brezglavo so tekali naokrog in si prizadevali, da bi ustvarjali napetost, ki da ohranja vojakovo čuječnost in pripravljenost na boj. Kaj se bo zgodilo jutri ali pojutrišnjem, tudi ti neznatni poveljniki niso vedeli. O načrtih in namerah višjih častnikov so lahko le ugibali, a ker so težko kaj uganili in niso imeli odgovorov na vprašanja radovednih vojakov, so jih raje razganjali. Čim so jih videli zbrane po skupinah, so jih klicali v »vrsto zbor«, da bi jim posredovali svojo vojaško znanost. Govorili so jim o pomenu orientacije v neznanih krajih, jim mahali pred očmi z zemljevidi in kar naprej ponavljali:

»Habt Acht! Kako pomembno je vse to, kar vam pravim, boste šele spoznali, ko bomo podili Ruse in se boste v njihovi veliki deželi izgubili ...«

Da bi se privadili materi zemlji, so morali vojaki zopet vaditi »hinlegen«³¹ in se po trebuih plaziti med grmovjem. Navaditi jih je bilo treba tudi kopanja zaklonov. Peščena tla so bila mehka in sipka in ponekod prepojena s podtalnico. To niso bila dobra znamenje za premikajočo se vojsko in njeno oskrbo.

Po nekaj dneh enoličnega postopanja, *ekserciranja*³² in pričakovanj v okolici Stryja so se vendarle zgodile spremembe. Kurat je daroval veliko mašo na prostem, večina vojakov pa je sprejela tudi sveto obhajilo. Večerja je bila ta dan izdatna in okusna, navsezgodaj naslednje jutro pa so vojake dvignili in jih po hitrem zajtrku pozvali v pohodne kolone. Potem se je razlegel ukaz za premik. Zazvončkljale so čutare in bajoneti, zazibali so se telečnjaki in enote tretjega armadnega zbora so obložene z orožjem in opremo druga za drugo zapuščale vojaški tabor pri Stryju. Smer: vzhod-severovzhod. Le redki so vedeli, kje se mora vojaški zbor ponovno sestati, čeprav je večina slutila bližino bojnega plesišča.

Prečkali so široko reko Dnjester in se ustavili blizu kraja po imenu Nikolajev. Tu so taborili 22. avgusta. Z marširanjem so nadaljevali naslednje zgodnje jutro. Izognili so se mestu Lvov, v katerem bi se marsikateri vojak raje ustavil in si privoščil malo svetovljanske zabave, kakor da pešači proti grozečemu vzhodu. A treba je bilo dalje, do večera čim dlje. Ubirali so poljske poti, ki so bile za pešačenje manj utrudljive, ustavljali pa so se v vaseh, kjer se je vojaštvo lahko malo odžejalo in dobilo kaj dodatnega za pod zob. Poljska kuhinja, kot so nekateri že prej napovedali, hitremu premikanju pehote namreč ni mogla slediti, in vojaštvo je

³¹ *Hinlegen* = lezi na tla!

³² Vadba vojaških veščin

jedlo v glavnem suho hrano, ki so jo bili prejeli pred odhodom iz Stryja.³³ Vaške ženice so utrujenim in bolj lačnim kot sitim vojakom sočutno ponujale kruh, mleko in sadje. Dajale so, kar so pač lahko dale, a tega v Galiciji ni bilo bog ve koliko. Ljudje so bili že na prvi pogled revni. Njihove hiše so bile razdrte in mnoge povsem prazne, kakor da je tod divjala vojska že več let. Bil pa je še začetek vojne in je najhujše sledilo.

Častniki so si na maršu iz svojih solidnih plač kupovali pri Židih izdatnejše obroke hrane. Židje seveda tudi niso želeli zamuditi priložnosti po dobrem zaslužku; navili so cene in zmanjšali merice, ob tem pa tarnali, kako da jih bo vojska povsem uničila in bodo ostali brez vsega, kar so bili zadnjih nekaj let z največjim žrtvovanjem spravili skupaj. S poštenim delom in odrekanjem da so prigospodarili, kar je vidno očem. Častnikov avstro-ogrske vojske ni preveč zanimalo, kako so si oderuhi »privarčevali za skromno imetje«, kupovali so pač najboljše, kar je bilo ponujeno. Dunajska kuhinja to seveda ni bila, a med vojno se nanjo lahko za nekaj časa pozabi.

Žito je bilo v tem letnem času z galiških polj že pospravljeno, na rasti pa so bila še krompirišča. Ob pogledu na prostrana polja bi človek pomislil, da so domačini bogataši, a temu nikakor ni bilo tako. Na velikanskih njivah so bili ti skromni ljudje le delavci. Lastniki rodovitnih polj so bili poljski in ukrajinski veleposestniški *pani*,³⁴ ki so imeli na galicijskem podeželju velika posestva in dvorce, v katerih so bivali le v času večjih poljskih spravil, sicer pa so se raje zadrževali v svojih razkošnih rezidencah kje v bližini večjih mest.

Slika 5

*Marš, marš in kar naprej marš...
Običajna formacija pehote med pohodom
na bojišče v Galiciji 1914.*

Vir: Internet

Domačinom so *pani* dajali v najem manjše ohišnice, v zameno pa so za njih obdelovali prostrana polja in vzdrževali dvorce. Te panske gospodarske enote so pravzaprav vodili Židje, ki so skrbeli, da so bila polja obdelana, da je bil pridelek spravljen in morda tudi prodan, izkupiček pa s primerno židovsko provizijo predan pravemu lastniku. Židov je bilo takoj za Poljaki in Rusini največ. Sestavljali so tisti del podeželskega prebivalstva, ki se ne preživlja s poljedelskim delom, ampak ustvarja svoj dohodek z upravljanjem tujega premoženja, trgovanjem, posredništvom in včasih tudi z birokracijo, če je dovolj donosna. Galicijsko podeželsko prebivalstvo je tako živelo v usodni odvisnosti od Židov, bodisi kot najemniki ali kot dninarji brez imetja. Eni in drugi so bili revni, zaostali, tudi leni, predvsem pa dobro izkoriščani. Prebivali so v naseljih razdrapanih kočurin. Bil je to sloj brezpravnih ljudi brez imetja in moči, ki jim je nekaj let pozneje kratek čas sijal meteor upanja v podobi boljševiške revolucije, a se je tudi to upanje kmalu sesulo. Razslojenost v Galiciji je bila očitna vsakomur, ki je kaj razumel o podeželju, pa tudi tistim, ki so razumeli krajinsko arhitekturo: plemiči so tu posedovali razkošne dvorce in velike pristave, Židje so prebivali v najlepših trdno grajenih

³³ Po normativih naj bi dnevni topli obrok hrane na bojišču vseboval naslednje: 98 gramov kavne konzerve, 400 gramov mesa, 100 gramov prikuhe, 400 gramov kruha, 18 gramov tobaka. Za primere, ko ni bilo mogoče deliti tople hrane, je vojak nosil s seboj dve porciji konzerv.

³⁴ Pan = gospod (po poljsko)

in prostornih hišah s prizidanimi žganjarnami in trgovinicami, kmečko prebivalstvo pa je prebivalo v nizkih, skromnih, s slamo kritih kolibah. Daleč od udobja, vrednega 20. stoletja, kaj šele razkošja!

Slovenski vojaki, ki so kaj takega videli prvič, so domov sporočali, da se živini pri marsikaterem kmetu v Sloveniji godi mnogo bolje, kakor večini galicijskih bajtarjev.

Slika 6

Vojaki in častniki so se na spominskih fotografijah postavljali tudi skupaj z domačini. Mnogi so bili presunjeni nad mizernimi galicijskimi domačijami.

Vir: Album vojnih razglednic Mitje Kokola

Med premikajočim se vojaštvom sedeminosemdesetega pešpolka so se medtem že širile govorice, da gredo na pomoč četrti armadni skupini, ki se bije z Rusi nekje pri neznanem mestu Krasnik, severovzhodno od Lvova. Drugi so znali povedati, da bo III. graški korpus kar sam vdrl na Rusko, tretji so si želeli počitka in so glasno vzpodbujali k upanju, da bo njihov polk vendarle ostal še nekaj časa v zaledju, kjer se bodo lahko utrujeni vojaki spočili in bolje pripravili na spopade. A le kdo bi v vojni prisluhnil željam vsakega vojaka posebej?

Tiste dni se je med vojaki raznesla novica, da je bil III. graški armadni zbor po prihodu v Galicijo prestavljen iz druge von Kövessove v tretjo armadno skupino, ki ji je poveljeval general Brudermann. Vojakov seveda takšne spremembe na vrhu niso naravnost zadevale, slutili pa so, da do njih ni prišlo brez razloga. Pa tudi nič niso mogli sami narediti, da bi bilo kaj drugače, zato so raje negovali svoje ožuljene noge in stikali po vaseh za hrano, ker je vojaška poljska kuhinja z obroki redno zamujala. Ko so se ustavljali, da bi prenočevali, ni bilo dovolj strehe nad glavo, kaj šele primernih ležišč. Vojaki na maršu so sedaj že krepko občutili pomanjkanje hrane in spanca. Počitkov je bilo manj, kot bi se jih prileglo in vse je kazalo na to, da se zelo mudi in da morajo priti nekam čimprej. Ali torej general Brudermann lahko uredi, da se bo vojakom tretjega korpusa po premestitvi v drugo armadno skupino vse to obrnilo na bolje? Če ne more, je vojakom čisto vseeno, kdo sedi tam zgoraj nad njimi.³⁵

Marsikateri *vrli Štajerec* je sedaj že težko požiral slino ob misli, da se bliža čas, ko najbrž ne bo mogoče nikjer več dobiti kakšne pijače... Kdor je le mogel, se je na skrivaj izpovedal kakšni osamljeni domačinki in moledoval, da naj se usmili nesrečnega vojaka v tujini. Vojakova usoda!

³⁵ Biografi vojaških voditeljev a-o vojske v prvi svetovni vojni ocenjujejo generala von Kövessa (1854-1924) kot zelo sposobnega in učinkovitega vojskovodjo, medtem ko generalu Brudermannu (1851-1941) pripisujejo, da je bil bolj salonski visoki častnik, ki ni dojel zahtev novega načina vojskovanja in se kot konjeniški častnik ni kaj prida spoznal na vojaško strategijo in taktiko velikega obsega. Tako je tudi njemu in predvsem njemu treba pripisati zlom a-o vojske v Galiciji že na začetku vojne. Ko je Brudermann po porazih pri Zoločevu in Lvovu leta 1914 spoznal svojo nemoč, je zaprosil za upokojitev in jo je novembra istega leta tudi dobil. Vir: <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/rbruder.htm>

Ob vsem tem so se pojavile uši. Pod srajcami in spodnjicami so iz vojakov noč in dan črpale mlado človeško kri in se site in zadovoljne pridno razmnoževale. Vojaki so se obupani spraševali, od kod so se vzele. Kmalu so spoznali, da so se jih prvi našli tisti, ki so silili spat k domačinkam. Od vojaštva so se uši nenavadno hitro našli podčastniki in potem še častniki, kajti tudi uši so hotele napredovati po vojaških činih. Po nekaj tednih življenja v Galiciji so si bili vojaki in častniki avstrijske vojske vsaj po ušivosti enaki. Kurat a-o vojske je vzroke za številnost in moč tega sovražnika pripisoval galicijskim ženskam:

»...Koliko da je vredno vedno pomivanje, pranje in snaženje našega slovenskega ženstva, sem spoznal šele v Galiciji. Tukaj je ženski spol len in zanikaren, radi tega sta pa tudi snaga in hišni red pod ničlo. Nemarnosti gališkega ženskega spola se imamo zahvaliti za mučno vojno šibo, za - uši!...«³⁶

Slika 7

Vojaški pratež – tren – je bil v nekaterih enotah a-o vojske skromno opremljen in so ga pogosto vzdrževali tudi civilisti.

Tako so v Galiciji postale uši poleg Rusov največji sovražnik slovenskih fantov.

Med korakanjem proti vzhodu se je iz daljave širilo bobnenje, kakor da se približuje nevihta. Bliskanja ni nihče opazil. Bobnenje je iz ure v uro naraščalo in vojaki so se do kosti vznemirili, ker so se zavedli, da zdaj slišijo topove. Prečkali so neko železniško progo in se zopet ustavili. Prenočili so na prostem in se naspali, komur je bilo do spanja.

Naslednji dan se je vojaštvo v maršu razvleklo. Nekateri so napredovali organizirano in hitro, drugim so se dogajale nevšečnosti z ljudmi, konji ali opremo in so zgubljali tempo. Pokvarjeni vozovi na ozkih kolovozih so zadrževali kolone prateža. Stopnjevala se je tudi utrujenost, saj vojaki 87. pešpolka dotlej še nikoli niso tako dolgo in naporno marširali. Tudi lakote in žeje ni bilo več s čim preganjati. Žulji na nogah so postajali vse večji, bilo jih je čedalje več in ob vsakem naslednjem koraku so bolj skeleli.

Ko so prišli do velike ceste, ki pelje iz Lvova na vzhod, so jo po nekaj kilometrih hoje zapustili. Nekateri so krenili na levo, drugi na desno. Levi so proti večeru dosegli rečico

³⁶ Januš Golec: Vojni spomini, Podlistek v Slovenskem gospodarju 1917

Olšanico, kjer so se ustavili in se utaborili v bližini kraja Bortkov. Prispeli so bili do položajev, s katerih jih bo vodila pot še samo sovražniku nasproti.

Neimenovani častnik je o prihodu na bojišče za časopis poročal naslednje:

...Dne 18. avgusta je došel naš polk v okolico mesta Stryj, dva dni poprej pa smo imeli svoje taborišče v Starem selu. Ko smo zapustili okolico Stryja, smo šli proti severovzhodu ter smo prišli v ubožno rusko vas Prognojev (ki leži med Slovito in Gliniany – op. avtorja). To je bila naša zadnja postaja pred bojno črto, pri Krasnem, kjer so se že naslednje dni vršili krvavi boji...³⁷

Drug udeleženec, ki tudi ni želel biti imenovan, je razmestitev a-o enot opisal na naslednji način:

Na levi strani našega kora (III.) so stali skoro sami slovenski polki, in sicer: Štajerci, Istrijanci ter Bošnjaki; v središču: Korošci, Bošnjaki in Kranjci, na desnem krilu (na jugovzhodni strani) pa naši domobranci...³⁸

Njegova skica podkrepi opis in prikaže nekaj mest, okoli katerih so bile nameščene enote III. zbora (Krasne, Slovita, Bortkov, Gologory, Keropec, Pomerzany, Skvarjava, Zoločev).

Kot lahko ugotavljamo po armadnih virih, je bilo tretjemu graškemu zboru določeno bojišče na črti, ki je potekala od pomembnega železniškega križišča Krasnoe na severu mimo Bortkova ob rečici Olšanici proti jugu preko Velike Olšanice in Gologoryja v smeri Vypyskega, kjer se je fronta podaljševala z dvanajstim korpusom a-o vojske.

Moč graškega tretjega armadnega zbora je bila pred velikim spopadom s sovražnikom sestavljena iz treh divizij z naslednjimi razmestitvami.³⁹

- Na severnem krilu 28. pehotna divizija, v sestavu katere so bili nepopolni 97. pehotni polk (tržaški), trije bataljoni 87. pehotnega polka (celjskega), 47. pehotni polk (mariborski)

- Na vzpetini proti Gologory se je razmestilo jedro 6. pehotne divizije s polki št. 7 (Korošci), št. 17 (Kranjci) in 27.

Obe diviziji sta dopolnjevala po en bataljon elitnih bosansko - hercegovskih borcev.

- Na južnem krilu so bojno črto III. korpusa sklenile enote 22. domobranske divizije, v kateri so bili med drugimi tudi Štajerci 26. mariborskega domobranskega polka.

Ko so se zvečer 25. avgusta 1914 v generalnem štabu avstro-ogrske vojske odločali, če naj na tem položaju kak dan počakajo, da se vojska uredi, ali pa naj kar naslednje jutro zapovejo napad na Ruse blizu mesta Zoločev, gotovo niso dovolj upoštevali trenutnih razmer v enotah: vojaštvo III. graškega armadnega zbora je bilo na prizorišče pravkar prispelo po devetdeset - kilometrskem maršu ter je bilo sestradano, izžejano in izčrpano od večdnovnega marša. Nekaterne enote še sploh niso bile prispele na ciljne položaje. Glavnina tržaškega polka se je bila ustavila na počitku kakšnih dvajset kilometrov pred bojno črto in je lahko prispela na bojišče šele naslednji dan.

Toda generalom se je na moč mudilo in odločili so se, da napadejo naslednje jutro. Kot se je pokazalo, njihova odločitev ni bila dobra, prav III. armadni zbor z večino slovenskih vojakov pa je zanj plačal strahotno ceno.

³⁷ III. armadni zbor v ognju, Slovenski gospodar, 10. september 1914

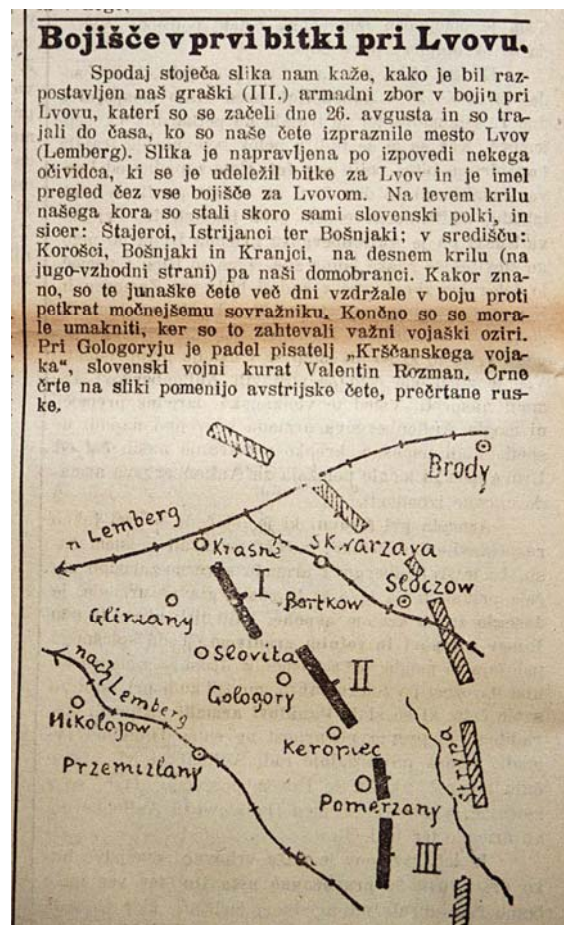
³⁸ Slovenski gospodar, 17. september 1914, str. 2

³⁹ glej tudi Österreich-Ungarns letzter Krieg I, str. 211 → in priloga 10 (bitka pri Zoločevu)

Slika 8

Razmestitev vojaških enot III. armadnega zbora pred Zoločevom v Galiciji, kot jih je po spominu na skiciral neki udeleženec.

Vir: Slovenski gospodar 17. septembra 1914

Trobente glas doseže vsako vas

Potem, ko se je polegel prvi val mobilizacije in se je razvedelo, da so Avstrijci napadli Srbe, nekaj dni za tem pa napovedali vojno tudi Rusiji, med Haložani ni nihče več dvomil, da gre sedaj za res. Pod orožje so medtem že tu in tam klicali letnike, ki so bili končali služenje rednega roka pred več kot desetimi leti.

Bilo je sredi poletja in na poljih so bili poželi pšenico. Iz kmečkih skednjev so mlatiči naznanjali novo krušno leto. Udarci s cépiči po snopju na lesenih podih so naznanjali, koliko zrnja se bo tisto leto komu nasulo v kaščo. Z večjih kmetij so se po ves teden in tudi dlje razlegali udarci v ritmu štirih mlatičev pi-ka-po-ka, pi-ka-po-ka... Malim kmetom in kočarjem je zadostoval dan ali dva, da so stepili žitno zrnje iz skromnega pridelka. Mlačev je bila v polnem razmahu in do konca julija so z njiv izginile zadnje *razstavke* pšeničnega snopja.

Približeval se je čas košnje otave, ko so z domov drug za drugim odhajali vojaški obvezniki. Velika vojna se je bila razmahnila na Balkanu, na severu pa se je k njej šele pripravljalo. Armadne oblasti so vpoklicale nadomestne sestave kakor hitro so bile odposlale prejšnje enote na fronto. Kjer je vojna, so žrtve, žrtve pa je potrebno nadomestiti s svežimi vojaki. Ko bodo žrtve tudi ti, bodo morali stati za njimi novinci in tako dalje. Razen mladih kmečkih mož, ki so morali zapuščati domove sredi neodložljivih poletnih kmečkih del, so jim oblasti pobirale tudi konje in vozove. Konji se kot vojni obvezniki vpoklicu niso vidno upirali in so med prvimi odpekotali proti Ptuj, od tam pa z vlaki v neznane smeri. Tudi ljudje so sprejemali mobilizacijo kot nujnost, saj so bili prepričani, da za umorom cesarskega prestolonaslednika Ferdinanda v Sarajevu stoji Srbija, ki za svoje početje zasluži primerno

kazen. Verjeli so celo, da bodo kmalu dobili vrnjene vozne živali in opremo, saj vojna ne bo trajala prav dolgo. Tako so napovedovali v časopisih in tako so govorili po vaseh ljudje, ki so o tem vedeli kaj več; ob oddaji živine so lastniki dobili v roke tudi potrdila, na katerih je pisalo, da jim država namerava konje res povrniti. Na koncu koncev je bilo treba za domovino v stiski tudi kaj žrtvovati, čeprav je bilo par konjev in voz kmetu zelo težko pogrešati. Mnogi so se sedaj spomnili besed, ki so jih tolikokrat slišali od drugih in so jih večkrat tudi sami ponavljali:

»Vse za vero, dom, cesarja!« in »Bog obvarji, bog ohrani nam cesarja, Avstrijo!«

Ker zdaj bog ne bo mogel vsega storiti sam, mu bo potrebna naša pomoč, s katero nikakor ne smemo oklevati...

Razen oddaje konjev in vozov so Haložani na lojtrskih vozovih odvažali svoje najboljše može in sinove na Ptuj, kjer so jih predajali vojaškemu oblastem. Vozarji in spremljevalci so po povratku domov opisovali navdušenje nad vojno, ki bi ga naj javno kazali ptujski meščani. In da so vlaki drug za drugim vozili skozi Ptuj proti Ormožu. Kaj se je dogajalo potem, so ljudje zvedeli iz dopisnic in pisem, ki so začela v naslednjih dneh prihajati na domove. Sporočila so bila običajna, kot če bi jih pisali šolarji z izleta: *lepo vas pozdravljamo, ne skrbite, vse je v redu, več bomo pisali, ko bo redno delovala vojaška pošta*. Na dopisnicah in pisemskih ovitkih so bili poštni žigi, iz katerih si tudi najbolj pametni v kraju niso mogli razložiti, za katere kraje neki gre. Iz vsebin pisem so potem vendarle ugotavljali, da gre za Galicijo in Bukovino, ležečo izza daljnega in visokega gorovja z imenom Karpati. Včasih je kdo omenil neznano Besarabijo, ime pa se je ljudem zdelo tako tuje in kraj najbrž tako daleč, da tja naših fantov gotovo niso pošiljali. Vsekakor pa so Haložani slutili, da je tako Galicija kot Bukovina ali Besarabija nekje tam daleč za turškimi griči.

Župnik Vogrin svojih faranov ob nedeljah ni pozabljal s prižnice spominjati na božjo pravičnost, ki bo zmago gotovo prisodila avstro-ogrski vojski. Z gromkimi besedami je žigosal pravoslavne srbske in ruske sovražnike in proti njim podžigal bojevitost. Tiste, ki so še bili doma in jih bo cesar morda v kratkem potreboval, je župnik poučeval, proti kakšnemu zlu se bo potrebno bojevati do zadnje kaplje krvi. Vrli slovenski fantje, še posebej štajerski, ne smejo nikoli dopustiti, da bi se nam približali brezbožniki z vzhoda, ki bi razdejali naše domove in iz nas izkoreninili katoliško vero. K domoljubnim pridigam je Vogrina še zlasti podžigalo ravnanje nekaj domačinov, ki so ga tožarili zaradi domnevnega srbofilstva in panslavizma. Kar štirinajst slovenskih duhovnikov iz lavantinske knezoškofije v Mariboru so oblasti tiste dni osumile širjenja krivih nazorov s prižnic in so jih ukazale privedi pred deželno sodišče v Gradcu. Pri tem so jih izpostavljali javnemu zasramovanju nemških nacionalistov. Na podlagi anonimne obremenilne prijave so prišli tudi k župniku pri Sv. Barbari v Halozah lokalni župan in stražmojster v spremstvu orožnika, da bi pri njem ali v njem našli »zmaja panslavizma«. Ker niso mogli ničesar najti in ne dokazati, jim jih je Vogrin napel v ušesa, da česa takega na svoj račun menda nikoli dotlej naj ne bi bili slišali. On da jim je dokazal, da je politika lavantinskih duhovnikov *katoliška in avstrijska*.⁴⁰

Ob tako prepričljivih besedah so pod prižnico sedeči ključarji in člani cerkvenega odbora pridigarju ponižno prikimali, pozive na odločen boj proti vseh vrst sovražnikom, predvsem tistim z orožjem, pa so zelo odobraval tudi farani, ki v družinah niso imeli vojaških obveznikov. Ljudje, ki so o vojskah vedeli kaj več ali so njihovi fantje že bili vpoklicani, so se v skrbi in strahu za svojce intimno priporočili vsemogočnemu. Vogrinove besede s prižnice so na pol preslišali, saj so bolj verjeli, da končni razsodnik ne bo gospod župnik, ampak Gospod, ki kraljuje nad vsemi in odloča o vsem. Njemu so se priporočali svojci vpoklicanih vojakov:

⁴⁰ Kronika župnije sv. Barbare v Halozah.

»Gospod oče in sin in sveti duh, največji vojskovodja vseh vojska, ti boš vedel, kako je potrebno poveljevati našim četam. K tebi se obračamo s priprošnjo, da bi tako razmeščal naše haloške fante, da se bodo domov vrnili čimprej zdravi in živi...!«

Moške, ki so prebivali bolj daleč od vareža,⁴¹ je ob nedeljah od nekdanj bolj zanimala politična kot verska pridiga, zato so svoje žene hitro spravili v cerkev, sami pa so ostali na *placu*⁴², kjer so med glasnimi razpravami dočakali konec maše. Ni jim bilo prav mar, če je župnik Vogrin s prižnice glasno kritiziral njihovo početje. Po maši so se pomaknili proti Štumbergerjevi hiši. Na oknu v prvem nadstropju se je pojavil občinski pooblaščenec, ki je vsako nedeljo oznanjal uradne državne in občinske novice. Prebiral pa je tudi druga obvestila. Med vojno je tudi bral imena na novo vpoklicanih in padlih vojakov. Njegov rezki glas je prenekaterega farana presunil, ko je izrekel ime in priimek njegovega bližnjega, padlega za cesarja in domovino. Po tem oznanilu je ljudi rado zaneslo še v Blassovo ali Korenjakovo gostilno, kjer so si večkrat privezali ranjeno dušo ter analizirali položaje na frontah. V gostilnah se vedno najdejo zelo pametni ljudje, ki so o vsem »popolnoma« obveščeni. Tudi pri sv. Barbari jih je bilo nekaj in vsako nedeljo so znali napovedovati razvoj vojnih dogodkov do naslednje nedelje.

»Pr' moj' duši, ka bo tok!«, so sklepali in zvrčali kozarec za kozarcem.

Velika vojna seveda ni slišala razprav v vareških točilnicah in se je po svoje širila kot povodenj po vseh koncih Evrope, tako da si haloški ljudje čez čas pravzaprav sploh niso znali več predstavljati, kje se kaj dogaja. Slišali so, da je treba zmleti najprej Srbijo in jo poučno kaznovati za zločinski umor prestolonaslednika. Potem bo potrebno napasti srbskega zaveznika Rusa in ga pregnati čimbolj v stran od Karpatov. Ker bo proti Rusu Avstrijecem prišel na pomoč tudi Nemec, na tej fronti z zmago ne bo težav. Na zahodu bo Nemec pohodil Francoze in Angleže, nakar bo v Evropi tako, kot bosta rekli Nemčija in Avstrija. Potem ne bo potrebe, da bi še o čem odločali Madžari in Italijani.

Te in take gostilniške politične in vojaške analize so izzivale tudi ugovore, a jih ni bilo težko ugonobiti, saj so »dobro obveščeni« občinski odborniki in vareščani mahali s časopisi, v katerih je vendar vse to pisalo. Do krajanov na farnem obrobju so prihajali časopisi z zamudo, a tudi ko so prispeli, jih ljudje niso utegnili prebrati na mah, saj so imeli preveč dela na njivah in travnikih in po vinogradih. Kdo pa ima čas brati *cajtinge* sredi belega dne, ko je največ dela? Če so si kmetje vendarle vzeli hipec za branje, so se med časopisnimi poročili o vojni težko znašli. Preden so razumeli jezik poročevalcev in politikov ter sporočila vojaškega vrha prejšnjega tedna, se je stanje na moč spremenilo in zopet so bili v zamudi. In zopet so jim dobro obveščeni in vedno nezmotljivi vareščani znali povedati kaj novega.⁴³

Kdor je redno prebiral časopisje in je z lastno glavo razsojal o dogodkih v politiki in meddržavnih odnosih v Evropi, pa je lahko bil že od junija sem priča naraščajočim napetostim, ki vodijo v vojno. Kriza s Srbijo je Avstrijecem očitno prišla prav, da so lahko z orožjem načeli vprašanje nove delitve sveta. Naslovnice slovenskih časnikov so bile polne

⁴¹ varež = splošno ime za strnjeno središčno naselje Cirkulan, kjer stojijo cerkev sv. Barbare, ljudska šola, pošta, žandarmerija ter nekaj obrtniških delavnic in gostiln. Prebivalci so vareščani.

⁴² prostor pred cerkvijo, kjer so se v zavetju košatih lip zbirali ljudje po maši.

⁴³ Kmetje in kočarji so brali večinoma Slovenskega gospodarja, ki je nekajkrat na teden izhajal v Mariboru in je razen o življenju in problemih kmečkega prebivalstva dokaj podrobno poročal tudi o vojnih dogodkih. Nekateri prebivalci Cirkulan – vareščani in meščani Ptuja so prebiral tudi Stražo; prihajala je iz Maribora in se je dopolnjevala s Slovenskim gospodarjem. Okrog ptujskega Štajerca so se zbirali in navduševali malomeščanski nemškutarji, ki pa so imeli na tem podeželju manj somišljenikov. List je preočito navijal za ponemčevanje Štajercev in brezmejno zvestobo avstrijstvu in nemštvu, še zlasti pa je ljudi teh krajev jezilo, da je spreminjal slovenske priimke in imena in jih zapisoval po nemško. Zato si ta časnik v barbarški fari ni nikdar pridobil veliko zvestih naročnikov.

poročanja, ki je stopnjevalo napetost tudi med preprostim prebivalstvom. Tako naj bi po samem izbruhu vojne *Spodnji Štajerci* menda tudi z navdušenjem sprejemali poročila o vojaških uspehih svojih vrlih mož in fantov za karpatskimi gorami v neznani Galiciji. Pisalo je o mestu Lvov, ki so ga včasih zapisali tudi kot Lemberg, ki da ga bo treba za vsako ceno obraniti pred ruskimi osvajalci in uradne vesti so govorile, da ga bo branil tudi štajerski III. armadni zbor, v katerega je bila razporejena glavnina slovenskih obveznikov. In da jim tam prav dobro kaže.

Nedeljski »*gostilniški analitiki*«, ki vedno vedo največ o dogodkih in stvareh, so torej tudi o tisti vojni vedeli veliko več kot kdorkoli drug. Utrujene kmete so poučevali, kako morajo vojno razumeti in kako se bo končala. Kakor je to pri pametnih in sposobnih ljudeh v navadi, jih prav nič ni motilo, če se je pokazala od napovedi drugačna resničnost. Prišla je naslednja nedelja in na bojiščih je bila nova situacija. Zopet so bili oni tisti, ki so znali o njej povedati največ in edino oni so imeli prave odgovore in pojasnila za naprej.

Na kmeta Franca Prašniškega iz Medribnika so dogodki zadnjih tednov močno pritiskali. Sam sebe je prepričeval, da je dolžan zvestobo cesarski domovini. Tako je vzgajal tudi svoje otroke. Zelo pa ga je skrbelo za sina Tončka, ki je že deset mesecev služil aktiven vojaški rok. Franc je vedel, da so vojaki na aktivni službi prvi in najprimernejši za bojišče. A kako se bo vse to izteklo? Bo iz vsega kaj časti za njegovo družino? Se bo Tonček vrnil z odlikovanji in pohvalami? Ali se morda nikoli ne bo vrnil ali pa se bo vrnil pohabljen? Oče Franc je tudi vedel, da se vojnemu davku ni mogoče izogniti, kar je njegove skrbi še dodatno podžigalo.

Šestindvajseti avgust 1914 pri Zoločevu v Galiciji

Noč po prihodu na bojišče vojakom tretjega armadnega zbora kljub utrujenosti ni prinesla sladkega sna. Ko se je zvečer razvedelo, da bodo šli naslednji dan naravnost proti Rusom, so mnogi vojaki svojim domačim še na hitro napisali nekaj vrstic in pozdravov. Bili so kratki, kot jim je bilo naročeno. Nikakršnih podrobnosti o krajih in ljudeh, s katerimi so se minule dni srečevali, nobenih imen. Napišejo naj vsekakor, da se sovražnika ne bojijo ter si merjenja moči z njim pravzaprav želijo.

Vojaki so plegli po trdih ležiščih. V mislih so se jim prikazovali Rusi, ki jih dotlej še niso bili videli in si jih niso znali natančno predstavljati. Kaj dobrega o njih jim v avstrijski vojski ni nihče govoril. Z Rusi in Kozaki so jih le strašili in vojak si o sovražniku, ki bo na njih streljal, res ne morejo misliti, da so jim prijatelji. Tesnoba zaradi Rusov morda ni bila najhujša. Le Bog ne daj srečanja s Kozaki, ki pridrvijo na konjih, sekajo s sabljami, pobijajo do zadnjega moža. Kogar ujamejo, mu z bajonetom izkopljejo oči, iz katerih delajo ovratnice in se z njimi bahajo pred svojimi *atamani*.⁴⁴ Jutrišnji dan bo pokazal, če je bolje pasti od krogle, ali pustiti na razdaljo sablje kakšnega Kozaka.

Te in takšne misli so se podile slovenskim fantom po glavah in jim odganjale spanec. Vsakdo je upal, da ga ne bo doletelo najhujše, nihče pa o tem ni mogel biti prepričan. Nekateri so v mislih ponavljali veščine, s katerimi bi se izognili sovražnim strelom in sabljam. Da mnogo vojakov v vojnah izgubi življenje ravno zato, ker ne spoštujejo nasvetov in ukazov svojih predpostavljanih, so jim pridigali vse zadnje dni njihovi frajtarji. Da se ne spleča biti preveč hraber, so sedaj slutili že vojaki sami. *Glavo med noge*, so govorili šaljivci, ko so omenjali ruske ostrostrelce.

⁴⁴ *Ataman* – kozaški vojaški poveljnik.

Nekateri so potihoma kramljali in se spominjali doma. Na deželi je konec avgusta najlepši čas leta: težko delo na poljih in travnikih je končano, dnevi so topli, mlada *jabolšnica* je sedaj že vrezna in nič več ni treba trpeti žeje. Večeri so sveži, noči so se podaljšale in fantje se najbrž zbirajo na vasi, da bi si z nočnim prepevanjem danes tu, jutri zopet drugje, pridobivali naklonjenost deklet.

Med spominjanjem na domači kraj in ljudi so vojaki posrebrali še zadnje zaloge *žganice*, ki so jo bili prinesli s seboj na fronto. S požirki iz stekleničk in s cigaretnim dimom so skušali odgnati davečo tesnobo, ki se je plazila po vojaškem taboru in grozila, da bo strla voljo in moč teh ljudi še pred srečanjem s sovražnikom. Še dolgo potem, ko je bilo zaukazano spanje, večina ni mogla zatisniti oči.

Noč vojakom ni prinesla olajšanja. Jutro jih je našlo vročične in nervozne, kakršni so bili že nekaj dni tudi njihovi častniki.

Slika 9

Feldmaršallojtnant Emil Colerus von Geldern, rojen leta 1856 v Ljubljani. Poveljeval je 6. pehotni diviziji ob spopadu avgusta 1914 pri Zoločevu v Galiciji.

Vir:

<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/colerusemil.htm>

V sredo 26. avgusta 1914 se je v srcu Galicije, le nekaj kilometrov na vzhodu od glavnega mesta Lvov, prikazalo lepo sončno jutro. Vojaki tretjega armadnega zbora so se nemirno ozirali naokrog in skušali uganiti, kaj jim bo prinesel ta dan. Kje bodo končno srečali Ruse in se z njimi spopadli? Koder jim je nesel pogled, ni bilo videti bojnih utrdb ali sovražnih položajev, le rahlo valovita ravan se je izgubljala v daljavi. Desno proti jugovzhodu se je pokrajina nekoliko privzdignila in porasla z gozdom. Po kotanjah in nižavju so se motovile jutranje meglice. Kot se je pokazalo še tisti dan, je pod njimi gnezdila vlaga in mlakuže, ki so obilno pojile neplodno in zamočvirjeno zemljo. Možje in fantje so napeto zrlj proti vzhodu, kjer se je za mlečnim obzorjem prav ta trenutek dramil tudi njihov vojni sovražnik.

III. armadni zbor a-o vojske je prejšnji večer dobil iz poveljstva 3. armade ukaz, da se zjutraj ob osmih odpravi proti sovražniku. Rusi so bili prejšnje dni vdrlj že kakšnih 40 kilometrov v notranjost Galicije in nič ni kazalo, da se nameravajo ustaviti. Njihov IX. in XI. korpus sta napredovala naravnost proti Lvovu in a-o vojska je imela nalogo, da jih zavrne in požene nazaj. Poveljnika 28. in 6. pehotne divizije FML Králiček in FML Colerus von Geldern⁴⁵ sta se odločila, da pričneta izpolnjevati ukaz štaba tretjega zbora korpusa uro pred zapovedanim. Gotovo se jima ni mudilo iz strahu, ampak sta hotela demonstrirati samozavest in pripravljenost svojih vojakov, zavedala pa sta se tudi, da jima utegne rana ura prinesiti vojaške prednosti, ki se skrivajo v presenečenjih. Njun cilj za 26. avgust je bil, da z glavnino enot zavzameta del železniške proge Krasnoe – Tarnopol na območju Zoločeva in si utrdita

⁴⁵ FML – Feldmaršallojtnant - <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/colerusemil.htm>

položaje za odločilni spopad s sovražnikom, ki se je bil temu kraju približal na razdaljo kakšnih desetih kilometrov.

Slika 10

*Opazovanje kot osnova pridobivanja
podatkov o sovražniku – leto 1914 v
Galiciji.*

*Vir: Album vojnih razglednic Mitje
Kokola*

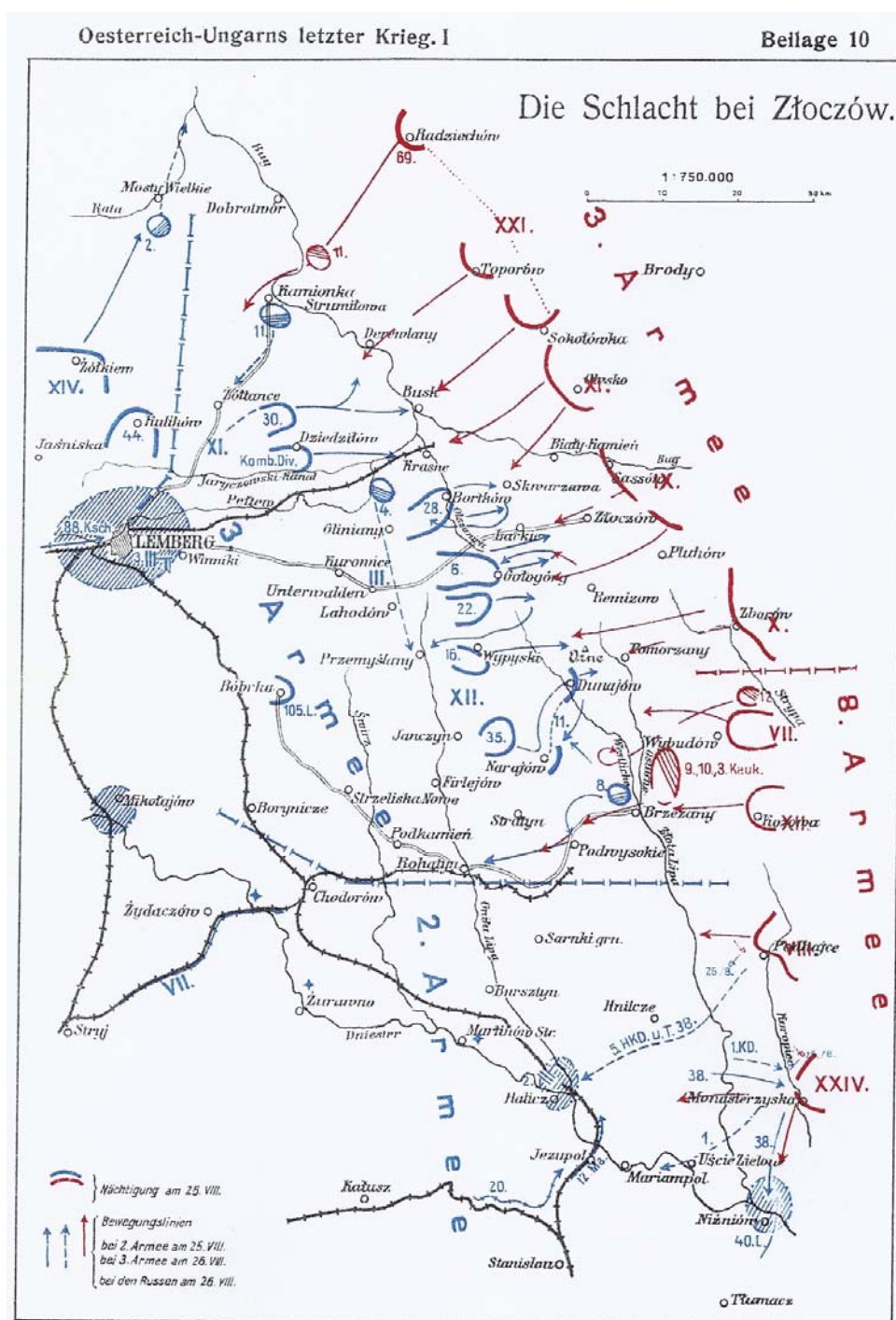
Okrog sedme ure so praporščaki stopili na čelo enot, godbe so zapiskale in zaropotale najbolj razvpite polkovne koračnice. Častniški ukazi so se mešaje z glasbo spreletavali od najvišjega k najnižjim činom, vojaki pa so se poslušno razvrščali po enotah, kot so jim ukazovali. Saniteta je dobila priložnost za jutranje ogrevanje, ker je nekaterim vojakom postajalo slabo. Polivali so jih z vodo, jih polagali na mehka tla in jih z rumom oživljali, da so bili za veliki dogodek še pravi čas pokonci.

Štajerci 87. pehotnega polka so poleg polkovnega razvili tudi rumeno-modro prapor, ki jim ga je bilo ob odhodu podarilo celjsko mestno glavarstvo. Nasadili so bajonete na puške. Kapela je zaigrala *Radetzky-marš* in nepregledne vrste človeških postav v škukasto-sivih uniformah so se zganile in zakorakale proti sončnemu vzhodu. Vojaki so nosili po trideset kilogramov opreme in orožja, vendar tega niso čutili, ker jih je bolj od bremena na hrbtu vznemirjalo neko dotlej nepoznano občutje. Težko so dihal in v ustih jim je primanjkovalo slane, noge pa so hodile, ne da bi glava to hotela.

Tončkova sedma stotnica osemindemdesetega cesarsko kraljevega pehotnega polka je stopala v sredini polkovne fronte. Nabijanje čutaric in bajonetov ob nabojnice se je v ritmu bobnov mešalo z zvoki polkovne kapele. Okovani čevlji so stresali zemljo, telečnjaki so se zibali sem in tja in od vznemirjenja odrevenele dlani so se trdno oprijemale orožja. Kako da ne, saj bodo poslej puške in bajoneti vojakom zadnji zavezniki. Vojaški korak je dvignil zadušljiv prah na poljskih poteh. Ko so se poti izvile iz ciljnih smeri, so vojaki korakali naravnost. Izpod njihovih čevljev so privrele solze s podtalnico prepojene galicijske zemlje. Neznanski hrup je dvigal ptice v nebo in plašil divjad, ki se je v smrtnem strahu poganjala v zavetja bližnjih goščav in gozdov. Urejen vojaški korak se je postopoma drobil v trušču in topotu, ki je spominjal na lomastenje in sopihanje tropa ovac in goved. Iz debelih cevi topništva so se oglasili prvi jutranji pozdravi, ki so najavili vojaški spopad. Če Rusi dotlej še niso bili okusili avstro-ogrske vojske, si jo bodo po bojnem srečanju z vrlimi Štajerci zagotovo dobro zapomnili ...

Polki 28. pehotne divizije, ki so se premikali severno od ceste Lvov – Zoločev, so po nekaj minutah hitre hoje proti vzhodu zašli v zamočvirjen teren, ki bi jih tudi brez ruskega ognja oviral pri napredovanju. Takrat je že grmelo iz topovskih cevi spredaj in grmelo je zadaj. Granate so sprva zadevale v prazno, a so z vsakim naslednjim strelom padale bližje svojih ciljev. Mnoge se v močvari na srečo niso raztreščile. Potem so po nebu zakrile še šrapnelke, ki so se visoko v zraku razletavale in nad vojake na zemlji pošiljale smrtonosno jekleno točo. Končno so po a-o pečih vžgali tudi ruski kolegi po orožju.

Rusi se niso obnašali čisto tako, kot sta predvidevala Králiček in von Geldern, in Avstrijcev niso pričakali na svojih položajih. Tudi oni so namreč načrtovali hiter prodor na zahod proti Lvovu, zato je prišlo do medsebojnega srečanja mnogo prej, kot so mislili eni in drugi. In srečanje je bilo zelo neprijazno.

Slika 11

Skica položajev 25. avgusta 1914, kot so jo narisali vojaški analitiki po vojni – modro a-o, rdeče Rusi. Vir: Österreich-Ungarn letzter Krieg I, priloga 10

Granatam in šrapnelom iz zraka so se sedaj pridružile ruske svinčenke od spredaj, ki so švigale in brenčale po zraku kakor roji nadležnega mrčesa. Čedalje pogostejše je bilo slišati krike vojakov, ki so bili zadeti. Zvili so se v gube in se ječe skotalili v kakšno kotanjo ali za

drevo. Če so bojni tovariši želeli ranjenemu priskočiti na pomoč ali ga v sili potolažiti, so jih poveljniki priganjali naprej, ker da je treba čim prej priti do železniške proge in jo zavzeti. Za ranjence da se bo pobrigala saniteta, ki je enotam na pohodu sledila v primerni razdalji.

Bolj ko so se a-o enote bližale Rusom, več je bilo v zraku zvenečega kovinskega mrčesa in počasnejše je bilo napredovanje. In čedalje več je bilo klicev na pomoč. Tako je poteklo jutro in minil zgođen dopoldan. Železniška proga še vedno ni bila zavzeta in vojskujoči se na obeh straneh so se brez uspeha preganjali za njeno osvojitve.

Rusov naval a-o vojakov očitno ni bil presenetil. Iz svojih utrjenih položajev so po napadalcih vžgali iz vseh cevi. Celjski 87. polk je imel sredi poldneva že ogromno žrtev. Upanje naših vrljih fantov, da bodo pregnali sovražnika s huronskim vpitjem in streljanjem vsehprek, je bilo že davno pokopano. Morali so se pognati v bojevanje od blizu. Štajerci so na domačih veselicah sicer sloveli kot mojstri *noža in plank*, zato se svojemu slovesu tudi tukaj niso izneverili. Skok za skokom so si utirali pot do sovražnih strojničnih gnezd, ki so jih uničevali s puškinimi kopiti in bajoneti. A vseh Rusov ni bilo mogoče pokončati, ker so iz ozadja vreli novi in novi bojevniki, od časa do časa pa so se kot vihar pripodili roji drznih kozaških jezdecev, ki so s sabljami sekali po avstro-ogrskih glavah in telesih. V zamočvirjeni poljani ni bilo zaklonišč, zaradi nenehnih navalov z ene in druge strani ni bilo časa za oddih. Vojaki niso le gazili po mehkih in napitih tleh, ampak je blato padalo tudi po njihovih glavah. Za to so skrbele ruske granate, ki so še vedno treskale za hrbti a-o vojakov. Strojnice so po več ur regljale izza kakšnega osamljenega drevesa in nemalokrat so se morali strelec premeščati samo zato, da se ne bi pogreznili v močvirje.

Marsikateri vojak je ta dan pomislil, da je napočil sodni dan. Eden med njimi je strnil vtise svojega prvega velikega boja na naslednji način:

»... tedaj prvič na onih gričkih nisem ne jaz, pa tudi nobeden od častnikov ločil, strelja li naše ali nasprotno topništvo. Streljalo se je mnogo sem in tja. Sam bog bi naj znal, kje je prijatelj in kje sovrag. Grom in buč topov je rezal in v bližini celo nadkriljeval prasket pušk in drdranje strojnic, kot bi vlekel koso po zraku...«

Boj ni pojenjal tudi popoldne, ko je sonce z vso močjo pritisnilo na ravan. Naši fantje so se zaganjali naprej, se po kratkih spopadih umikali in ponovno poskušali osvojiti kako strateško točko. Govorilo se je, da je napadanje v valovih nov in uspešen način bojevanja pehote. Sovražniku ne smeš pustiti, da si oddahne, zato je treba po kratkem premoru v novi »hurá«. S puškinim ognjem in z bajoneti so tako pridobivali po nekaj metrov terena v boju prsa ob prsi, skok za skokom, da bi ga naslednji trenutek zopet izgubili. Tudi Rusi so imeli velike izgube, a so pošiljali v boj vedno sveže moči. Naši so bili prepričani, da se bori vsaj pet Rusov proti vsakemu našemu, toliko so jih videli pred seboj. Tudi okrepitev je bilo malo. Kdor je šel zjutraj v boj, se ves dan ni mogel umakniti na počitek. A ni primanjkovalo le okrepitev, tudi ti, ki so bili v ognju ves dan, niso bili oskrbljeni. Zaradi nenehnega naskakovanja in urejanja zaklonov ter streljanja in umikanja, pa zavzemanja novih položajev, vojakom ni bilo mogoče zaužiti niti suhega obroka hrane. Vladala je neznanska žeja, čeprav so lahko po mlakužah bredli do gležnjev. Nekatere enote so že popoldne ostale brez streliva. Vojaki brez bojnih izkušenj so v prvih napadih brezglavo praznili cevi, sedaj pa se niso imeli več s čim braniti.

Novo upanje je Štajercem vlil del 97. tržaškega pehotnega polka, ki se je z zamudo prikazal levo od njih na bojišču okoli poldneva. Z Rusi se je vihravo spopadel za železniško postajo, a je dobil v pozdrav jate sovražnikove svinčene toče. Tržačani so spoznali, da bo napadanje na tem odseku prenevarno, zato so se ustavili in so do večera svoje položaje le branili.

Na sredinskem delu bojišča, ki ga je zasedala 6. divizija, je prišlo popoldne do prvega umikanja a-o vojske. Levo krilo 28. divizije se je bilo prebilo Zoločevu na streljaj, do kraja Lackie Wielky (danes Červonoe), ko so morali vojaki ta položaj zapustiti, da bi varovali umik 6. divizije na desni. Pregrupiranje pa je odprlo zev divizijama, ki ga je sovražnik spretno izkoristil. Polastil se je ceste Zoločev – Lvov in po njej dokončno razklal obe diviziji ter ju potisnil daleč nazaj do Bortkova in Olšanice.

Tudi na južnem krilu III. korpusa, ki so ga tvorile enote 22. domobranske divizije, med njimi tudi 26. mariborsko-celjski domobranski regiment, ni potekalo vse najbolje. Del vojaštva se je prejšnjo noč zadržal predaleč od bojnih položajev, zaradi česar je naslednje jutro z napadom zamujal. Na bojnih položajih se je divizija prikazala šele popoldne, ko je sovražnik že oslabil sosednjo 6. divizijo. Dvaindvajseta divizija se je prebila na vzhodni breg reke Zlata lipa, a ga ni mogla obdržati, ker topniška podpora ni bila usklajena s pehoto. Poveljnik 22. divizije FML vitez von Krauss-Elislagó je zato pehotne enote umaknil nazaj preko reke. Umikanje pa ni bilo najbolje organizirano. Nekatere enote so pohitele in se v begu zatekle v napačne smeri, tako da so prispele na zbirališče pri Peremišlanih šele naslednje jutro. Proti večeru je bilo poveljstvu III. korpusa jasno, da ta dan ne bodo dosegli ciljev, ki so jih bili od njih zahtevali v generalštabu a-o vojske. Iz korpusnega poveljstva je na poveljstvo 3. armade bilo čedalje več poročil o novih in novih izgubah. Bilo je že zelo veliko ranjencev, ki jih avstrijska saniteta ni mogla oskrbeti, saj je bil teren za reševanje izjemno težaven, bližala pa se je tudi noč.

Slika 12

Ranjence so po železnici pošiljali v zaledje, kjer so jih zdravili in vračali na fronto. Težki ranjenci so se zdravili v lazareti, nekateri pa so obležali na bojiščih brez potrebne pomoči in so tam pomrli. Fotografija: Album vojnih razglednic Mitje Kokola. Fotografija je po napisu na stavbi sodeč nastala na ruskih tleh.

Ko se je sonce za hrbti avstro-ogrskih enot po celodnevni grozi od sramu skrilo, je poveljstvo III. zbora svojim enotam ukazalo prekinitev ognja in umik na jutranje položaje. Kdor je le mogel, je z zadnjimi močmi stekel proti zahodu. Vojaki bi med umikom lahko videli, kolikšna je rušilna moč vojaškega stroja, pa se niso imeli volje ustavljati. Razcefrano

drevje je ležalo naokrog in na terenu, ki ga ni nihče dobro poznal, je bilo treba iskati varnih poti, ki so vodile do zbirnih mest v zaledju ali v divizijsko poljsko bolnišnico v mestecu *Gliniany*. Mnogi so se vrnili v svoje enote, nekateri pa so nehote zašli Rusom naravnost v roke. Ko se je naredil mrak, so se mnogi izgubili. V strahu so izmučeni, sestradani in žejni čakali jutra. Nekateri so tavajoč ponoči po zaraščenem terenu zabredli v močvirje in se vanj za vedno pogreznili. Tudi vseh ranjenih tovarišev avstrijska saniteta tisti večer ni uspela pobrati, zato so mnogi obležali na bojni poljani pod milim nebom preko noči, kdor pa je imel dovolj moči, se je morda zavlekel v kak rov ali bombni lijak, kjer je upal na rešitev. Če se njegova duša ni preselila v nebеса še tisto noč, so ga morda naslednje jutro odrešili prizadevni sanitetje, ali pa so ga »zabrali Rusi«.

Zvečer 26. avgusta 1914 se groze tega dne niso zavedli le vojaki, ki so se prestrašeni in razočarani vračali na položaje tistega jutra, ampak so vojaški neuspeh spoznavali tudi v poveljstvu tretjega armadnega zbora. Zato jih je presenetil ukaz iz generalštaba a-o vojske, da morajo zjutraj Ruse ponovno napasti. Načelnik generalštaba Feldmaršal Conrad von Hötzendorf je zatrjeval, da bo »od uspešnega zavzetja Zoločeva odvisna usoda vzhodnega bojišča...«. Morda je imel prav, ni pa razpolagal z močjo, ki bi njegovo vojaško slo uresničila.

Razvnete glave v generalštabu so se ohladile šele proti jutru, ko so jim analize razkrile položaj na celotnem bojišču. Razpadli so bili celi polki in nihče ni mogel zagotoviti, da jih bodo lahko vsaj približno sestavili za ponovni napad. III. korpus s slovenskimi polki jo je menda najhuje skupil. Sedemindesetdeseti tržaški polk, ki se je bojeval levo od Štajercev, se je med umikanjem dobesedno razletel in so ga lahko ponovno za silo skrpali šele po treh dneh nekje za Lvovom. Pa tudi v drugih slovenskih, dalmatinsko-hercegovskih, avstrijskih in madžarskih polkih ni bilo veliko bolje. Pretreseni vojaki, ki so se že ob prvem spopadu srečali z največjimi napori in grozotami vojne, naslednji dan svojih dejanj gotovo ne bi bili sposobni nadaljevati.

27. avgust 1914 je tako bil na poljanah vzhodno od Zoločeva dan treznitve a-o vojske. Nekatere enote so se na posameznih bojiščnih odsekih sicer še spopadale s sovražnikom, a je poveljstvo a-o vojske okrog poldneva končno uvidelo, da ni možnosti za napredovanje. Še več, generali so morda celo spoznali, da je bila njihova sla po hitri zmagi neutemeljena, akcija slabo pripravljena in še slabše izpeljana. Mesto Zoločev je tako ostalo neosvojena postojanka in iluzija za bodočnost, ki je opozorila, da »železni« tretji armadni zbor poleg hrabrosti slovenskih in številnih drugih vojakov potrebuje tudi bolj premišljeno in novemu vojskovanju primernejšo taktiko, ki so jo dolžni razviti njegovi generali. Rusi na tem bojišču pač niso bili kakšni vaški pretepači, ki se bodo pognali v beg ob malo bolj glasnem aufbiksanju in pokanju iz zarjavelih flint. Rusi so pokazali vojaško hrabrost, dobro so usklajevali delovanje pehote in topništva, pa tudi merili so prav dobro. Predvsem pa so imeli številčno premoč in ta je bila prvi dan bojevanja pri Zoločevu odločilna.

Okrog poldneva je do poveljnikov na bojišču prispela depeša za umik. Odločitev je vojakom prinesla olajšanje, čeprav so bili vidno razočarani, ker so spoznali, da so doživeli že v prvem velikem napadu tudi prvi velik poraz. Po razoranem bojišču so na hitro pobrali še nekaj najbolj glasnih ranjencev in se pričeli umikati na rezervne položaje v bližini Lvova. Med umikajočimi so bili zdravi in bolni, lahko in hudo ranjeni, veseli in žalostni. Po enotah so se preštevali in zapisovali izgube. Kogar ni bilo med umikajočimi in ga niso identificirali kot mrtvega na bojišču, so ga dali na seznam k ujetim in izginulim. Za nekatere manjkajoče so bojni tovariši znali povedati, da so jih prejšnji dan videli ranjene na bojišču, a jim niso mogli pomagati. Očitno je torej bilo, da se zvečer niso mogli umakniti, a tudi naslednje jutro jih ni

⁴⁶ Seznamu izgub a-o vojske št. 27 z dne 15. oktobra 1914: Pešec 7. kompanije 87. pp Anton Prošnički, ranjen.

NAME	DATE	TIME	PLACE	REMARKS
Left Hartmann	1908	10:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	11:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	11:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	12:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	12:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	13:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	13:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	14:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	14:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	15:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	15:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	16:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	16:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	17:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	17:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	18:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	18:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	19:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	19:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	20:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	20:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	21:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	21:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	22:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	22:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	23:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	23:30	St. Paul	Ref. V. 9. 3045
Left	1908	24:00	St. Paul	Ref. V. 9. 3045

40

Negotovost med domačimi

V začetku septembra 1914 so z bojišč na domove vojakov prihajala pisma in dopisnice, ki so imele po novem odtisnjene številke vojaške pošte. Videti je bilo, kot da so morda napisane v naglici in pri slabi svetlobi. Sporočila so bila za spoznanje drugačna od tistih, ki so jih možje in fantje pisali še pred mesecem na poti na fronto. Čutiti je bilo, da pogrešajo dom in domače ljudi. Z okorno pisavo so dodajali na rob papirja:

»Ne vem, kaj naj povem tistim, ki bodo še prišli za nami na fronto. Nič jih ne bom strašil.«»Kozaki so ravno takšni kot mi, včeraj smo tri zajeli, ki so rekli, da tudi verujejo v boga...«

»Ste otavo že pokosili, kdo vam je pomagal?«

»Pišite mi čimprej, saj ne vem, kako dolgo bom še tukaj...«

»Pri nas pa drugače ni več tako v redu kot je bilo prej...«

»Bog daj, da bi se zopet kmalu videli...«

Vojaki so v pismih črkovali besede, ki so izražale hrepenenje in ki jim jih nikoli prej ni bilo treba izrekati. Namenjali so jih staršem in ženam, pa otrokom ter sestram in bratom. Niso pozabljali na prijatelje in sosedo. Mlade žene in dekleta so presenečene prebirale pisma, kakršnih od svojih moških dotlej niso bile vajene. Iz njih je vela nežnost in prijaznost ter neprikrita želja po skorajšnjem snidenju. Možje in fantje na fronti so pisali, da se priporočajo bogu in devici Mariji, čeprav kdaj prej po pobožnosti niso ravno sloveli. Veliko jih je svoja pisma sklepalo s poslavljanjem, kakor da jih nikdar več ne bo domov. Le tu in tam se je kdo vzneseno veselil, ker mu je dano, da se lahko bojuje za vero, cesarja in domovino.

Ljudje doma so le stežka doumeli, kaj se dogaja tam daleč v Galiciji.

Dopisnice in pisma so prihajala iz brezimnih krajev. Na njih je bila označena pošiljateljeva osebna številka, ime in priimek ter številka vojaške pošte. Svojci so lahko prebirali, da je sicer vse v redu, iz česar so razumeli, da ni v redu, a zaradi cenzure vojaki niso mogli napisati vsega, kar bi bili radi. Na prejeta pošto so kar se da hitro odgovarjali in jih v okorni pisavi seznanjali z domačimi novicami. Na enovinarske dopisnice⁴⁷ so nizali pozdrave domačih, sosedov, sorodnikov...dokler ni zmanjkalo prostora.

*Slika 14
Slovenski časniki so na
začetku vojne obširno
in razburljivo poročali
o dogodkih na
bojiščih, še posebej o
junaštvih slovenskih
polkov.
Vir: Slovenski
gospodar, 10.
septembra 1914*

V časopisju so se še naprej brale vzpodbudne novice. Avstrijske čete da zmagujejo in napredujejo. Slovenski polki odločilno pomagajo pri zavračanju sovražnih enot. Vrli Spodnji Štajerci so že bili med pohvaljenimi in odlikovanimi; kot borci se niso nikoli v zgodovini

⁴⁷ Vinar je stoti del veljavne denarne enote, ki je bila krona

izneverili, pa se tudi tokrat ne bodo. Ob večerih da se ne vojskuje, sploh pa enote na prvi bojni črti dobivajo zamenjave vsakih štirinajst dni. Časa za počitek in priprave za nove podvige da je dovolj. Hrane in pijače da je v izobilju. Ljudje na domovih so bili s takšnimi časnikarskimi poročili nekoliko pomirjeni, čeprav vsega napisanega niso verjeli. Bolj so verjeli nekomu, ki je razširjal vesti, da v Rusiji vlada lakota in da bodo Rusi kmalu položili orožje. Ta je tudi zaskrbljene svojce pomirjal z naslednjo ugotovitvijo:

»Našim dedcem je tam lepše, kot če bi doma kosili travnike in špricali gorice, pa orali in drvarili, kjer na prvi delovni črti nikdar ne dobiš zamenjave«.

Tako je minil avgust in je mineval tudi september. Ljudje v sosesčini so pričeli namigovati, da na fronti menda ne gre tako, kot je še nedavno pisalo v *Slovenskem gospodarju*. Da našim pred Rusi menda trda prede in da so se morali umakniti za mesto Lvov. Bilo da je veliko žrtev, posebno v slovenskih polkih, in da se še danes ne ve, kaj se je z nekaterimi zgodilo.

In res se je v tistem času že bil v nekaterih hišah prikazal domači pismonoša, ki je svojcem s črno obrobljenimi telegrami prinašal pretresljiva sporočila: *vaš sin je dal življenje za cesarja*... Največ sporočil je bilo iz sedeminosemdesetega cesarsko-kraljevega in šestindvajsetega domobranskega pehotnega polka. Svojci so se odevali v črnino, župnik Vogrin pa je odslej ob nedeljah tudi s prižnice oznanjal imena, za katerih duše je še treba zmoliti očenaš.

»...Kar je sicer žalost, a velika čast za starše, župnijo in domovino...«, je dodajal župnik.

Frjanovi iz Medribnika so v mešanici radovednosti in zaskrbljenosti poslušali, kar so ljudje pripovedovali o dogodkih v Galiciji. Od Tončka že dalj časa niso imeli nobenih novic. Mati Mica je večkrat vzdihovala in se tolažila:

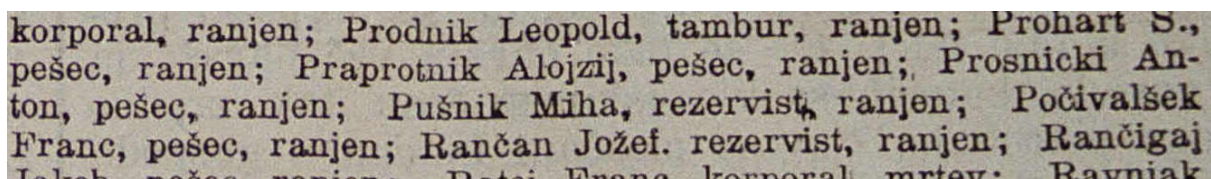
»Hvala bogu, da vsaj slabih novic ni.«

Hiša se je počasi polnila z vzdušjem brez odkritega veselja in smeha. Mati je molila pogosteje in več kot kdaj prej, oče pa je postajal redkobeseden in razdražljiv in se je izogibal pogovorov o vojski. Le ko je kdo šel od doma, je vedno naročal, naj pogleda na pošto in naj prisluhne malo naokrog, če se kaj sliši o Tončku.

Prišel je čas trgatve, a veselja nad dobrim letnikom ni bilo. Sporočil o padlih na fronti iz haloških goric pač ni bilo mogoče ustaviti. Sedaj so že tudi nekateri časopisi poročali, da se je morala a-o vojska umakniti in Rusom prepustiti glavno mesto Galicije. Vojaško poveljstvo je v sporočilih zagotavljalo, da je bil umik načrtovan, ker bodo tako obvarovali številna mlada življenja. Tretji graški armadni zbor, ki je pričel svoje bitke daleč vzhodno od Lvova, se je zdaj že zadrževal nekje zahodno od mesta, za petami pa so mu bili ves čas nadštevilni oddelki ruske vojske. Glede na to je celo kazalo, da bodo naši vojaki res do božiča doma, vendar kot begunci in ne kot zmagovalci. Nihče ni več verjel napovedim, da se bodo naši vojaki vrnili kot zmagovalci še pred božičem, kvečjemu jih bodo mimo doma pripodili Rusi, ko bodo osvajali naše kraje. Tako so tudi že namigovali nekateri državni nelojalni časopisi. Nihče na oddaljenem podežlju pa ni natančno vedel, kaj se na fronti res dogaja, še manj, kaj se bo zgodilo. Medtem ko je nekatere zanimal le potek velikih vojaških operacij in zmage, je bilo čedalje več ljudi med svojci vojakov, ki jih je popolnoma omrtvila negotovost o usodi njihovih dragih.

Frjanova Franc in Mica iz Medribnika tudi do novembra 1914 o sinu Tončku nista imela nikakršnih novic. Nazadnje se jima je iz Galicije oglasil 26. avgusta. Po tistem ni bilo pošte, ne drugih sporočil. Potem pa je nekdo povedal, da je bral seznam žrtev v oktobrskem *Slovenskem gospodarju*. Med ranjenimi da je bil neki pešec Prosnicki Anton iz 87. polka. Tako so si pri Frjanovih nekoliko oddahnili. Tonček naj bi bil le ranjen, negotovost pa se je sedaj omejila le na stopnjo težavnosti te nesreče.

»Sedaj leži v kakšnem lazaretu«, so se pogovarjali in tolažili doma pri Frjanovih, »Ker ga ni domov, pa je tudi mogoče, da so ga pozdravili in ga ponovno poslali na bojišče«.

korporal, ranjen; Prodnik Leopold, tambur, ranjen; Prohart S., pešec, ranjen; Praprotnik Alojzij, pešec, ranjen; Prosnicki Anton, pešec, ranjen; Pušnik Miha, rezervist, ranjen; Počivalšek Franc, pešec, ranjen; Rančan Jožef, rezervist, ranjen; Rančigaj Jakob, pešec, ranjen; Rataj, Franc, korporal, mrtev; Ravniak

Slika 15

Oktobra 1914 je bil objavljen v časniku Slovenski gospodar izvleček iz seznama izgub a-o vojske, v katerem je med ranjenimi iz 87. pešpolka tudi ime **Prosnicki Anton**.

Ljudje so tudi govorili, da so nekatere vojake zajeli Rusi in da so se od tam že oglasili po pošti. Morda pa je tudi Tonček med njimi? Morda je bil ranjen in zajet. Iz Rusije da se težko piše, ker tam ni papirja in poštarji slabo berejo našo pisavo. In tako dalje. V Frjanovi hiši je vsaka novica na novo premešala čustva domačih in vedno se je našel razlog za upanje. Brez upanja jim ne bi bilo zdržati. Ker do konca novembra niso prejeli nikakršnih uradnih novic o svojem vojaku, se je oče odpravil na vojno komisijo in v Slovenskem gospodarju naročili naslednje poizvedovanje:

Ali kdo kaj ve za vojaka Antona Prašnički od 87. pešpolka, 7. stotnija, vojna pošta št. 73? Že od dne 26. avgusta manjka vsaka sled, zato se prosijo tisti, katerim bi bilo kaj zanesljivega znano o njegovi usodi, da blagovolijo podatke poslati njegovemu očetu Francu Prašnički v Medribnikih št. 13, pošta Sv. Barbara v Haložah.

Iskalka je bila objavljena v decembrski številki časnika, ki je izšla na sveti večer 1914.

Božič 1914 pri Prašnički – Frjanovih v Medribniku torej ni bil dan družinskega miru in radosti, še najmanj pa proslavljanja vrnitve njihovega vojaka s fronte. Bil je velik praznik tesnobe in zlih slutenj. Domači so se sicer nadejali, da bo poizvedovanje v časopisu vendarle obrodilo sadove, hkrati pa jih je razjedalo zavedanje, da utegnejo biti odzivi za njih tudi neprijetni. Božič, ki je bil na začetku vojne tolikokrat omenjan kot dan zmagovitega povratka in slavljenja ponovnega snidenja članov družin, se je sedaj spremenil v dan žalovanj, ob katerem so žene in matere z molitvijo rožnega venca prosile usmiljenja za duše umrlih in pogrešanih svojcev v vojni.

Tudi po božiču o Tončku ni bilo glasu. In ne po novem letu. Zdaj je imela že skoraj vsaka hiša v župniji koga na fronti ali je bil tam kak njihov sorodnik. Ljudje so veliko govorili o beli gospe, ki je daleč v tujini pridno kosila in se hranila z mladimi življenji. Nekateri so od svojih dobivali pošto s Karpatov, kar pa so drugi razlagali, da to ni dober znak, kajti Karpati so našim krajem bliže kot Galicija in so nas torej Rusi vrgli nazaj. S fronte so vojaki tudi tožili, da je tam veliko snega in da je mrzlo in da jih lačne zelo zebe. Marsikdo je z opisovanjem življenja na bojiščih spravil domače v žalost, ki ni bila nič manjša od žalosti tistih, ki o svojih niso imeli nikakršnih vesti. Nekaj vojakov, ki so imeli srečo, da jih je zadelo in so še lahko prišli ob božiču domov na okrevanje, je pripovedovalo stvari, ki upajočim ljudem niso prinesle olajšanja. Haložanom je trpljenje na bojiščih najbolje razložil dopustnik, ki je trdil, da 50 let rigolanja trdega haloškega kremena ni nič v primerjavi s tem, kar so vojaki prenesli noč in dan v osmih mesecih Karpatov.

Bajhenburg. — Pogrešajo se: Vinko Pečovnik, pešpolk štev. 47, 5. stotnija, vojna pošta štev. 73, doma od Sv. Ruperta v Sl. goricah; Jožef Kobalej, pešpolk štev. 47, 14. stotnija, vojna pošta štev. 72, iz Framu. Kdor kaj ve o teh dveh vojakihi, naj naznani Fr. Muršiču, župniku v Framu. — Pogreša se Pavel Konečnik, rezervni korporal, pešpolk štev. 87, 11. stotnija. Imenovani se že pogreša od dne 26. avgusta. Ako je mogoče komu kaj znano o njegovi usodi, naj blagovoli podatke sporočiti na naslov: Janez Konečnik, posestnik, Šmihel, pošta Mozirje. — Ako kdo ve za vojaka Antona Prašnički od 87. pešpolka, 7. stotnija, vojna pošta štev. 73; že od dne 26. avgusta manjka vsaka sled, se prosijo tisti, katerim bi bilo kaj zanesljivega znano o njegovi usodi, da blagovolijo podatke poslati njegovemu očetu Francu Prašnički v Medribnikih štev. 13, pošta Sv. Barbara v Halozah.

Slika 16

Zaradi pomanjkanja informacij so zaskrbljeni svojci povpraševali po sinovih, bratih, očetih, ki se s fronte niso oglašali. Nekateri so iskalke objavljali tudi v časopisih, kot na primer Franc Prašnički za svojim sinom Antonom – Tončkom. Vir: Slovenski gospodar, 24. decembra 1914

Povratniki so tudi pojasnjevali, kako so koga zajeli Rusi. Ti da so si rešili življenje, a da tudi njim ni lahko, saj so najbrž ušivi, lačni in žejni ter razen njih samo še bog ve, kam daleč v ledeno Sibirijo so jih poslali.

S pričetkom leta 1915 se upanje na konec vojne ni povečalo. Naborne komisije so pregledovale nove in nove letnike in vse je kazalo, da bo prednje moral stopiti tudi drugi sin Franca in Mice Prašnički, Franček. Na svečnico je bil napolnil devetnajst let in nekateri njegovi vrstniki so že bili poklicani na Ptuj, od koder so se vračali blede in temačne volje, kljub temu, da so bili spoznani kot popolnoma zdravi. Bolj ko so bili zdravi, sposobnejši so bili za nenasitne potrebe vojske.

Kaj je bilo in kaj ni bilo res v Galiciji

Kar so tisti čas doživljali vojaki v jarkih, se je tu in tam razvedelo iz njihovih pisem, izvlečke iz pisanj pa so včasih zabeležili tudi domači časniki. Nekateri so na bojišču našli toliko časa, da so pisali dnevnike. Pozneje je bilo napisanih tudi nekaj vojnih spominov. Pisci spominov in dnevnikov so bili v glavnem štabni ljudje, ki so vojni pekel poznali, niso pa ga sami doživeli v jarkih in v soočenju s sovražnikom. V prahu in blatu po globokih jarkih prve in druge bojne črte so se premetavali in umirali navadni vojaki in podčastniki, *luzerji*, ki so bili najbolj izpostavljeni svinčenemu dežju in mesarjenju granat. Ti seveda niso znali in niso imeli možnosti, da bi svoja žalostna doživetja spravili na papir. Njihova vloga je bila, da so kopali rove, streljali, naskakovali, odbijali, zabadali in trpeli ter da so s svojo krvjo obilno pojili tujo zemljo. *Luzerji!*

Vojakov, ki so se živi rešili iz peklenjskih jarkov med Lvovom in Zoločevom, so njihove osebne zgodbe gotovo spremljale še dolgo v življenju. Večina teh zgodb ni bila nikoli zapisana, nekatere pa so se vendarle uspele prebiti do domačih krajev že kmalu po dogodkih. Pripovedovali so jih ali jih zapisane in skrite v telečnjakih prinašali v domači kraj ranjeni

dopustniki. Pisma, ki so jih vojaki pošiljali po redni pošti, so bila namreč pregledana, čemur pa se je z osebnim vročanjem dalo izogniti.

Pripovedi, pisma in pričevanja so pogosto zašla tudi do urednikov slovenskih časnikov, ki so z objavljanjem zgodb in novic odločilno vplivali na razpoloženje med prebivalstvom. Poleti in jeseni 1914 je bilo še domoljubno prikrivati poraze in povelečevati zmage avstro-ogrske vojske, pozneje pa nič več. Vojna je bila daljša, kot jo je vojaški vrh na začetku napovedoval, bila je neprimerno težja, kot si jo je prej znal kdo prej predstavljati, terjala pa je tudi toliko in takšne žrtve, da se je ljudem od njih vrtelo. Širilo se je splošno pomanjkanje in celo lakota in državljani niso več zaupali zagotovitom oblasti, da bo vojne kmalu konec.

Pričevanja in poročanja o vojni v Galiciji

Neimenovani častnik a-o vojske po prihodu na bojišče v Galiciji poleti 1914:

...Ko je napočilo jutro, smo že slišali gromenje topov in streljanje s puškami, ki je postajalo vedno živahnejše. Kmalu nato so začeli blizu našega polka padati šrapneli. Vsi smo se pripravljali na naskok. Ne dolgo potem smo prišli v boj z eno brigado ruske Rennenkampfove armade. Bilo je to v okrožju med krajema Krasne in Skwarczowa. Med strahovitim padanjem sovražnih krogel iz topov in pušk smo napredovali korak za korakom. Naš polk je drvel vedno naprej, akoravno smo vsled šrapnelov nekega kiewskega artilerijskega polka, katere je venomer sipal v naše vrste, silno trpeli. Cela dva dni smo vzdržali v skoro neprestanem morilnem ognju. Seveda smo tudi mi zelo krepko odgovarjali. Sovražnik je vedno pošiljal nove čete v močno zredčene bojne vrste. Končno smo bili vsled silovitega sovražnega pritiska prisiljeni se umakniti v smeri proti zahodu. Umikanje se je vršilo v popolnem redu...

Med bojem smo stali do kolen v vodi. Naše čete so se kljub mučnemu položaju zadržale mirno; merili smo dobro in tako nam se je posrečilo, prizadjeti Rusom izredno velike izgube. Nenadoma smo zapazili, da se pomikajo proti nam in sicer od strani v smeri železnice Krasne – Lvov nove ruske čete. Že od daleč je naznanjal dim in plamen gorečih vasi, katere so Rusi pri svojem prodiranju neusmiljeno požigali, da se nam bližajo močne sovražne čete. Kakih 10 km pred Lvovom se je vrgel pešpolk št. ... sovražniku neusmiljeno nasproti. Sovražnikovo prodiranje se je ustavilo in skozi daljnogled smo videli, kako so se ob železniški progi zakadile sovražne čete druga v drugo.

Naša artilerija je izborno streljala, sovražniki so padali kot muhe. Naša infanterija je nato s silnim bajonetnim jurišem sovražnika pregnala z lvovske okolice. Ko sem opazoval potek te borbe, me je zadela sovražna krogla. Splazil sem se z veliko težavo do bližnje sanitetne postaje.

Kakor sem pozneje izvedel, je bilo naše umikanje že poprej v avstrijskem bojnem načrtu. Z umikanjem se je sovražnika zvabilo v močvirnato ozemlje pred Lvovom, kjer so dobili Rusi pozneje posebno krvave spomine od naših čet.

Od daleč sem s svojim daljnogledom opazoval, kako so Rusi obstreljevali neko našo sanitetno postajo, kjer je bilo mnogo ranjencev, ki še gotovo niti vsi obvezani niso bili. Rusi so hišo, v kateri je bila nastanjena sanitetna postaja, zažgali. Ker se je to zelo naglo izvršilo, dvomim, da bi bilo mogoče, vse ranjence rešiti pred morilnim ruskim ognjem...

Bivši gimnazijec z navdušenjem poroča svojemu profesorju o doživljanju prvih bojev 87. pehotnega polka v Galiciji:

...Ako mi da sreča junaška, da se zopet vidiva zdrava, povedal vam bom stvari, o katerih boste mislili, da so nemogoče. V ponos pa si štejem, da služim pri našem domačem 87. pešpolku. Pevaje in vriskaje smo šli 26. avgusta v boj, brez zaslomb, po odprtem polju, proti zakritemu sovražniku, od dveh strani obsipani s krogli in šrapneli; pa šli smo naprej, častniki, med njimi sam general in več majorjev, sami s puškami v rokah v prvih vrstah. In

smrt je imela žetev, grozno žetev! – Poveljnik našega 3. bataljona 87. polka je rekel našemu moštvu, stoječ zraven mene: »Slovenci, Vi ste junaški fantje, izborni ste se borili. Pred takimi vojaki klobuk dol!«⁴⁸

Na podlagi uradnih virov si seveda ni bilo mogoče ustvariti slike o dejanskem stanju na fronti. Pač pa mariborska *Straža* že 7. septembra 1914 pod naslovom *Kaj je s slovenskimi polki* na nekaj namiguje, ko povzema vest avstrijskega socialdemokratskega časopisa »*Arbeiterwille*«:

»Ker se tudi pri nas razširjajo neresnične govorice, da je tretji vojni zbor (in v tem so vsi naši domači slovenski polki) uničen, prinašamo javnosti v pojasnilo, da se vsako razburjenje prepreči, tudi sledeči pogovor »Arbeiterwille« z nekim infanteristom belgijskega pešpolka⁴⁹:

»Slišite,« je vprašal urednik s pritajenim glasom infanterista, »ali je res, kar govore ljudje, da je III. zbor skoro popolnoma uničen?« - »Ampak ne dajte se osmešiti. Res, da je marsikoga zadelo, ampak o uničenju ne more biti nobenega govora. In kar je še najboljše, ranjencev bo res zelo veliko, ampak mrtvih pa silno malo. In kar je tudi zelo dobro, ruske krogle so tako majhne in ostre, da se rane prav kmalu ozdravijo«.

Torej glavo pokonci. Zaupanje in potrpljenje! ...končuje ta časopis svoj intervju.

Če so se torej na začetku vojne komu zdele drobne ruske krogle še sreča, je pozneje gotovo imel dovolj razlogov, da je svoje mnenje temeljito spremenil.

Ko je že bilo marsikomu jasno, da je avstro-ogrsko vojska 26. avgusta 1914 med Zoločevom in Lvovom doživela poraz in se je morala naslednji dan umakniti, so bila vojaška in časopisna sporočila takšna, kot da gre le za taktično zajemanje sape pred odločilnim napredovanjem proti vzhodu:

...Velika bitka, kakoršne še svetovna zgodovina ni videla, se bije te dni od srede, dne 26. avgusta sem ob gališki meji na Rusko Poljskem med rekama Vislo in Dnjestrom. Cela bojna črta je dolga 400 km. Na obeh straneh se udeležuje bitke bojna sila, ki šteje na milijone vojakov. – Proti našemu središču in desnemu krilu so Rusi v smeri proti Lvovu navalili z veliko bojno silo. – Naše čete so do zdaj vzdržale svoje postojanke...Dunaj 28. avgusta...⁵⁰

29. avgusta: *»... ni drugih uradnih poročil, kakor da bitka traja naprej« ali: »...Velika bitka, ki se je pričela 26. avgusta, divja naprej. Položaj naših čet je izboren. Vreme je zelo toplo in sončno...«*

Nekaj tednov po avgustovski bitki pri Zoločevu so uradna poročila še vedno »ugodna«. Tako *Straža* 21. septembra prinaša vojaško poročilo, ki ga je poveljnik III. armadnega zbora general Colerus von Geldern poslal dne 18. septembra na poveljstvo v Gradec:

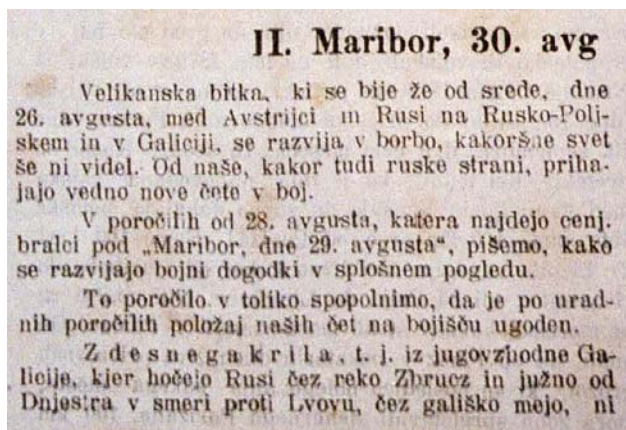
»...da je imel graški armadni kor v dneh od 26. do 31. avgusta v prvi, kakor tudi pozneje v drugi bitki pri Lvovu trde boje s sovražno bojno silo. Kljub mogočnemu napadalnemu prodiranju ruske armade je naš armadni zbor svojo nalogo izborni rešil. Naše čete so se nepremagane in dobro razpoložene vratile iz krvavih bojev. Vojni čini naših čet so občudovanja vredni in zaslužijo najvišjo pohvalo...«

V resnici so bile medtem »občudovanja vredne« čete generala von Colerusa že daleč na zahodu. Zdesetkane so bile izgubile gališko glavno mesto Lvov in Rusi so jih potiskali proti karpatskim goram, kjer bodo morale v nenehnih spopadih preživeti eno najhujših zimskih preizkušenj.

⁴⁸ Slava pešpolku št. 87! - Slovenski gospodar, 8. oktober 1914)

⁴⁹ *Belgijski polk* je bil pravzaprav belgijski le po imenu, sicer pa je imel svoj sedež v Gradcu. Kar trije njegovi bataljoni so bili nameščeni v Ljubljani. Od tod tudi ime ene od vojašnic v kranjski prestolnici.

⁵⁰ *Straža*, slovenski časopis za Spodnjo Štajersko, 31. avgusta 1914.

Slika 17

Po eni strani so bili časniki polni navdušenega poročanja nad uspehi slovenskih polkov in a-o vojske v Galiciji... (Slovenski gospodar, avgusta 1914)

Slika 18

... po drugi strani pa so se med prebivalstvo po skrivnih sporočilih preživelih širili dvomi. Časopisje je o takšnih govoricah pisalo skrajno previdno in zavito (Slovenski gospodar 10. septembra 1914)

Nekaj dni po prvi bitki pri Zoločevu in pozneje pri Gnili Lipi so vojaki in častniki bralcem zavzeto pripovedovali o novem načinu vojskovanja v tej vojni. Hitrih naskokov konjenikov in pešcev da je bilo konec. Uvodno nalogo je imelo topništvo, ki je več ur tolklo po sovražnikovih položajih, preden so pognali naprej pehoto. Pešci so potem naskočili razrite jarke in dokončali, česar niso bile opravile granate. Spopadi pehote so postali krvoločnejši kot kdajkoli prej. Vojak – človek, pa najsi je imel vlogo napadalca ali branilca, si je lahko rešil življenje le, če je pobil in poklal sovražnike v svoji bližini prej, kot so oni uspeli njega. Človeške žrtve so sicer preštevali, a predvsem zaradi tega, da so lahko zahtevali potrebne popolnitve enot.

Za domnevne zmage na galicijski fronti, kot so poročali naši časopisi, naj bi bili še posebno zaslužni hrabri Slovenci, ki so se bojevali v III. armadnem zboru.⁵¹

Slovensko časopisje je mobilizacijo in razmeščanje bojnih enot, sprva pa tudi bitke pri Lvovu, opisovalo kot veličastna dejanja. Ko so uredništva dojela, da je med uradnimi sporočili vojaškega vrha in neuradnimi vestmi s fronte čedalje večja razlika, so spreminjali tudi svoj način poročanja.

Ljudje so tako kljub cenzuri lahko razumeli, da bitka pri Zoločevu ni bila le junaška in krvava, ampak za avstro-ogrsko vojsko tudi porazna. Po izgubah je šla ta bitka v zgodovino kot polom. Tega iz uradnih poročil sicer ni bilo mogoče razbrati. Večina časnikov je priobčevala uradna sporočila vojaškega vrha ali kvečjemu kakšno izjavo vojaka s fronte, ki pa je bila primerno prikrojena. Objavljali so seveda pričevanja, ki so govorila o velikanskem navdušenju in uspehih vojskujočih se avstrijskih vojakov, o žrtvah, trpljenju in teptanju človekovega dostojanstva pa na začetku vojne ni bilo zaslediti prav veliko. Ko bi bilo glede

⁵¹ III. armadni zbor pa je po svojih junaštvihih najbrž res zaslovel, saj ga vojna zgodovina imenuje kot »železni armadni zbor« (Eisernes Kor)

na dogodke na bojiščih potrebno priznavati vojaške poraze, je vrhovno poveljstvo navadno sporočalo, da je bil umik vnaprej načrtovan, ki pa mu bo v kratkem sledila velika zmaga.

Propaganda je bila torej tudi v tej vojni močno sredstvo za omamljanje državljskih množic.

Vesti iz bojnih jarkov so kljub temu našle pot v javnost, bodisi da je šlo za »živo istino«, kot so govorili vojaki, ali prilagojene zgodbe, kot so jih spisali časnikarji. Za 87. pehotni polk je bila bitka pri Zoločevu prva velika vojaška bitka, saj enota od svoje ustanovitve leta 1883 še ni imela priložnosti, da bi se izkazala v ognju. Polk je sicer imel dvakrat detaširan po en bataljon na kriznih balkanskih področjih, prvič leta 1897 in 1898 na Kreti, drugič pa po obvezah iz bukareštanskega miru še četrti bataljon v Skadru. Ta je sedaj koval svojo usodo na balkanskem bojišču pri Višegradu. Da pa je šlo pri Zoločevu za eno največjih bitk v dotedanji zgodovini vojn, so bili prepričani tudi ljudje, ki jim tovrstnih izkušenj ni manjkalo. Saj so tej bitki sledile nove in nove bitke, še večje in še bolj krvave, a bitka pri Zoločevu je bila za avstro-ogrsko armado prva tako velika in s takšnim izidom, da je niso mogli pozabiti ne vojaški vrhovi, še manj pa vojaki na bojnem polju.⁵²

Neki slovenski vojak je opisal svojo bojno izkušnjo v Galiciji, po času in navedenih krajih pa lahko ugotovimo, a je šlo za bitko pri Zoločevu. Preseneča na videz neprizadeto opisovanje največjih surovosti, ki so se jih bili prisiljeni posluževati vojaki v boju od blizu, če so se hoteli izvleči živi in kolikor toliko zdravi:

*...Sam ne vem, kako bi dopovedal, kaj je tak boj na nož. Včasih sem že videl oddaleč boj fantov v gostilni, ko je bilo žegnanje. Gruča se zaleti v gručo, pesti se dvignejo nad glavami, vse tiho za hip, potem krik, kletev, škrtanje z zobmi. Vselej se mi je taka reč zdela kot gledalcu huda in krvava. Ali to je samo toliko vredno, kakor otroški boj, ko se igrajo vojake. Tam je bila druga. Meni se zdi, da so nam vsem izstopile oči izpod čela, in da je v njih nekaj gorelo. Pred sabo vidiš gručo bajonetov, kar počí med nje po desetkrat po vrsti samokres, zakoleba se ta, omahne oni, gruča se pretrga, mednjo se zarijejo naši noži, kri brizga, pred tabo se zakotali tovariš na tla, ti jo udariš čezenj, suješ, udarjaš, divjaš, stok in krik – ne hrup – tuljenje. In sredi tega ne veš prav nič, ali zmagujemo, ali padamo – samo ta zavest te rine naprej, da se ne ganeš z mesta, dokler nisi preboden. Za življenje ti ni toliko, kot doma za fajfo tobaka. Samo ena misel se te drži: da napraviš škode, kar se da, in da jih pomoriš, kar jih moreš...*⁵³

Vojak Franc B. iz okolice Cmureka v Slovenskih goricah piše svojim staršem med drugim tudi tole:

Dragi starši! Vi si niti od blizu ne morete predstavljati, kako krvava je sedanja vojska! Ko bi vi videli, kako brizga mlada, vroča kri naših fantov in mož na vse strani, če se dve sovražni krdeli naskočita z bajoneti. To ni več boj, to je klanje!

Bilo je pri Grodeku. Naša kompanija (47. pešpolk – mariborski) v katerem so slučajno bili skoro sami slovenski fantje, je dobila nalog, da mora za vsako ceno zavzeti hrib, na katerem so imeli Rusi postavljene 4 brzostrelne puške. Pred nami je ležal mal gozd, ki se je raztezal proti hribu, kjer so stale sovražnikove strojne puške. Naš stotnik nam je dal strogo povelje, da ne smemo streljati, predno nam ne da on za to znamenje. »Danes bodete izkusili, čemu ste dobili nabrušene bajonete.« Drli smo po gozdiču naprej. Bližali smo se že vrhuncu griča, ko nam pride nasproti stotnija ruske infanterije, ki pa je bila gotovo dvakrat močnejša kot mi. Mi nismo streljali in tudi Rusi ne. Kot na en glas je cela naša stotnija kriknila, ko smo imeli Ruse na 50 korakov pred seboj: »Hura! Hura! Hura!« In v naslednjem trenutku – oh, to je bilo

⁵² Nekateri zahodni viri bitke in spopade imenujejo »bitka pri Gnili lipi 26. do 30. septembra 1914«. Gnili lipa je rečica, ki izvira nedaleč od tedanjih položajev III. armadnega zbora in teče proti jugu v Dnjester.

⁵³ Pripoved slovenskega ranjenca, Ilustrirani glasnik, (Ljubljana), 17. septembra 1914, str. 26.

grozno! – Naši dobro nabrušeni bajoneti so se zasajali v ruska trupla...Kri je brizgala na vse strani, naša obleka je bila na mah vsa krvava. Če bi bili videli, kako so fantje naše stotnije delali z Rusi! To je naravnost neverjetno! Videl sem, kako je nek frajtar, doma nekje od Sv. Lenarta v Slov. gor., z enim samim sunkom prebodel kar dva Rusa naenkrat. Kri mu je brizgnila v obraz. A vrli slovenski fant še ni imel časa, da bi si obrisal rusko kri z obraza, že je vrgel oba Rusa ob hrastovo deblo in je zabodel zopet drugega ruskega hrusta. In tako so delali vsi. To vam je bil pogled za bogove! Vmes so vpili vrli Slovenci: Hura! Živio cesar! Živela domovina! Le po Rusih!

Dosedaj sem bil vedno jezen, če sem slišal Slovence kričati »Živio!« A odslej ne več! To so vam res občudovanja vredni ljudje. Če bi se vsi naši tako borili, morali bi mi Ruse premagati, pa naj jih je tudi desetkrat kot nas...⁵⁴

...In Franc B. še dalje z navdušenjem opisuje svojo dogodivščino, dokler ni padla že polovica naših vojakov, ki so še vedno prebadali Ruse. Nato svoje pisanje sklene tako, kot da doživetje z Rusi vendarle ni bilo brez posledic:

Spomin na to grozno borbo z bajoneti mi bode stal za vse življenje v spominu. Še sedaj mi, posebno v sanjah, stopajo oni grozni obrazi razdivjanih bojevnikov, ono brizganje krvi, kričanje in stokanje, pred oči.

O tem, da je imel vojak srečo, če ga je zadela drobna ruska krogla in so ga rešili ruski sanitejci, piše iz ruskega ujetništva tudi Franc Širca, korporal pri 97. tržaškem pešpolku:

...Dne 26. avgusta ob ½ 7 uri zvečer sta me zadeli dve ruski krogli v levo nogo. Dne 12. septembra sem bil operiran in mislim, da se mi bo zdravje povrnilo, ker se čutim vsak dan boljšega. Tukaj v bolnišnici je za nas ranjene Avstrijce⁵⁵ prav dobro. Ruski zdravniki z nami prav lepo ravnajo in tudi strežnice, ki nam rane obvezujejo, so prijazne. Druge civilne osebe dobro in dosti darujejo za jesti in kaditi. Še denar nam darujejo. Ko smo bili na bojišču, so nam prinašali ruski vojaki vode, obvezovali rane in nas nosili stran. Tukaj nas je več Avstrijcev...⁵⁶

*** Savinjecan v Sibiriji v ruskem ujetništvu.** Vojak 87. pešpolka 9. stotnije, naš vnet pristaš miadenič Anton Marovt, piše svojim domačim v Braslovčah pismo, dat rano z dne 12. septembra, došlo v Braslovče dne 12. novembra. Pismo se glasi: Dragi mi domačini! Vse vas lepo pozdravim in vam naznam, da sem še pri življenju, pač pa sem ruski ujetnik. Ko se je začelo v Galiciji napadati, sem bil že prvi dan v ognju, ali ranjen nisem bil, akoravno so švigale krogle večkrat mimo mene. Drugi dan sem bil z dvema drugima tovarišema ujet od ruskih kozakov. Bil sem namreč dne 26. avgusta v ognju, drugi dan pa ujet. Zdaj sem daleč na Ruskem, v Sibiriji. Avstrijcev nas je mnogo skupaj, ali znanega ni nobenega. Rusi so prijazni proti nam in tudi hrane imamo dovolj. Žalostne čase imamo sedaj, vem, da tudi doma v mili domovini ni nič veselega. Ako bom zdrav in ako mi ni smrt v tujini namenjena, še pridem po sklenjenem miru domov. Ako mi je Bog odločil tukaj umreti, pa molite za mojo dušo. Kakor je Njegova sveta volja, tako se naj zgodi. Pismo se vsako uradno pregleda, predno gre naprej. — Vas vse še enkrat prav lepo pozdravim iz tujine. Ostanite zdravi! Z Bogom!

Slika 19

Pisma so prihajala tudi iz ruskega ujetništva, čeprav tam pisal in papirja za ujetnike praktično ni bilo, pa tudi pošta je včasih do doma potrebovala več tednov. Pisci pisem so morali računati s cenzuro, zato so razmere v taboriščih navadno predstavili kot

vzorne.

Vir: Slovenski gospodar 19. novembra 1914

⁵⁴ Slovenski gospodar, 15. oktober 1914

⁵⁵ Bolj kakor je danes znano, je bilo takrat v rabi ime Avstrijci za prebivalce neogrškega dela monarhije. Nemško govorečim Avstrijcem so navadno rekli kar Nemci. Na frontah pa so imeli vse a-o vojake za Avstrijce.

⁵⁶ Slovenski gospodar, 12. novembra 1914

Iz ruskega ujetništva pa piše dne 12. septembra 1914 Anton Marovt, ki je služil pri 87. pešpolku, 9. stotnija:

Ko se je začelo v Galiciji napadati, sem bil že prvi dan v ognju, ali ranjen nisem bil, akoravno so švigale krogle večkrat mimo mene. Drugi dan sem bil z dvema drugima tovarišema ujet od ruskih kozakov. Bil sem namreč 26. avgusta v ognju, drugi dan pa ujet. Zdaj sem daleč na Ruskem, v Sibiriji. Avstrijcev nas je mnogo skupaj, ali znanega ni nobenega. Rusi so prijazni proti nam in tudi hrane imamo dovolj...Pismo se vsako uradno pregleda, predno gre naprej... Z Bogom!

Podobnih sporočil o ranjenih in zajetih vojaki domačih slovenskih polkov z bojišča pri Lvovu je bilo več. Značilno je, da jih veliko navaja kot datum zajetja 26. ali 27. avgust 1914, to sta prva dva dneva velike bitke pri Zoločevu. Tudi Franc Prašnički iz Medribnika navaja 26. avgust kot dan, po katerem se njegov sin Tonček iz Galicije ni več oglasil.

Omenimo primer Ivana Vuka iz Stare gore pri Sv. Juriju ob Ščavnici! Vuk je bil ranjen in avstrijski sanitetni vojaki so ga odnesli z bojišča na neko pristavo, kjer je dobil prvo pomoč. Bilo naj bi 27. avgusta 1914 vzhodno od Lvova:

Vnel pa se je boj tudi ob tej pristavi. Poslopje je zadela ruska granata in ga zažgala. Ranjenci so bili izročeni svoji usodi. Iz goreče hiše so se k sreči splazili in pobrala jih je potem ruska saniteta.

Ivan Vuk je bil težko ranjen in je ležal v ruski bolnišnici, ko je pisal to pismo.⁵⁷

O pristavi, ki je služila kot prevezovališče, imamo torej dvoje poročil: eno, ki govori, da so Rusi pristavo napadli in jo z ranjenci vred požgali, in drugo, ki govori, da je pristavo zadela granata, Rusi pa naj bi ranjene avstro-ogrske vojake iz plamenov rešili in jih primerno oskrbeli. Torej dva para oči, ki sta videla isti dogodek različno! Pripovedi nekaterih drugih očividcev pa domnevo, da je bil Tonček Prašnički med ranjenci v omenjeni pristavi, samo utrjujejo.

Za usodni 26. avgust je četovodja Franc Čermelj iz 87. pešpolka pozneje zapisal:

...V hudih bojih sem bil, v katerih sem mnoge tovariše izgubil. Dne 26. avgusta je cela kompanija (stotnija) štela 260 mož, izmed teh je bilo pred naskokom 5 častnikov in četovodij nas je bilo 9. Pa to število se je od 10. ure dopoldne do 6. ure zvečer veliko spremenilo. Zvečer ni bilo nobenega častnika, vsi so bili ranjeni, padli ali ujeti in izmed 9 četovodij sem ostal sam. Moštva je ostalo ...⁵⁸. Saj ni čuda, da je šlo tako. Borili smo se en naš kor proti osmim ruskim korom...

Zanimivo je poročanje o spopadu v Galiciji v ptujskem *Štajercu*, slovenskem časniku, ki je imel v logotipu napis: *Kmečki stan, srečni stan*, in je bil namenjen Spodnještajercem, ki so se nacionalno čutili bolj Nemce kot kaj drugo.

Štajerc 16. avgusta 1914 svojim bralcem sporoča, da je avstrijska vojska odbila že vse ruske enote in da »danes ni nobenega ruskega vojaka več na avstro-ogrski zemlji«.

Za redne pozive na odbiranje črnovojnikov, kar je pomenilo komisijsko pregledovanje nabornikov, isti časopis ni imel komentarjev, čeprav so se vpoklici tudi po omenjenem datumu nadaljevali. Avgustovsko bitko IR.87 pri Zoločevu je omenil šele v notici 14. marca 1915:

⁵⁷ Slovenski gospodar, 22. oktobra 1914

⁵⁸ namesto številke so samo pikice, kar pomeni, da je cenzura najbrž navedeno število žrtev smatrala za javnost vznemirljivo in kritično, in je številko črtala.

...Krvavi krst prejel je 87. polk v Galiciji. Pri Lembergu in Grodeku so se vojskovali spodnještajerski fantje in možje tako junaško, da so se celo oficirji čudili...

Potem pa je le Štajerc 18. aprila 1915 z osemmesečno zamudo privoščil svojim bralcem nekaj trpkih resnic o usodi III. armadnega zbora v avgustovski bitki prejšnjega leta:

...Koj v začetku vojske odrinil je III. kor pred sovražnika z železnice neposredno v ljuti boj, v katerem je imel 3 ruske kore v močnih šancah proti sebi. Torej eden proti trem. A to naše vrle može in fante ni ustavilo. Bojna črta je bila dolga 23 kilometrov. Niso se zadovoljili z obrambo, predrzno so med sviranjem »Radecki-marša« naskočili z nasajenim bajonetom nasprotnika, eden-, dva-, trikrat, vsakokrat z enakim navdušenjem, z enakim junaštvom. Po četrtem napadu so se morali umakniti. Rusi so v teh bojih imeli mnogo večje izgube nego naši, toda nadomestili so jih mahoma z novim moštvom, katerega so imeli kot listja in trave. Železni kor izgubil je tisoč borilcev. Četirikat je zmagal, a po četrti zmagi moral se je umakniti. To je bil njegov začetek, groza pri Przemislany, ki se jim je zdela nedumevna. Kakor so prej bili junaki III. kora vedno veseli, odslej jih je minil smeh...

Žal se je tiste dni potrdilo reklo:

»Kadar je vojska, se nebesa polnijo«.

Nebesa so se veselila množice novih duš. In še dolgo za tem so ostala njihova vrata odprta na stežaj...

Anton Prašnički - Tonček skozi nebeška vrata

Iz galicijskih blatnih in ognjenih vic je tiste dni skoraj zagotovo prestopila nebeški prag tudi duša Tončka Prašničkega iz Medribnika. Ponovimo nekaj okoliščin, ki domnevo potrjujejo!

Po 26. avgustu 1914 so njegovi doma za njim izgubili vsakršno sled. Nek sobojevnik domačin naj bi pozneje pripovedoval, kako je tisti dan videl, da je bil Tonček zadet na neki jasi, ki so jo potem osvojili Rusi. Vse kar se je zgodilo po tistem, je ostalo samo večno ugibanje.

V novejši raziskavi se je našel rokopisni dokument (sl. 13, str. 40), na katerem je tudi ime Anton Prašnički. Iz dokaj nepregledne razpredelnice izgub 7. stotnije 87. IR pa se vendarle da prebrati podatek, da naj bi bil Tonček ujet (Kriegsgefangene). Ni pa mogoče videti, če je bil tudi ranjen.

Dne 22. oktobra 1914 je bil nato v časniku Slovenski gospodar objavljen drugi seznam žrtev te vojne pod naslovom »Izkazi izgub«.⁵⁹ Na seznamu ranjenih je tudi Anton Prosnicki, pešec 7. stotnije 87. celjskega pehotnega polka. Časovno izkaz izgub sovпада z bitko pri Zoločevu v Galiciji, kjer se je s svojim polkom v 7. stotnji bojeval tudi Tonček Prašnički. Pri zapisu Prosnicki gre najbrž le za izgubo strešic na slovenskih črkah š in č. Na seznam žrtev so vojakovo ime zapisali pač tako, kakor so ga prebrali z značke ali iz stotnijskega seznama. Če bi bil ranjeni Tonček z bojišča poslan na zdravljenje v kakšen avstrijski vojaški lazaret in bi bil tam umrl, bi bili doma o tem gotovo obveščeni. Tončkovo smrt bi iz a-o tabora svojcem

⁵⁹ Vojno ministrstvo na Dunaju že 12. avgusta 1914 odredi, da bo objavljalo »Verlustlisten«, seznane padlih avstrijskih vojakov, kakor hitro jih bo dobivalo od vojaških oblasti na bojiščih. Seznane je potem tiskala Dvorna in državna tiskarna na Dunaju. Na seznane se je bilo mogoče naročiti, kar so storila mnoga časopisna uredništva, ki so potem primerno prirejala seznane za svoj krog bralstva. Časnika Slovenski gospodar in Straža iz Maribora sta seznane objavljala tja do leta 1916. Žal danes v Mariboru popolnih izkazov ni lahko ali sploh ni mogoče najti...

sporočili tudi, če bi bil najden in prepoznan za mrtvega na bojni poljani. Vendar sporočila svojcem ni bilo ne takšnega, ne drugačnega. Obstajal je torej le kolikor toliko zanesljiv podatek iz časopisa, da je bil neki Anton Prosnicki⁶⁰ ranjen.

Upravičena je tako torej domneva, da je bil Anton Prosnicki v resnici naš Tonček in da je bil usodnega 26. avgusta v bitki pri Zoločevu ujet in ranjen. Samo prvi dan so sovražnika naskočili vsaj petkrat, osvojili nekaj bojnih rovov, se morali zopet umikati in ponovno napadati. Tako ves dan. Po navedbi nekega častnika je imel celjski 87. polk ta dan 350 mrtvih, torej desetino mož, ranjenih pa je bilo še vsaj petkrat toliko. Saniteto je prehitela noč, od bomb razoran in zamočvirjen teren je izmučene reševalce zelo oviral pri iskanju. Naslednje jutro so reševalci še enkrat prekrižarili razorano bojišče in pobrali ranjence, če so kazali znake življenja. Prenašali so jih v divizijsko ambulanto, ki je bila v kraju Glinjany na neki graščini. Za mnoge pa je prišla pomoč sanitejcev prepozno, bodisi da so bili že mrtvi, bodisi da so se bili zavlekli v zavetja, kjer so obležali nezavestni in jih zato reševalci v naglici niso mogli odkriti. Tudi njim se je namreč mudilo, kajti bil je zaukazan umik.

Najbrž da v organizirano delovanje avstro-ogrske vojske lahko verjamemo vsaj toliko, da je popisovala mrtve. Vsak vojak na fronti je imel noč in dan pri sebi posebno identifikacijsko značko, na kateri so bili zapisani njegovi osebni podatki. S pomočjo teh značk je poseben vojaški oddelek identificiral trupla. Za vpis mrtvih v matično knjigo umrlih v polku naj bi skrbel vojni kurat. Poveljniki ali kurati so pošiljali svojcem padlih brzojavna ali poštna sporočila, v katerih so pohvalili umrle in njihov prispevek za čast domovine. Skoraj vedno pa so svojcem ubitih napisali nekaj besed za tolažbo tudi sobojevniki. Vojaki so se navadno med seboj dogovorili že pred bitkami, kdo in komu bo v primeru najhujšega kaj sporočil.

Poseben status imajo po bitki vojaki, ki jih ni na seznamih živih in tudi ne mrtvih. Ti so bili ali ujeti, ali so iz boja zaplesali neznano kam. Prav gotovo pa so med njimi tudi takšni, katerih trupla so obležala na bojišču v stanju neprepoznavnosti ali so bila zasuta z učinki topništva.

Če o Antonu Prašničkem ni drugih podatkov, kot je že prej omenjeni ročni seznam in uradni izkaz izgub, v katerih je bilo zabeleženo, da je ujet oziroma ranjen, razen tega pa so svojci doma izvedeli od sotovarišev, da je bil baje hudo ranjen, potem se zdi najbolj verjetno, da je ostalo njegovo truplo na razoranem bojišču, ali da je celo zgorel v pristavi, ki jo je zanela topniška granata. Če bi bil namreč samo ujet, ga ne bi smelo biti na seznamu ranjencev, oziroma bi moral biti na enem od seznamov ujetnikov, ki so si jih vojskujoče se strani na začetku vojne še redno izmenjavale. Tudi avstrijske sanitetne ustanove so objavljale sezname zdravljenih ranjencev, med katerimi pa ni Tončkovega imena. Če bi pa bil kateri od očividcev 7. stotnije 87.IR kaj več videl in vedel o Tončkovi nesreči, bi bil gotovo poslal kakšno sporočilo očetu, še posebej zato, ker je v časopisu javno zaprosil za vsakršno vest.

Ker dan po bitki na poveljstvu polka ni bilo zanesljivih informacij o Tončku in o množici njemu enakih, in ker se je morala a-o vojska hitro umikati, je frontni pisar sprva zapisal, da je Anton Prašnički, vojak 7. stotnije 87.IR, ujet, pozneje pa so ta status dopolnili tako, da je bil ranjen. Trupla niso našli, zato so njegov status vpisali v rubriko: **POGREŠAN**⁶¹.

⁶⁰ Zakaj bi lahko obstajal dvom, da Prosnicki ni naš Tonček? Zato, ker sem že tudi med Poljaki naletel na ta priimek. Leta 1911 je neki Aleksander Prosnicki iz poljskega Ciechanowa emigriral v Ameriko (po podatkih »American Family Immigration History Center«). Vemo celo za Antona Prasnicki, ki je leta 1892 priplul v Ameriko z ladjo Russia... Razen tega pa se izkaže, da je v seznamu izgub a-o vojske št. 27 z dne 15. oktobra 1914 zapisano, da je bil ranjen pešec 7. kompanije 87. pp Anton Prošnički. Verjamemo, da sta se kljukici na črkah s in c med večkratnim prepisovanjem priimka izgubili.

⁶¹ Tu so imena še nekaj Tončkovih sobojevnikov, ki so se tiste usodne dni bojevali ramo ob rami. Iz 7. stotnije so bili Rudolf Vahter (Maribor?), Rok Božič iz Šalincev pri Ljutomeru, Jožef Vrtič iz Selc pri Lenartu v Slovenskih goricah, Franc Metul, Janez Komar, Franc Krump, Franc Cvetko; iz 5. stotnije (torej iz istega bataljona): Franc Kelc iz Gradišča pri Sv. Barbari v Halozah (ranjen), Jakob Bohinc, Ludvik Šrol iz Kuršencev

Luzer številka dve - Franček

Jugozahodno bojišče

Ko je Frjanov Tonček iz Medribnika jeseni leta 1913 odrinil k vojakom, je njegov oče Franc ostal kakor brez ene roke. Tega leta je bil napolnil šestdeset let, pri tej starosti pa si kmečki gospodar ne želi samo izdatne pomoči pri kmečkem delu, ampak tudi kak sodobnejši pogled na gospodarjenje. Tonček je bil očetu zanesljiva opora, z njeno izgubo pa sta se morala oba sprijazniti, če jima je bilo to prav ali ne. Na ženski del družine se ni bilo preveč zanašati. Najstarejša hči Marija - Micika je bila že dobri dve leti omožena v sosednji završki fari, dve leti mlajša Ana - Nanika pa je naznanjala, da bo ob prvi priložnosti odšla v kakšno službo. Tudi Ivanka – Hana ni mogla upati, da bo ostala na domu; namenjena ji je bila usoda kmečkega dekleta, ki se mora čim bolje pripraviti na zakon in si najti kar se da dobrega ženina z lastno hišo in premoženjem. Staro pravilo, da kmetija pripada samo enemu potomcu, je posredno odredilo usode drugih otrok. Iskati si bodo morali lastne poti v življenje, pri čemer jim bo primerna starševska dediščina v izdatno pomoč. S porokami ali službami si bodo morali najti lastno streho nad glavo. Kdor tega ne bo zmožel, bo postal viničar, lahko pa tudi navaden hlapec ali dekla. Kjer so starši kaj dali na bodočnost svojih otrok, so jih, posebno še hčere, pravočasno pošiljali služiti k meščanskim družinam ali k velikim kmetom v bližini Ptuja, da bi bolje spoznale drugačen svet in da bi se tako pripravile za samostojno življenje. Mnoge so se na ta način tudi dobro poročile.

Tako so v iskanju prostora pod soncem zapuščala domačo hišo tudi Frjanova dekleta. In toliko bolj so se pričakovanja starajočega se očeta naslanjala na komaj sedemnajstletnega sina Frančka. Kot smo že omenjali, pa Franček ni bil iz istega testa kot njegov starejši brat Tonček. Kmetovanje ga ni nikoli posebej veselilo, česar ni skrival. Dokler je bil v senci vsem prijaznega in zglednega starejšega brata, to dejstvo ni bilo zelo očitno. Sedaj pa je prišel čas, da se pokaže in izkaže in se postavi na mesto prvega moškega za očetom v Frjanovi hiši. Morda je bil Franček za kaj takega premlad in svoje priložnosti ni dojel, morda pa se je že bil vdal v usodo in je bil prepričan, da Tončka ne bo mogel nikoli preseči. Razen tega so bili doma še dve mlajši sestri in dva brata. Bolj ko je premleval družinske razmere, manj je verjel, da se mu bodo doma lahko izpolnila pričakovanja, ki jih je od življenja na tihem pričakoval.

Zato so Frančka morali k delu bolj priganjati, kakor je delo priganjalo njega. Takšen pa na kmetiji ne moreš biti dober gospodar. Kadar kaj ni bilo po njegovi volji, se je rad hitro namrdnil in sprl. Obnašal se je tako, kakor se vedejo ljudje, ki morajo početi nekaj, kar jih ne zanima in je proti njihovi volji. Kar ga je ob tem morda pomirjalo, so bili konji, h katerim se je rad zatekal, kadar je iskal azil pred napornim vsakdanom na kmetiji. Zato mu vozarjenje s konjsko vprego ni bilo težko. Oče je to dejstvo sprevidel in mu je zato prepuščal *foringašenje* v upanju, da se bo tako sčasoma na položaju prvega med otroci privadil in da se bo vendarle bolj navezal na domačijo.

(Mala Nedelja), ki sta služila v oddelku strojnih pušk. Iz 11. stotnije najdemo med pogrešanimi od tega dne Matijo Kozoleta, doma iz Kališovca – Brezja.

Iz Tončkove (sedme) stotnije so bili tedaj ali nekaj dni pozneje žrtve tudi naslednji vojaki: mrtev Lovro Zdravec, ranjeni pa Ivan Arzenšek, Franc Deželak, Jožef Gašper, Ivan Jelen, Martin Jurša, Ignac Kokol, Miha Leben, Miha Lopan, Martin Mohorko, Matija Podkoritnik, Ivan Reberšak, Blaž Rožman, Jožef Škoberne, Jožef Tonšek, Jernej Verdev. Franc Kelc iz Gradišča pri sv. Barbari v Halozah je pozneje že na seznamu pogrešanih, skupaj z rojakom Francem Zavcem, ki pa je potem leta 1915 padel na južnem bojišču. Tudi Franc Kelc se iz vojne ni vrnil na dom.

Deset mesecev potem, ko je bil odšel k vojakom Tonček, je izbruhnila vojna. Poleg skrbi zaradi kmetije se je sedaj razrasel strah za njegovo usodo, ker so ga med prvimi poslali na severno bojišče. Le kako se bo vse to končalo?

Ko so bile novice z bojnih prizorišč vse slabše, o Tončku po bitki v Galiciji pa povsem negotove, se je po Frjanovi hiši že plazila bojazen, da bo moral na fronto tudi Franček. In res so oblasti klicale pod orožje njegovo generacijo vojaških obveznikov.

Italija se obrne proti svoji zaveznici Avstro-Ogrski

Leta 1915 se je namreč potrdilo, da pred vojno vzpostavljeni trikotnik med avstro-ogrsko monarhijo, Nemčijo in Italijo ni trden. Italijani se v vojno svojih dveh zaveznic do tistega trenutka še niso bili vpletli in je kazalo, da se tudi ne nameravajo. Nasprotno, kovali so že načrte, kako bi iz nastale situacije izvlekli čim večje koristi. Ker jim je od vekomaj dišala Dalmacija, Istra, slovenska Primorska in Tirolska, so se na skrivaj dogovarjali z Angleži za ta vojni plen, če se bodo pridružili zaveznikom proti Avstro – Ogrski.

Avstrijska diplomacija in politika narave in namere svoje jugozahodne »zaveznice« Italije ni spregledala, saj ni bilo prvič, da so Italijani igrali dvojno vlogo.⁶² Da bi zavarovala medsebojno mejo, je že jeseni leta 1914 naložila svojemu vojaškemu vrhu ustrezen obrambni načrt, ki ga je pripravljala general Rohr.⁶³ Rohr je imel nemalo težav, saj za obrambo meje ob Soči in na Tirolskem ni mogel računati na izkušene čete. Te so bile v tem času vklenjene v silovite spopade na severni fronti proti Rusom in na Balkanu proti Srbom. Obrambo meje proti Italiji je bil tako prisiljen zasnovati na pomožnih enotah, ki z bojevanjem niso imele skoraj nikakršnih izkušenj. To so bili večinoma prostovoljci, pohodni bataljoni, črnovojniki, obalne straže, mejne straže in celo oddelki orožništva. Nekakšna teritorialna obramba torej!

General Rohr se je močno naslonil na upanje, da se bodo Slovenci in Hrvatje masovno prijavljali v vojsko kot prostovoljci in da bodo v njegovih načrtih prevzeli pomembno vlogo, saj so Italijani najbolj ogrožali ravno ozemlja s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom. Med Slovenci pa odziv prostovoljcev ni bil zgleden. Na Kranjskem in na Štajerskem so izražali svojo zadržanost do sodelovanja prostovoljcev, češ da avstrijske vojaške oblasti v slovenskih prostovoljskih enotah ne dovoljujejo slovenščine kot jezika poveljevanja. Zato so bile vojaške oblasti prisiljene pospešiti vpoklice letnikov 1895 in 1896 v enote skupne a-o vojske. Na hitro so jih usposobili za streljanje in metanje po tleh, potem pa so jih bataljon za bataljonom pošiljali v zaledne zbirne centre bodoče fronte proti Italiji. Tam so se deveti in deseti pohodni bataljoni slovenskih polkov združili s prostovoljci, oboje pa so vključili v nove pehotne divizije ID.90 do ID.94, ki so bile razpostavljene na obrambno črto od Krasa do Tolmina. Novi vojaški položaji so se kot velikanski lok raztezali med Jadranskim morjem preko Krasa in porečja Soče na Koroško in dalje proti Južni Tirolski. Bojišče je v okviru a-o terminologije dobilo ime jugozahodno, včasih na kratko kar južno bojišče

⁶² Poučno je, kako se je Italija obračala pred in med to vojno. Še julija leta 1914, torej v dneh, ko je kriza v Evropi dosegala vrelišče, in so se sklepala zavezništva, je italijanska vlada zagotavljala Avstriji podporo: »Italija bo šla, če bo treba, z nami v boj: kajti 26. t. m. je poslala kraljeva italijanska vlada naši vladi izjavo, da bo v morebitnem oboroženem sporu med Avstrijo in Srbijo zavzela prijazno in zaveznici odgovarjajoče stališče. Z izrazom zadovoljstva in pa hvaležnosti se je vzela ta izjava na znanje. Imamo torej poleg Nemčije drugo zvesto zaveznico na svoji strani! Bati se nam ni!«, poroča Slovenski gospodar koncem julija 1914. Nepolnih deset mesecev pozneje je Italija napovedala Avstriji vojno in jo tudi napadla...

⁶³ Za načrt je bil odgovoren general Franz Rohr, po katerem je bil projekt poimenovan: »Kriegsfall R«

Italija je 23. maja 1915 končno res napovedala a - o monarhiji vojno. Kljub večnim sumom o njeni zavezniški zvestobi je dejanje povzročilo šok na dvoru in med državljani. Sam cesar Franc Jožef je zbral nekaj dramatičnih stavkov, s katerimi je svojemu ljudstvu sporočil naslednje:

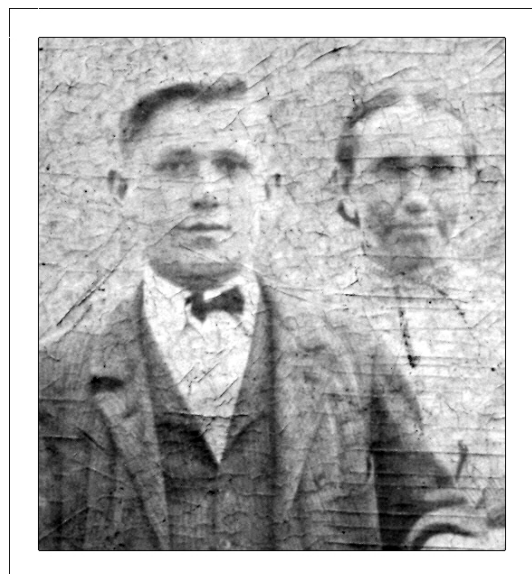
*»Kralj Italije mi je napovedal vojno. Kraljevina Italija je storila verolomstvo proti svojim zaveznikom, ki ga zgodovina ne pozna. Po zavezništvu, ki je trajalo več kot 30 let in bi se lahko nepojmljivo razcvetelo, nas je Italija v urah nevarnosti zapustila in je z vihrajočimi zastavami preskočila v sovražnikov tabor...«*⁶⁴

Vrhovno poveljstvo armad na jugozahodnem bojišču je bilo sprva v Mariboru,⁶⁵ načeloval pa mu je sam princ Evgen.

Odzivi južnih Slovanov na dejanje napadalne Italije so bili izjemno enotni in odločni. Čehi, Slovaki, Poljaki... so se solidarizirali z branitelji slovenskih ozemelj ter so se mnogi pridružili enotam redne a-o skupne in domobranske vojske ob Soči kot prostovoljci.

Po novem letu 1915 so naborne komisije hitele s pregledovanjem obveznikov letnika 1894, kmalu za njimi pa še letnikov 1895 in 1896. Slovenski polki so mesečno pošiljali na bojišča po en pohodni bataljon, s čemer so nadomeščali padle, ranjene in ujete vojake na severu, od pomladi dalje pa tudi proti Italiji. Ko je pohodni bataljon odkorakal, se je na sedežu polka že uril naslednji. Mnogi starši in žene so upali, da v njihove domove ne bo več pozivov, če so že imeli koga na fronti. Prepričani so bili, da bodo imele oblasti razumevanje in ne bodo mobilizirale mladih ljudi, ker so se spomladi pričela dela v goricah in na njivah. Tako so verjeli tudi Frjanovi. Eden bi bil menda dovolj za cesarja in domovino!

Vojaški stroj pa je mlel usode ljudi po svoje in haloški *formani* niso mogli prenehati s prevažanji mladeničev pred naborne komisije na Ptuj. Potrjeni za vojake so kmalu za tem dobivali pozive z navodili, kdaj in kje se morajo prijaviti vojaškim oblastem in kaj morajo od doma prinesiti s seboj;⁶⁶ Formani so zopet vpregli konje in odpeljali žalostno vriskajoče može in fante na vlak, ki jih je prepeljal na sedeže polkov. Tam so jih preoblekli in na hitro predelali v vojake, ki bodo pripravi za doseganje visokih vojaških ciljev.

Slika 20

Franček Prašnički z materjo, preden je leta 1915 odrinil na fronto. Fotografija je izrez iz edine do danes ohranjene družinske fotografije Frjanovih iz Medribnika.

Vir: avtorjev družinski album

⁶⁴ Österreich - Ungarn letzter Krieg II

⁶⁵ V stavbi, kjer je danes Muzej narodne osvoboditve.

⁶⁶ Jedilni pribor in oblačila, ki so jih morali novinci nositi ob vpoklicu, so bila predpisana: *Jedilna skledčica iz kositra, žlica, nož, vilice, dobro obuvalo (čevlji), topla obleka, če mogoče, tudi ena odeja* – po časniku STRAŽA, 21. avgust 1914. Oblačila in obuvala so ostajala na sedežih polkov, dokler jih svojci za padlim vojakom niso odnesli ali pa so čakajoč na konec vojne tam splesnela.

Če je bilo mogoče za silo izluščiti bistvo Tončkove usode od vpoklica na redno služenje vojske do odhoda na fronto v Galiciji in njegovo izginotje, pa je bilo precej težje dognati, kaj se je dogajalo z njegovim bratom Frančkom. Kljub skrbnemu preiskovanju dokumentov je bil rezultat skoraj nič. Ni bilo uradnega sporočila o Tončkovi morebitni smrti, ni se pojavil v seznamu žrtev, ni bilo nobene iskalke v časopisu... Le župnik Vogrin je v *status animarum* pri sv. Barbari v Halozah vpisal kratko zabeležko: + 10. 10. 1918 na južnem bojišču. Tako tudi ne vemo, če je bil župnikov zaznamek v *statusu animarum* vnesen na podlagi morebitnega sporočila s fronte ali na podlagi zaključenega postopka proglašanja za mrtve, ali morda na podlagi česa tretjega. Tudi v Vojnem arhivu na Dunaju podatka o Frančkovi smrti niso mogli najti, niti ne tega, da je bil vojak a-o vojske.⁶⁷ Šele v nekem sodnem spisu iz leta 1929 najdemo nekaj skromnih podatkov, ki orišejo vojaško pot Franca Prašničkega iz Medribnika: da je bil vpoklican leta 1915 v 87. pešpolk v Celje, da se je tam usposobil za saniteto in da je od tam odrinil na italijansko bojišče. Dodan je bil še podatek, da je *baje* padel 10. oktobra 1918. Datum Frančkove domnevne smrti v tem spisu se torej ujema z datumom, ki ga je navedel župnik v *zapisniku duš* za domačijo v Medribniku 13.

Zgodba o Frančku Prašničkem, *luzerju* na jugozahodnem bojišču prve svetovne vojne bo lahko spremljana na podlagi znanih poti in dogodkov njegove vojaške enote, kolikor je bilo mogoče razkriti njeno usodo. Saniteta z osrednjim prevezovališčem in zdravstvenim osebjem je bila praviloma nameščena blizu divizijskega poveljstva, vendar pa so morali bolničarji opravljati svoje poslanstvo predvsem na terenu. Njihova prisotnost je bila najbolj potrebna tam, kjer je najbolj pokalo, torej takoj za prvo bojno črto. Zato so bili sanitejci včasih celo bolj izpostavljeni smrti kakor strelci v zaklonih.

Dogodke in doživljaje mladega bolničarja tako lahko v veliki meri poistovetimo z zgodbo 87. pešpolka v letih med 1915 in koncem vojne. Ta polk je v tem času deloval, trpel in tudi slovel na naslednjih vojnih prizoriščih: Doberdobska planota na Krasu, Škabrijel nad Gorico, Dolomiti in Tirol, pa zopet Kras; jeseni leta 1917 glavnina polka podi Italijane do reke Piave, kjer se čez dobrega pol leta zgodi velik zasuk in se morajo avstro-ogrske enote obrniti nazaj proti domovini. En polkovni bataljon zaokrožuje in končuje svoje vojne dogodivščine v Dolomitih pri Asiagu. Okolica mesta Portogruaro nedaleč od današnje avtomobilske ceste Trst – Benetke v ravninskem delu Italije in visoka planota Sedmih občin vzhodno od Asiaga sta tako lokaciji, na katerih je mnoge avstro-ogrske vojake doletela bridka smrt tik pred koncem vojne. Med njimi se je 10. oktobra 1918 znašel tudi 22 letni pripadnik celjskega 87. pešpolka, Franček Prašnički – Frjanov Franček iz Medribnika pri sv. Barbari v Halozah.

Franček je bil poklican, da brani kos slovenskega sveta, če mu je bilo prav ali ne. Osnovno urjenje je torej opravil na sedežu 87. pešpolka v Celju, kjer se je za silo privadil vojaških veščin, nakar so ga odredili v sanitetni oddelek. Na ta način se je znašel v tradicionalni vlogi nekaterih svojih prednikov, ki so bili zapisani zdravilstvu. Ne vemo, če je to storil po svoji volji ali so ga za vojno-humanitarno delo izbrali drugi. Gotovo je eno: v več kot treh letih, kolikor je trajala njegova dolžnost na bojiščih, je moral pogosteje kot večina drugih zreti smrti v oči, pa naj je šlo zanj samega ali za njegove tovariše. Morda je tudi ta okoliščina prispevala k njegovi odločitvi, da se je proti koncu vojne vsemu nesmislu uprl.

Preden se je končala vojna, v kateri je izdihnila večnarodnostna in večjezična avstro – ogrska očetnjava, se je še marsikaj zgodilo. Da bi lažje doumeli vojne usode posameznikov, se seznanimo z najodločilnejšimi dogodki na jugozahodnem bojišču!

⁶⁷ Dve povpraševanji – dva negativna odgovora...

Sedeminosemdeseti v vojni z Italijani

Poleti 1915 so bile enote štajerskega 87. pehotnega polka razmeščene na treh bojiščih: prvi trije bataljoni v Galiciji, četrti bataljon na Balkanu, polkovne pohodne bataljone pa so že od pomladi usmerjali na zahod proti Italiji. V pohodnih bataljonih je bilo največ mladeničev, ki so prvič v življenju držali v rokah orožje, in tistih starejših mož, ki so že bili nanj skoraj pozabili. Jugozahodna fronta med Avstro – Ogrsko in Italijo je imela tri izrazite odseke: tirolskega, koroškega in obalnega. Večino naših fantov so pošiljali v obalni odsek, iz katerega so se Slovencem vtisnila v spomin imena Doberdob, Gorica, Sabotin, Škabrijel, Sveta gora, Banjščica... Reka Soča je bila tako rekoč od svojega izvira do izliva v Jadransko morje vključena med dve veliki vojski, ki sta se v osemindvajsetih mesecih neusmiljeno spopadli enajstkrat v znanih soških ofenzivah. Pomembnega vojaškega uspeha niso imeli niti napadalci Italijani, niti naši branitelji, več čas pa je bilo na vrhuncu nečloveško izčrpavanje vojakov in žrtvovanje njihovih življenj. Šele dvanajsta ofenziva, imenovana tudi preboj pri Kobaridu, je jeseni 1917 rešila Sočo in njene bregove pred nadaljevanjem dolgotrajnega soočanja z vojnimi grozovitostmi. V tej bitki so Avstro - Ogrji ob pomoči nemških enot končno vrgli sovražnika globoko v njegovo zaledje in tako »osvobodili« najzahodnejši del slovenskega ozemlja. Bežeče Italijane je pred popolnim polomom rešila reka Piava, na kateri so se a-o enote ustavile, da bi tu pričakale pomladi.

Za soške ofenzive je značilno, da so se odvijale v kraškem gorskem svetu, ki je vse prej kot ugoden za vojskovanje pehote. Razgibana pokrajina ob reki Soči in njenih pritokih je v glavnem kamnita, predvsem pa gorata, kar je vojakom povzročalo nemalo težav. Kamen, sneg in mraz so bili večni spremljevalci vojakov. V teh razmerah se niso bili prisiljeni le boriti na življenje in smrt, ampak so si v njih z nadčloveškimi naporji gradili vojaške objekte, ki so jim zagotavljali preživetje med ofenzivami. V kamen so si klesali transportne poti, po katerih so tovorili orožje, opremo in živila. Kamen je zaznamoval napadalce in branilce, ki so z neznansko trdoto, vztrajnostjo in nepopustljivostjo napadali ali branili sleherno ped terena. Kamen izpod topniških eksplozij je marsikateremu vojaku preluknjal glavo in kamen je premnogim prežgodaj nudil zadnje počivališče. Bojevanje na kamnitih tleh v Posočju je pustilo vidne sledi na pokrajini in današnji obiskovalci si kaj lahko predstavljajo, kako neizprosno je bilo življenje vojakov na tem bojišču ⁶⁸.

Zgodba posameznega vojaka v vojni je zelo podobna usodi enote, v kateri je služil. Da bi si znali zamisliti, kaj se je v tistem času dogajalo junakom naše zgodbe, se seznanimo s pomembnejšimi okoliščinami, v katerih se je nahajal 87. pešpolk! Spremljali pa bomo tudi doživljanje in odzive na vojne dogodke na domovih vojakov, kamor vojna vihra ni segla, a so se jih posledice še kako dotaknile.

⁶⁸ O soški fronti in njenih bitkah je na razpolago kar nekaj opisovanj v slovenskem jeziku. Bralcu, ki ga podrobno zanima ta del prve svetovne vojne, priporočam, da se napoti v knjižnico, kjer mu bodo pomagali narediti dovolj zanimiv izbor literature. Ena novejših objav je knjiga Marka Simića »Po sledih soške fronte« v založbi Mladinske knjige (1996), ki podrobneje govori o soških bitkah in prinaša tudi bogato slikovno gradivo. Za podrobnejše zgodovinske analize je slej ko prej dobro prebrati tudi Österreich – Ungarns letzter Krieg.

Slika 21:

Reliefna upodobitev Posočja od morja navzgor proti Kobaridu, kjer so 2 leti in 5 mesecev krvaveli a-o vojaki, med njimi mnogi Slovenci in tudi Haložani.

Vir: Ilustrirani vestnik, Ljubljana

1915 na bojiščih

Ko so se trije redni bataljoni 87. pehotnega polka slovenskih Štajercev spomladi leta 1915 še bojevali v Galiciji, četrti polk pa na Balkanu, so polkovni deseti (X.) pohodni bataljon na hitro izurili za samostojno delovanje in ga sestavili s 93. pehotno divizijo (93.ID) na Krasu.⁶⁹ Sprva so se malo bojevali, malo pa so se še usposabljali, a pritisk sovražnika je bil tolikšen, da se je bilo mogoče uriti le v najbolj realističnih vojnih razmerah. Bataljon so pošiljali v napade v razne kraje na doberdobski planoti, med prvo in drugo soško bitko junija in julija pa so se vojaki s sovražnikom v spopadih za Šmihel in Martinščino že dodobra spoznali. Druga soška bitka je opozorila na to, da s »polentarji«, kot so vojaki in častniki avstro-ogrske vojske smešili Italijane, ne bo šlo tako zlahka, kot so si predstavljali na začetku.

Konec avgusta je prišla iz Galicije na soško bojišče glavnina graškega III. »železnega kora«, ⁷⁰ v katerem so bili tudi izkušeni trije bataljoni celjskega 87.IR. Polkovni deseti bataljon se je tako zlil z matičnim polkom, zato je njegova usoda poslej skupna z bataljoni 87. polka. Polk je bil še vedno pod poveljstvom 28. pehotne divizije, ki se je v naslednjih mesecih premeščala in bojevala v okviru 3. in 4. soške ofenzive na skoraj vseh odsekih Doberdobske bojne črte od izliva reke Vipave v Sočo na severu do Debelega vrha pri Tržiču na jugu.⁷¹ Zopet so naši fantje preživljali najtežje trenutke okrog Šmihela in Martinščine ter Doberdoba, Doberdobskega jezera in Debelega vrha. Iz Srbije je prišel 87. polku na pomoč tudi njegov četrti bataljon, ki pa se je tja vrnil že v začetku oktobra in je sodeloval pri zavzetju Beograda. Ta bataljon je nato do začetka novembra sodeloval še v bitkah v notranjosti Srbije.⁷²

Avstro-ogrski vojski je v letu 1915 uspevalo odbiti vse napade Italijanov za osvojitve goriškega mostišča. Sredi decembra 1915, po končanih jesenskih ofenzivah, 28.ID prebiva na območju krajev sv. Martina in Devetakov. Za nekaj časa se je utišalo topovsko bobnenje in zimo je bilo mogoče preživeti brez večjih žrtev. Žrtev v prvih štirih soških ofenzivah pa je bilo ogromno; kar vsak tretji vojak a-o vojske, ki je prišel na bojišče, se ni vrnil ali pa se je vrnil ranjen. Matere, sestre in žene doma so imele obilo razlogov za žalovanje.

⁶⁹ Pohodni bataljon = Marschbattalion je bila enota, ki je med vojno nastajala na sedežu polka z novimi vpoklici in je bila namenjena za tekoče nadomeščanje izgub, ki jih je polk utrpel na bojiščih. Pohodne bataljone so pošiljali na fronto približno vsak mesec in so jih tekoče številčili. Deseti pohodni bataljon 87. pehotnega polka, ki je odrinil spomladi leta 1915 na italijansko bojišče, se je od svojih predhodnikov razlikoval v toliko, da ni bil namenjen za izpolnitev polkovnih izgub, marveč za samostojno bojevanje. S še dvema pohodnima bataljonoma slovenskih polkov je bil vključen v začasno 93. pehotno divizijo, ki je bila sestavljena za operacije na Doberdobski planoti.

⁷⁰ Österreich-Ungarns letzter Krieg III, str. 350

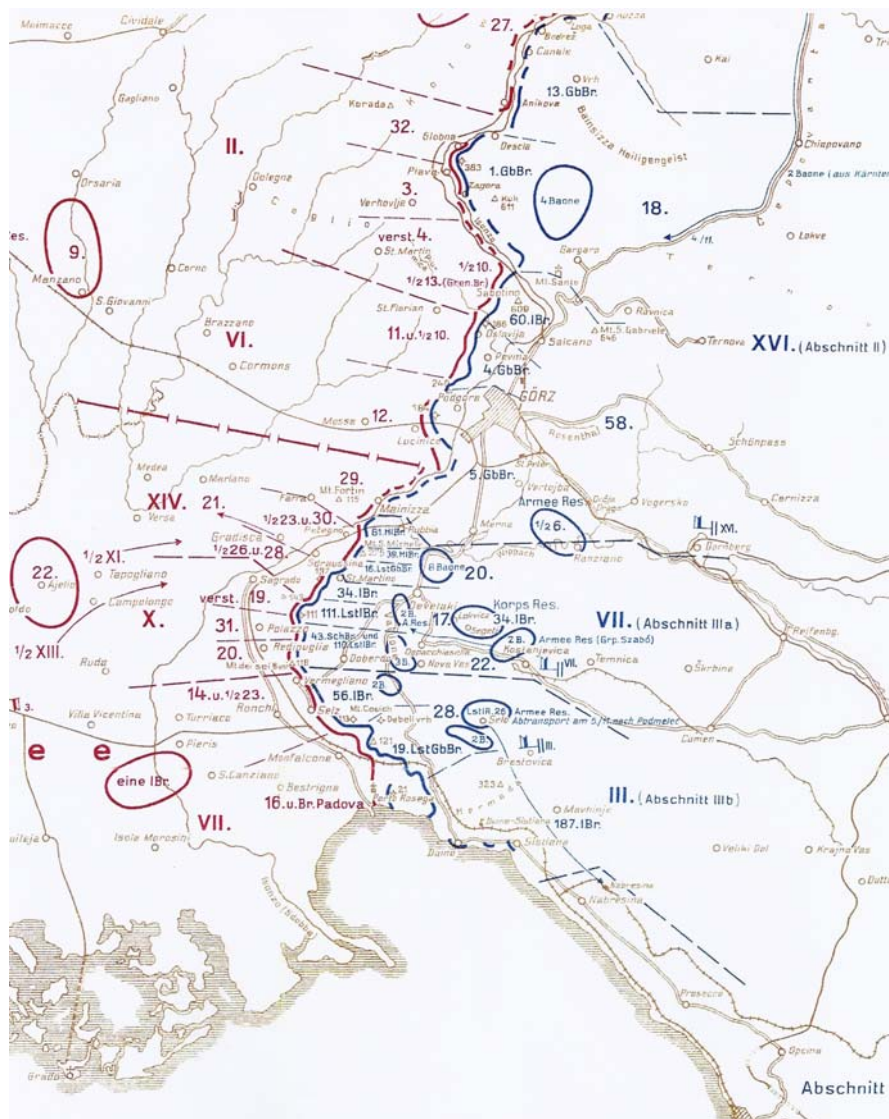
⁷¹ Podatki o organizaciji vojaških enot so po analizi 1. svetovne vojne: Österreich – Ungarns letzter Krieg

⁷² J. Švajncar v svoji knjigi *Svetovna vojna 1914 – 1918* sicer navaja, da naj bi se IV/87 bataljon mudil vse leto 1915 na balkanskem bojišču, vendar pa drugi podatki govorijo drugače. O premiku IV. bataljona na soško fronto in po dveh mesecih nazaj na Balkan v letu 1915 piše ptujski časnik *Štajerc*, ko ob koncu leta 1916 povzema bojno pot 87. pehotnega polka. Tudi iz pisma skupine Prlekov, ki ga je objavil v svoji julijski številki mariborski *Slovenski gospodar*, je mogoče razumeti, da so se junija 1915 premeščali s srbskega na italijansko bojišče. Skupina Prlekov je po nabornem okolišču zelo verjetno pripadala prav IV/87 bataljonu. Nadalje lahko v *Slovenskem gospodarju* 25. novembra 1915 preberemo, da »se je v začetku oktobra 1915 en baon slovensko štajerskega polka ločil od tovarišev na soški fronti in se podal zoper Srbe«. Ne more biti dvoma, da gre za IV/87 baon. Razlog, da baon ni bil imenovan, je treba iskati v dejstvu, da je bila julija tega leta uvedena cenzura na vojaška pisma in da pisci oznak vojaških enot in njihovih položajev niso smeli navajati.

Slika 22

Značilna vojaška skica stanja na bojišču na Krasu po tretji soški bitki leta 1915. Na podlagi tovrstnih skic sledimo razporejenost posameznih vojaških enot v različnih časovnih obdobjih vojne, s tem pa tudi posameznike, če vemo, v kateri enoti so služili.

Vir: Österreich-Ungarn letzter Krieg VII – priloga 25

1915 doma v Halozah

Časnik *Slovenski gospodar* objavi 28. januarja 1915 novico, ki je potrla vojake in njihove svojce na deželi: ukinjajo se oprostitev od služenja v vojski in »...vse ugodnosti za rodbinske vzdrževalce po §§ 31 in 32 vojnega zakona...Četudi je oče že 60 let star, četudi je sin edini vzdrževalec, se mu letos ne dovoli oprostitve«...

Marca 1915 ljudje lahko preberejo: *S srebrno kolajno drugega reda je odlikovan Haložan, g. Jožef Petrovič, orožniški stražmojster v Kotoru, doma od Sv. Barbare v Halozah...*

S srebrno hrabrostno svetinjo II. reda je odlikovan tudi četovodja Martin Korenjak iz Medribnika.

Župnija Sv. Barbare v Halozah je v prvem letu vojne dala cesarju za vojake okrog 500 svojih sinov, od katerih jih je že nekaj umrlo junaške smrti, precej pa jih je bilo ujetih na Ruskem...Kot meni župnik Vogrin, »po končani vojski se bode natanko dognalo njihovo število, kakor tudi število padlih, ujetih in ranjenih ...«. Kot bomo še videli, se župnikova napoved ni uresničila.

Dopisnik *Slovenskega gospodarja* se zahvaljuje poslancema dr. Korošcu in dr. Verstovšku, ki sta pri vladi izposlovala podporo sto tisoč kron, s katerimi so na Ogrskem nakupili poceni koruze za Haložane...

Aprila 1915 so oblasti sklenile »razširjeno črnovojniško dolžnost«, sedaj od 18 do 50 let. »Samo za dobo te vojne«...Prenekateri dedek je moral odriniti od doma in nekatere je na njihovih dolžnostih ugrabila neusmiljena smrt.

Julija meseca se na Spodnjem Štajerskem za vojaško pošto uvede cenzura...

Vojaška uprava je popisala bakreno streho barbarške cerkve in zvonika. Ljudje so bili zaskrbljeni, dodatno pa jih je poparilo, ko so jim rekvirirali bakrene kotle za žganjekuho. Odpeljali so 108 kotlov, poleg njih pa še 341 kilogramov raznih kovin v vojne namene. Plačali so le dve tretjini vrednosti.

Za Štajersko se razglasi »preki sod« ali *Standrecht* za civilne in vojaške osebe. Sodišče je pristojno »za vse zločine vojaške nature, kot je vohunstvo, zapeljevanje k dezertiranju, nepokornost glede vpoklicanja k vojaški službi itd. Preka sodba se izvrši 2 uri po razglasitvi...na njo ni možna pritožba«.

V časopisih berejo, da je IR.87 dne 9. avgusta 1915 pod poveljstvom podpolkovnika Hossnerja ob Dnjestru v Galiciji razbijal Ruse. V Černelicah so postavili spomenik našim padlim vojakom.

Po poročanju *Slovenskega gospodarja* 9. sept. 1915 je bilo dotlej v vojni 16 mrtvih rojakov od Sv. Barbare v Halozah...

V istem viru z dne 2. decembra preberemo, da že blizu 400 faranov Sv. Barbare v Halozah preliva kri na raznih bojiščih za cesarja in domovino; 25 jih je padlo, 15 se jih pogreša, 4 so odlikovani.

V nadaljevanju časnik sporoči: »Po agitaciji našega g. župnika Janeza Vogrina so podpisale za 3. vojno posojilo ž njim vred štiri stranke lepo vsoto 33.800 kron«. ⁷³

1916 na bojiščih

Spomladi tega leta so se »celjani« spopadali v peti soški bitki okrog Šmihela in Martinščine, potem pa so jih premestili v Dolomite (na Tirolsko). Maja je 87. polk osvajal položaje na Monte Costesinu, meseca junija je sodeloval pri zavzetju Monte Lemerle (1234 m) južno od Asiaga.

Medtem so »doma okrog Gorice« v šesti soški bitki padali v italijanske roke Sabotin, Podgora, Šmihel in končno 9. avgusta 1916 tudi Gorica. A-o general Borojević, ⁷⁴ ki je poveljeval južnemu krilu soške obrambe, se je moral sprijazniti z dejstvom, da položajev ne bo mogoče obdržati. Pripravil je in avgusta izpeljal načrt umika branilcev na odseku od Sabotina do Doberdobskega jezera na rezervne položaje. Italijani bi imeli prvič od začetka te vojne dober razlog, da bi burno slavili, a so topovi njihovo veselje zadušili. Boji za Kras in vstop proti Trstu so se nadaljevali.

⁷³ Podatek zgovorno priča o privrženosti duhovnika odločni obrambi avstrijske države in zahodne meje slovenskega ozemlja. Vogrin se ni zavzemal za boj proti sovražnikom le s prižnice, ampak je vodil tudi kampanje za vojna posojila, ki jih je bilo do konca vojne kar sedem. Njegov primer med duhovniki Štajerske ni bil osamljen.

⁷⁴ Svetozar Borojević je bil rojen leta 1856 v Umetićih pri Kostajnici. Vojaško izobrazbo si je pridobil na šolah v Kamenici pri Petrovaradinu, v Gungu in v Liebenauu pri Gradcu. Kot mlad častnik je služboval v Gradcu, po aneksiji pa več let v Bosni. Po lestvici činov je hitro napredoval in si je prislužil več odlikovanj. Leta 1904 je postal generalmajor, leta 1905 pa si je pridobil plemiški naslov von Bojna. Prva svetovna vojna ga je zaposlila najprej v Galiciji in Karpatih. Zaradi izjemnih voditeljskih sposobnosti so mu že v maju 1915 zaupali poveljstvo nad 5. armado na soški fronti, ki se je potem leta 1917 preimenovala v soško armado (Isonzo Armee). Februarja 1918 je Borojević pl. Bojna napredoval v najvišji čin a-o vojske, to je v feldmaršala. Na položaju poveljnika soške armade je ostal do razpada a-o vojske leta 1918. Zagrenjen je umrl leta 1920 v Celovcu, pokopan pa je na centralnem pokopališču na Dunaju – vir: <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/borojevic.htm>

Slovenski polki v sestavu 28.ID so se s Tirolskega vračali na soško bojišče po 14. avgustu, ko je bila tukajšnja a-o vojska že na rezervni bojni črti in ko se je bila šesta soška ofenziva že končala z velikimi izgubami na obeh straneh. 87. polk se je ponovno bojeval na južnem krilu obrambe na Doberdobski kraški planoti. Tu so štajerski fantje že sredi septembra bojevali eno najhujših bitk za ohranitev položajev v bližini Opatjega sela in Lokvic. To je bilo v sedmi soški bitki.

V osmi soški bitki oktobra so enote 87. pešpolka sodelovale v bojih med reko Vipavo in krajem Nova vas južno od Opatjega sela. Ta del bojišča je bil za bojevanje strahotno težaven, saj je bilo naravnih zaklonišč v razmeroma ravnem terenu malo, kopanje umetnih zaklonišč in jarkov v kraški kamen pa nadvse naporno ali nemogoče. Razen tega so bila zaklonišča in pohodni jarki še zasuti z ruševinami iz sedme soške bitke. Avstro-ogrski vojaki so bili leta 1916 še brez čelad, kar je bilo za marsikoga usodno, saj niso ubijale samo italijanske kroglice in šrapneli, ampak tudi kamniti odkruški, ki so jih prožile eksplozije granat.

87. pešpolk je v osmi ofenzivi branil položaje med Opatjim selom in Lokvico. Enajstega oktobra je šel v napad, ki pa zaradi silovite italijanske ofenzive na sosednjih območjih ni uspel. Pri tem je polk imel strahotne človeške izgube, zaradi česar so ga morali umakniti v zaledje. Ko je polk 15. oktobra zapuščal VII. armadni zbor, pod poveljstvom katerega je bil po povratku s Tirolskega, so vojakom prebrali ganljivo povelje korpusnega poveljstva:

»87. vojaki! Po skoraj dvamesečnem pripadanju k 7. kôru odhajate danes iz okrožja mojega poveljstva. Z nedoseženim junaštvom ste se zoperstavljali v krvavih septembrskih in oktoberskih bitkah vojnega leta 1916 mnogo močnejšemu sovražniku; kljubovali ste njegovemu morilskemu bobenskemu ognju, zavračali njegove množinske navale na naše postojanke! Vi ste slavo vaših očetov še prekosili in tukaj na Krasu nove nevenljive lovorike želi. Vi se poslovite pač iz naših vrst, ali vaše ime ostane s ponosnimi spomini na Lokvico in Opatje selo ter s slavno zgodovino 7. zbora za vedno zavezano. 87. vojaki! Le nerad vidim vas junake iz mojega kôra odhajati; s tem, da se vsakemu posamezniku od vas, oficirju in možu toplo in odkrito zahvaljujem, spremljajo vas moje iskrene želje na vaših novih potih, ki bodejo, kakor sem polno prepričan, zopet do nove slave vodili, - v blagor ljubljene domovine, v čast vašega lepega regimenta in vsacega posameznika od vas!

Bivališče 7. kôra, dne 15. oktobra 1916

Nadvojvoda Joseph I. r., general kavaljerije, poveljnik 7. kôra.

S ponosom in veseljem prinašam to povelje do javne razglasitve.

Hossner, I. r., Oberst»⁷⁵

V deveti soški bitki v začetku novembra 1916 so a-o enote prepustile sovražniku še nekaj nadaljnjih pomembnih strateških točk na Krasu. 28.ID in njeni polki so utrpeli velikanske človeške izgube tudi zaradi bojnih plinov, ki so jih sedaj uporabili Italijani. Ocenjujejo, da je bil žrtev devete soške ofenzive vsak tretji vojak, »slovenska« 28. pehotna divizija pa naj bi izgubila kar 62% človeških potencialov.⁷⁶

To jesen potem ni bilo več velikih bitk na Krasu in naši fantje so si telesne in duševne rane iz leta 1916 lizali do naslednje pomladi.

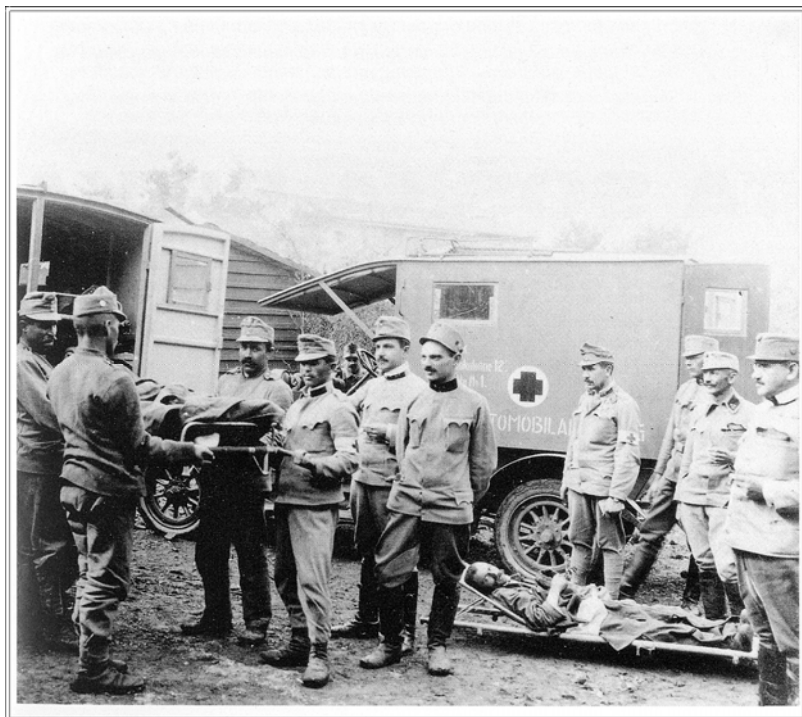
Kaplan Januš Golec iz tržaškega 97. polka, ki je na lastni koži okusil bojišča v Galiciji in ob Soči, je v svojih spominih takole strnil vtise ob koncu leta 1915:

Vojakom, ki stoje danes v strelskih jarkih, se še niti ne sanja, koliko da smo pretrpeli mi prvo leto. Te prestane težave, napore in pohode brez konca in kraja je lahko zmagal le cvet

⁷⁵ Iz časnika »Štajerc«, ki je izhajal med vojno v Ptuj. Ob koncu leta 1916 je Štajerc objavil kratek pregled vojnih dogodkov, v katerih je sodeloval 87. infanterijski regiment.

⁷⁶ Marko Simić: Po sledih soške fronte, str. 140; Mladinska knjiga, 1998

avstrijskega vojaštva; to je bilo naše aktivno moštvo in prvi rezervisti. Prepričal in uveril sem se tedaj, da je prenesel naš vojak v začetku več nego žival...

Slika 23

Ena sanitetnih enot a-o vojske,
ki jim je pripadal tudi Franček
Prašnički.

Fotografija iz: Marko Simič –
Po sledih soške fronte

1916 doma v Halozah

Ptujski *Štajerc* 9. jan. 1916 naznani zasego zvonov: »Vsled odredbe c. kr. namestništva v Gradcu morajo vse cerkve dve tretjini svojih zvonov oddati vojaški upravi«. Težo zvonov izračunajo po formuli: $T = P(\text{na tretjo}) \times 0.019$, pri čemer P pomeni premer krila v colah, kjer vdarja kembelj, T pa je teža izražena v funtih. 1 kg = 1.7855 funtov.

Istega meseca *Štajerc* objavi prepoved prepevanja pesmi *Hej Slovani*...in razglasi normirano porabo doma pridelanega žita: 300 gramov na dan za osebe v gospodinjstvu in 366 gramov na dan za tiste, ki delajo težko. Viški bodo rekvirirani.

17. in 21. januarja so odrinili starejši črnovojniški letniki 1865 do 1867 in 1870 do 1871 v vojaško službo.

Značilno za zaledje in domove vojakov v tem letu je, da so oblasti sedaj masovno pozivale na nabore tudi črnovojniške mladeniče v starosti 18 let, to je takšne, ki po normalnih kriterijih ne bi bili dolžni služiti vojske, ker so bili preslabotni, prenizki, prelahki, morda so slabo videli ali bili celo delni invalidi. Prav tako so prebirali starejše letnike, »strice in dedke«. Januarja 1916 je bila razglašena podaljšana vojaška obveznost do 55. leta starosti. Ker je postajal problem delovne sile na podeželju čedalje bolj pereč, so oblasti odredile delovne dopuste za starejše črnovojnike v ritmu: 6 tednov služenja na bojnem ozemlju armade, potem en do dva meseca delovnega dopusta, pa zopet v uniformo in na teren itd. Do delovnih dopustov so imeli pravico celo mladi zdravi mladeniči in možje, ki so sicer bili v prvih bojnih vrstah. Znani so bili izredni žetveni dopusti pa dopusti za trgatev in podobno. Kandidat se je moral prigrasiti na *raport* v poveljstvu stotnije, kjer je predložil pisno prošnjo, ki jo je doma sestavil hišni gospodar. »Ako potrdi prošnjo tudi domača žandarmerija in okrajno glavarstvo, je še boljše...«

Pravico do rednega dopusta v trajanju 14 dni so si prislužili vojaki, ki so se borili dlje od 6 mesecev in enako tudi tisti, ki so bivali izven fronte dlje od 9 mesecev. Sodeč po teh podatkih je bilo torej kar nekaj priložnosti, da so izmučeni vojaki obiskali domove in svojce.

Aprila 1916 so oblasti povabile na nabore letnike 1898. Pred komisijo v Ptuj so jih vodili občinski predstojniki. Potrjeni mladeniči so bili poklicani pod orožje že naslednji mesec.

Ker je v letu 1916 že naraščalo nezadovoljstvo zaradi novih in novih vpoklicev, so morale oblasti razglasiti vojaško obveznost tudi za župane in občinske svetnike. Ti so bili dotlej nedotakljivi, a tudi poslej se je znala večina med njimi vojaški obveznosti spretno izogniti.

Svojcem sporočijo, da v zvezi z žrtvami v 87.IR daje pojasnila vojni kurat Kranjc, vojaška pošta št. 73.

Fantje in možje z italijanskega bojišča sporočajo v lokalnem časopisu, da si »...*Lah na Doberdobski zemlji ne bo polente pražil!*«.

Na domačijah so velikonočne pirhe barvali na skrivaj, ker so oblasti to dejanje strogo prepovedale. Najbrž je šlo za pomanjkanje barve ali jajc ali obojega.

S 1. majnikom 1916 so uvedli poletni čas (1 ura naprej), ki je veljal do 30. septembra.

Župnik Vogrin zbere v svoji župniji do junija 1916 v štirih razpisih že 185.700 kron vojnega posojila. Sam je dotlej prispeval 22 tisoč kron, nekaj lastnih, večino pa cerkvene glavnice. Koliko je bilo to, lahko izračunamo, če vemo, da se je meseca maja tega leta stal liter vina 1.80 krone; samo Vogrinov prispevek se je lahko meril s 40 polovnjaki zrelega vina.

Bog daj, da bi to posojilo postalo, kakor se je reklo, posojilo zmage nad sovražniki avstrijske domovine, je še zapisal župnik Vogrin.

Narednik štajerskih strelcev Mirko Ogorelec od Sv. Barbare v Halozah je bil za uspehe na italijanskem bojišču dne 24. julija 1916 odlikovan z železnim križcem s krono.

Ker je primanjkovalo bakra, so dobili vinogradniki to leto le 1/3 potrebne modre galice za škropljenje vinogradov. *Nevolja v tem pogledu je silno velika*.

V mesecu juniju so se morali natanko popisati vsi posevki in nasadi (žito, pšenica, koruza, fižol, krompir). Žetvene komisije nadzirajo pridelek pred žetvijo in ob mlačvi.

»*Kar se živil tiče, so bila ista jako pičla.*« Kilogram govejega mesa je stal protivrednost 4,5 litrov vina, a mesa skoraj ni bilo več mogoče dobiti. Na Štajerskem so junija rekvirirali 19 tisoč glav živine, predvsem jalovih krav in večjih volov. Kruha je bilo malo ali nič, vsi so željno pričakovali žetve. Marca so uvedli karte za sladkor, ki ga pa ni bilo dobiti, in julija za kavo. Širile so se govorice, da na Dunaju in v mestih na Češkem koljejo pse in mačke, ki rabijo nižjim slojem za hrano.

Oblasti so odredile dva, pozneje pa tri brezmesne dneve v tednu. »*Po mestih se je strogo nadzorovalo cesarski post. Koga so zasačili pri mesojeji, so ga strogo kaznovali...*«

Župnika Vogrina zatoži pri vojaških oblasteh domačin iz Brezovca zaradi domnevnih negativnih pridig. Tožnik je iz župnikove pridige navedel naslednje njegove besede: »*Vojska je nekaj silno hudega, na kar se je treba v duši pripraviti z milostjo, molitvijo, pa tudi z dobrimi deli – miloščino. Po vsej pravici kličemo v litanijah »kuge, lakote in vojske - reši nas Gospod.*« Pa tudi neki faran je rekel župniku: *ako bi 50 let noč in dan rigolal, bi toliko ne trpel, kakor teh osem mesecev, ki sem jih prebil na vojski v Karpatih...*« Župnik naj bi tako strašil farane, ki ne bodo imeli poguma in veselja iti na vojsko. Na pričanje je bilo poklicanih 17 faranov, štirje so manjkali, trije pa niso hoteli podpreti Vogrina. Slednji je kljub temu in brez odvetnika prepričal sodišče, da ga je oprostilo.⁷⁷

⁷⁷ Kronika župnije Sv. Barbare v Halozah

Slika 24

Na fronti ali v bolnišnicah so umirali tudi starejši vojaki - črnovojniki. Na parah leži truplo 49-letnega Antona Žurana iz Gruškovca, ki je umrl leta 1916 v vojaški bolnišnici v Mariboru. Ob njem (z l. p. d.): sin Anton Žuran, vdova Terezija, hči Marija, katere mož je bil tisti čas na fronti in je dobro leto za tem padel, in predstavnik vojske. Fotografija: družinski album Franca Tetičkoviča, pokojnikovega vnuka s Ptuja.

Avgusta je v *Štajercu* objavljena vest, da sta 26. k. k. IR (mariborski LIR) in 87. k. in. k. IR (celjski) od svojih prestolnih mest prejela srebrna signalna rogova.

Po silnem deževju na začetku septembra so poplave zajele vse dolinske travnike; Drava je prestopila bregove in zalila vse ceste proti Stojncem in Muretincem. Nekaj dni za tem je v kraj prišla naslednja nesreča: rekvizicija zvonov. »Dvanajstega septembra ob devetih zvečer so barbarški lepo doneči zvonovi, ki so tolikokrat s farani delili veselje in gorje, vzeli žalostno slovo, samim sebi so si zapeli žalostinke v molu, faranom pa, ki so plakajoč poslušali zadnjo njihovo pesem, so trgali srce v neizmerni žalosti in v potokih solz nad kruto vojsko. Dne 14/9 sta padla iz zvonika drugi in četrti, dne 15/9 ob 10 h dopoldne – bila je baš večna molitev in žalostnih faranov se je kar trlo okrog v srce segajočega prizora - pa je padel tretji zvon pred velika vrata, tako da je ostal samo največji v svoji službi...«

Vojska je v tistih dneh odpeljala še zvonove iz podružničnih cerkva sv. Ane (3), sv. Elizabete (3), sv. Katarine (2), iz kapele na gradu Borl (3) in z vaških kapel v Gradiščah, Medribniku, v Paradižu in na pokopališču po enega. Vseh zaseženih zvonov v župniji je bilo 18, njihova skupna teža pa 3275,5 kilograma. Dva zvončka iz cerkve sv. Katarine sta bila srebrna in še posebne zgodovinske vrednosti.

Župnik je spremljal zvonove do borlskega mostu, kjer se je od njih poslovil z zelo žalostnim srcem...

»To so bile bridke ure za župnika, ki edini bode po vojski imel težko nalogo prej ali slej cerkvam oskrbeti novo zvonjenje...«, je obupan potožil župnik Vogrin.

Trgatev je bila to leto dobra glede količine in kakovosti, mošt pa je pokazal 16 do 21 sladkornih stopenj.

Oktobra se polkovne zastave umaknejo z bojišča v zaledje, ker so bile prepoznavni cilj polkovnih poveljstev.

Vojne razmere so poslabšale življenje na deželi, zlikovci pa so jih pridno izkoriščali. Dne 27. oktobra 1916 so roparji ubili na Mejah Vida Emeršiča. 28. decembra tega leta »pa je zopet rogovilo devet roparjev po Gruškovcu, ki so po svojih zločinih strah in trepet našemu ljudstvu«. S pomočjo hrvatskih orožnikov so bili aretirani Andrej in Blaž Bosilj, Franc Haberko in Martin Rošker...

Do 30. oktobra 1916 je prejel 87. pehotni polk 3785 odlikovanj, od tega 3 viteške križce in vse druge do železnih križcev navadne vrste.⁷⁸

21. novembra umre v Schönbrunnu na Dunaju cesar in kralj avstro – ogrske monarhije Franc Jožef. Na prestolu ga nasledi njegov nečak Karel. Upanje na konec vojne vzplamti.

V časopisu preberemo, da so v četi, ki jo je vodil Anton Belšak od Sv. Barbare v Halozah (natančneje iz Okiča – op. M. P.), do konca zime 1916 padli naslednji njegovi rojaki: Franc Emeršič iz Paradiža, Franc Gavez iz Brezovca, in Martin Rakuš.

Prvega novembra je na italijanskem bojišču padel tudi četovodja Jožef Hvalec od Sv. Barbare v Halozah, odlikovanec z malo in veliko srebrno kolajno.

24. decembra 1916 izide v časopisu *Štajerc* kratek povzetek pohodov 87.IR od začetka prve svetovne vojne do konca leta 1916. Herojski polk!

1917 na bojiščih

V letu 1917 trpljenja vojakov na soški fronti še ni bil konec in smrt je še vedno imela obilno žetev. Zgodaj spomladi je pritisk na severnem bojišču nekoliko popustil, ker se je v Rusiji zgodila manjša (marčevska) revolucija, a tudi na italijanskem bojišču so bile razmere dokaj dolgo mirne; več vojakov je dobilo delovni dopust za pomoč na kmetijah pri spomladanskih opravilih.

V mesecu aprilu je bilo v časniku Slovenski narod pod naslovom *Tisoč dni* mogoče prebrati stavek, ki je na najbolj dramatičen način povedal, kako so ljudje doživljali to vojno.

*»Danes poteka tisoči dan velike svetovne vojne, največje in najkrvavejše borbe v zgodovini naše zemlje, najhujše in najbridkejše preizkušnje, ki jo je usoda poslala človeštvu...«*⁷⁹

A že proti koncu aprila so morali dopustniki s soškega bojišča na hitro odriniti od doma. Italijani, ki so bili prejšnje leto zasedli Gorico, so načrtovali prodor dalje proti vzhodu in so 12. maja na vsej fronti od Tolmina do Jadrana pričeli s silovitimi topniškimi napadi. Štajerski 87. polk je bil nameščen v Dolu, kjer je bilo treba obraniti cestne prehode od Gorice proti Grgarju in Sveti gori in dalje proti planoti Banjšice. Italijanom so bili novi cilji izjemno pomembni, zato se je naš polk znašel v središču krvavih bojov desete in enajste soške bitke. V deseti bitki so potekali boji za vrh Vodice in za Sveto goro, a bližala se je že enajsta, ena najbolj krvavih bitk na soškem bojišču.

Italijani so si v enajsti soški bitki zadali nalogo, da osvojijo celoten Kras in planoto Banjšic, od koder bi se jim odprla pot do Trnovskega gozda. S tem bi prišli za hrbet tistemu delu a-o armade, ki je branila Kras in zaledje Gorice.

Na frontni črti, ki je potekala od Loga na severu, so bili na samem južnem krilu na Škabrijelu tudi trije bataljoni 87. pehotnega polka slovenskih Štajercev, sedaj v sestavu 18. pehotne brigade.⁸⁰ Italijani so pozneje navajali, da je bila v njihovih napadih na Škabrijel dosežena

⁷⁸ *Štajerc*, časopis za kmečki stan, srečen stan, 17. dec 1916, str. 4. Po istem viru dne 25. marca 1917 so samo v prvih treh bataljonih 87. p. polka prejeli dotlej odlikovanja: 2931 mož, od tega 30 z zlato, 3482 z veliko srebrno, 1151 z malo srebrno in 1216 z bronasto značko.

⁷⁹ Slovenski narod, 21. aprila 1917

⁸⁰ Sestav tretjega korpusa iz Gradca, v katerega so v mirnem času spadali slovenski polki, so med aktivnostmi na več bojiščih hkrati nekajkrat spreminjali. Jedro III. korpusa je bilo poleti 1917 na tirolskem bojišču, 87. polk pa so namestili na »domačo« soško fronto, s čimer so računali na njegovo večjo učinkovitost. 87.IR je bil torej v 11.

največja koncentracija topniškega ognja v prvi svetovni vojni. Naši vojaki so se tri dni stiskali v zaklonih in po kavernah, ko je italijansko topništvo žgalo po njihovih položajih. O hrani in pijači so le sanjali, saj je bil vsak poskus oskrbovanja plačan z življenjem.

Slika 25

General in od 1. februarja 1918 feldmaršal a–o vojske Svetozar Boroević pl. Bojna, eden najsposobnejših vojskovodij v prvi svetovni vojni, rojeni Srb na Hrvaškem. Bil je zaslužen, da so se Italijanom izjalovili mnogi napadi na slovenska ozemlja. Na Piavi tudi on ni mogel rešiti svoje armade pred polomom. Fotografija: spletne strani interneta

Bobnenje topov, treskanje granat ob skalovje, neznosna poletna vročina ter lakota in žeja so naše vojake prignali na rob obupa. Napol poblaznili so izbruhnili iz skalnih zaklonišč in se z zadnjimi močmi pognali v juriš proti presenečenemu sovražniku. Življenja so jim bila malo mar, samo da se rešijo nečloveškega trpljenja. In res so pregnali sovražnika, čeprav za ceno izgube mnogih bojnih tovarišev. 87.IR je izšel iz tega boja dobesedno zdesetkan, Škabrijel pa se je v zgodovino zapisal kot še en simbol junaštva, ki ga je porodil brezup v strelskih luknjah in zakloniščih.⁸¹

Enajsta soška bitka je bila nasploh krvava, o čemer pričajo podatki: 40 tisoč mrtvih in 108 tisoč ranjenih Italijanov ter 10 tisoč mrtvih, 45 tisoč ranjenih, 20 tisoč obolelih in 30 tisoč

soški bitki v sestavu 18. pehotne brigade, ta pa v 57. pehotni diviziji (ID), v kateri je polk ostal praktično do konca vojne. 47. IR iz Maribora je bil na soški fronti še vedno v sestavu matične 28. ID, ki je bila v času 11. soške bitke nameščena na južnem krilu obrambe Krasa, okrog Medje vasi in Štivana.

⁸¹ Medtem ko smo lahko razmeroma dobro spremljali aktivnosti prvih treh bataljonov 87.IR s slovenskimi Štajerci, pa je za to leto manj znanega o polkovnem četrtem bataljonu. Po J. Švajncerju je bil IV/87 bataljon novembra 1917 z 9. gorsko brigado v Dolomitih, v decembru pa naj bi sodeloval v bojih za kote Mt. Meletta in Mte Melago. Sam sklepam, da je bil ta bataljon na tirolski fronti že 27. julija 1917 in sicer na Col Briconu v Fazanskih alpah. Tega dne naj bi namreč tam obsodili in ustrelili pripadnika bataljona Ivana Tuška, ki se je prekršil zoper vojaško čast in pravila (*Straža*, 28. jan. 1918).

pogrešanih vojakov na avstro-ogrski strani⁸². Vse to v manj kakor v mesecu dni na odseku komaj kaj več kot 40 kilometrov.

Vojak Arh je v *Dnevniku 1. svetovne vojne* na Anino (26. julija) 1917, torej po dveh letih soške fronte, doživetja strnil na naslednji način:

Tukaj stanujem ravno pri pokopališču, ki so pokopani sami 17. (torej kranjski 17.IR – op. avtor). Pokopanih je čez 100. Toliko mladih fantov in mož krije tukaj mrzlo kamenje, saj zemlje ni. Ko kopljejo jamo, samo streljajo, kopati ni moč, ker je sama skala. Grob ima večji del vsak križ in napis, okoli pa venec, na sredi groba je hiltina od šrapnele, v njej pa šopek cvetic. Tako umirajo naši hrabri Janezi...

S tem pa leto 1917 še zdaleč ni bilo pri kraju!

Jesen je na bojiščih ob Soči prinesla velikanski preobrat. Po skoraj 40-mesečnem bojevanju za posamezne vrhove in skale, je bil napredek napadalnih Italijanov pičel, a je vendarle bil na točki, ki lahko ogrozi trdnost a-o branilcev. Po zavzetju Banjšic nad Gorico in še vedno ugodnih položajev na Krasu so lahko Italijani računali, da bodo svojega večletnega vojaškega sovražnika končno spravili v podkev in ga prisilili na kolena ali vsaj k dokončnemu umiku.

Avstrijci so se zavedali, da so v težkem položaju, zato so se obrnili za pomoč na Nemce. Kljub začetnim nemškim pomislekom so potem vendarle zasnovali načrt, po katerem bi Italijane s skupnimi silami presenetili v severnem Posočju, od koder bi jih najprej zrinili proti Benečiji, potem pa premaknili vse jugozahodno bojišče v notranjost severne Italije.

Načrt so začeli izvajati 24. oktobra 1917 s tolminskega in bovškega področja hkrati. Zgodovina soške fronte opisuje te operacije kot dvanajsto soško bitko. Ne da bi jo podrobno prepisovali, pa le omenimo, da se je bitka za Italijane končala katastrofalno. V desetih dneh so se bili prisiljeni v begu in kaosu umakniti do reke Piave. V osemindvajsetih mesecih in enajstih bitkah so stotisoči izgubili svoja življenja zato, da se je bojna črta prestavljala sem in tja za kakšnih tisoč korakov, v dvanajsti bitki pa je odpor Italijanov razpadel, tako da so v nekajdnevnom umiku pretekli skoraj 200 kilometrov daleč. Ustavili so se šele, ko so prekorali reko Piavo, za sabo pa porušili domala vse brvi in mostove.

Za to leto je bilo nato velikih bitk na jugozahodnem bojišču v glavnem konec, za vselej pa so bile tudi končane bitke na slovenskih tleh v Posočju.

Prvi trije bataljoni slovenskega 87. pehotnega polka so v sestavu 57.ID prezimili na položajih na levem bregu Piave. Četrty bataljon tega polka se je sicer v novembru in decembru še boril v Dolomitih na področju sedmih občin blizu Asiaga, vendar je zima okrog Novega leta ohladila tudi tamkajšnje ognjene viharje.

1917 doma v Halozah

Po poletnih krvavih bojih in nadčloveških naporih na Krasu in okrog Gorice, posebno pa še po dvanajsti bitki, ki je prinesla v avstrijski vojaški tabor velikansko olajšanje, so poveljstva enot bolj radodarno delila pohvale in odlikovanja, mnogim pa so odobrili tudi dopuste. Mladiči in možje so prihajali na domove omotični od minulih dogodkov in siti dolge vojne, a tudi polni tihega upanja, da bo kmalu vsega tega konec.

Jesenski dopustniki so v Halozah še ravno ujeli trgatve grozdja, ki je vsem drugim nesrečam navkljub prinesla izjemno kakovosten letnik. Sladkor v moštu je dosegel 24 stopenj. Vinogradniki so bili pomirjeni s prodajno ceno mošta, ki se je gibala od 3. 40 do 4 krone po

⁸² Marko Simić: Po sledih soške fronte, Mladinska knjiga 1998.

litru za kakovost 18 do 20 sladkornih stopenj in 4, 5 ali celo 6 kron za kakovost nad 20 sladkornih stopenj.

Sicer pa so vojaki na dopustu poslušali običajno tarnanje nad nesrečno vojno in hudimi časi. Tisto leto so oblasti rekvirirale tudi žitarice. Občinski žetveni komisar je popisal stanje na rasti, po mlačvi pa so oblasti odvzele količine, ki so presežale omejeno porabo, predpisano prejšnjega leta. Pozimi so kmečke domačije obiskale še tričlanske komisije v spremstvu oboroženih stražarjev ter pretaknile kašče in vsa mesta po hišah, kjer bi lahko bilo kaj skritega zrnja ali drugih živil. Odpeljali so tudi vse »viške« slanine, zaseke, fižola. Pustili so le pet kilogramov fižola po glavi družine, ponekod pa niti toliko niso našli. Uvedli so obvezno oddajo mleka. Vpeljane so bile karte za petrolej, ki pa ga v poletnih mesecih sploh ni bilo mogoče dobiti. Kmečke družine so morale zmanjšati tudi merice obrokov za živino.

Kljub tem in podobnim omejitvam in pomanjkanju so oblasti še naprej razpisovale vojno posojilo in skušale dobiti od ljudi tudi denar. To leto so Barbarčani vpisali 46.600 kron, za kar je imel zopet največ zaslug župnik Vogrin. Dne 17. julija mu je ptujski okrajni glavar dr. Evgen Netoliczka za vse dotedanje napore in uspehe pri tem poslu izročil cesarsko odlikovanje, vojaški križec za civilne zasluge III. razreda. V župnišču pri Sv. Barbari v Halozah se je na tej slovesnosti zbralo ob okrajnem glavarju še 57 oseb, med njimi 14 duhovnikov.

17. avgusta odkrijejo pri šoli spominsko ploščo nekaterim padlim vojakom iz te župnije. Žal je bilo to edino obeležje, ki so ga bili do danes deležni vojaki prve svetovne vojne doma od Sv. Barbare v Halozah.

Leto 1917 so spremljale podražitve, ki jih ljudje dotlej niso bili vajeni. Po nekaterih ocenah je inflacija dosegla samo v tem letu 100% rast.

Grozdje so pričeli trgati prvega oktobra. Letina je bila prav dobra, kakovost pa je dosegla 18 do 23 stopenj sladkorja; cena mošta je bila od 3 do 3.80 krone po litru. Od leta 1914 se je cena mošta dvignila za več kot desetkrat, kar priča o velikanski inflaciji, ki jo je povzročila vojna.

Haložani so si po trgatvi in prodaji mošta v prodajalnah bolj ogledovali kot kupovali nova oblačila in obutev. Po novembrskih cenah je bilo za posamezne kose potrebno odšteti naslednje:

obleka 300 kron (K), čevlji 85 K, klobuk 20 K, zimska povrhnja suknja 300 K, spodnje zimske hlače 28 K, srajca 18 K, ovratnik (!) 2 K, nogavice 18 K, rokavice 12 K in žepni robec 1 K. Pripomniti velja, da so bile to cene za artikle, ki so jih označili kot primerne za nižji in srednji stan.

Če je hotel srednje veliki kmet za silo obleči svojo družino, je moral za ta namen prodati vsaj tisoč litrov vinskega mošta. Ker so na kmetiji čakale na jesen tudi druge potrebe - ko bo od mošta kaj izkupička - denarja za pokrivanje stroškov nikoli ni bilo dovolj, v vojnem času pa je bilo še vse slabše: poleg slabe obutve ljudi so bili bosi tudi konji, njihova oprema je dotrajala, denarja za obnovo pa ni bilo. V družinah, kjer je bilo veliko deklet, so imele te prednost pri nakupih blaga za obleke, saj želja po lepoti in privlačnosti tudi med vojno nikogar ne mine. Domače moške delovne sile skorajda ni bilo več; kar je bilo zmožno za delo, je moralo iti na fronto. Kmetje so za težja dela na polju in za drvarjenje najemali ruske ujetnike. A tudi do njih ni bilo lahko priti; najmočnejše in najbolj delavne so že ob prihodu v varež pobrali župnik in občinski odborniki. Ujetniki so prihajali iz taborišča v Strnišču na Dravskem polju. Rusi so bili dobrodušni ljudje in dobri delavci, razen tega pa so se znali hitro vživeti v tukajšnje navade in se niso branili pijače. Haložanom so se priljubili, tako da se je na koncu marsikdo vprašal, zakaj se proti njim sploh vojskujemo.

Proti koncu oktobra so brači v goricah s tesnobo poslušali grmenje topov, ki ga je prinašal v valovih veter z zahodne strani. Bobnenje je prihajalo od Gorice, se je govorilo. Od Gorice v

gorice! Šipe v oknih so pogosto šklepetale in Haložani so čez nekaj dni zvedeli, da grmenje ni bilo zaman: naši so prav tiste dni s Posočja pregnali Italijane.

Ko je prišel dan vseh svetnikov, so si matere in mlade žene brisale solze ob prebiranju priložnostne žalostinke v *Slovenskem gospodarju*:

*Na griču hišica stoji, ob hiši hruške, slive,
po vrtu trata zeleni, za vrtom plodne njive.
In oče zemljo je kadečo zamišljeno oral.
Pač gledal že je jasno srečo, ko sinu plug bo dal.
A tisti čas četvero mož je jamo izkopalo
in seme sveto sredi rož v karpatska tla vsejalo...*

*Iz praga žena se ozira
Otožno tja v daljavo
In skrivaj si solze otira
In kloni trudno glavo.
Med skalami pa Soča dere,
vsa kalna, vsa krvava,
mehkó junaku rane pere,
ki mrtev z vali plava...*

Leto 1918 začetek konca

Dan po Treh kraljih 1918 so oblasti objavile nove vojaške nabore za črnovojniške obveznike, rojene leta 1900. Očitno je torej bilo, da je na bojiščih vse manj sposobnih vojakov in da vojne kmalu še ne bo konec. Ker se je med kmečkimi ljudmi širilo nezadovoljstvo zaradi novih in novih naborov, so oblasti z vpoklici odlašale vse do kakšne večje ofenzive. Dopuščale so tudi oprostitev od vpoklica za obveznike, katerih glavni poklic je bilo kmetovanje in če bi zaradi tega bil ogrožen obstoj kmetije. Kljub vsemu so morale prve skupine odriniti že 11. februarja, naslednje 11. marca in potem še nadaljnje 8. aprila. Mobilizirancem so obljubljali daljši delovni dopust enkrat v prihodnosti, ko jih ne bodo več zelo potrebovali. Res so že marca objavili naslednja pravila za odobravanje dopustov:

neizurjenim, ki so opravljali vojaško službo manj kot 4 tedne in so bili rojeni v letih 1894 do 1899, je pripadala pravica do mesec dni dopusta v času od 1. aprila do 31. maja;

izurjeni, letniki 1894 do 1899, ki so opravljali vojaško službo že najmanj 12 tednov, dobijo mesec dni dopusta v času od 15. marca do 29. maja;

starejši letniki dobijo v času med 1. marcem in 15. majem štiri tedne dopusta.

Pravila dopustov seveda niso zagotavljala, ampak omogočala, če so razmere na bojiščih to dopuščale. Spomladansko obdobje 1918 je bilo na bojiščih dokaj mirno, zato se je marsikateremu vojaku nasmehnila sreča in so ga spustili za nekaj dni domov.

Slika 26

Leta 1918 je prišla na vrsto generacija rojenih leta 1900, ki je bila v tej vojni vpoklicana zadnja. Na fotografiji (označen s puščico) je tudi Barbarčan Martin Tetičkovič iz Gruškovca, rojen leta 1900. Pripadal je poljskim žandarmerijskim enotam, katerih naloga je bila med drugim, da so pomagale loviti ubežne in skrivaške vojaške obveznike.

Fotografija iz arhiva Frančka Tetičkoviča s Ptuja

Med večmesečnim zatišjem v Italiji in na Tirolskem je prišlo v avstro-ogrski vojski do reorganizacije, s katero so skušali doseči večjo učinkovitost. Sledili so nemškemu vzoru, po katerem so dobivale oklepne in motorizirane enote vse večji pomen, čemur je bilo treba

prilagoditi dotedanjo temeljno vlogo pehote. Pehotnim polkom, ki so dotlej šteli tri do pet bataljonov, so njihovo število sedaj poenotili na tri, s čemer so pa lahko povišali število polkov, po številkah sodeč od začetnih 102 (leta 1914) na 138 (leta 1918). Brigado sta po novem sestavljala dva polka, divizijo pa dve brigadi, ki so jima za povečanje manevrske sposobnosti divizije dodali jurišni bataljon (*Sturmabteilung*). Reorganizacija je bila izvedena do 15. junija 1918. Celjski sedeminosemdeseti pešpolk naj bi takrat od svojih bataljonov izgubil tretjega, III/87, prispeval pa naj bi ga v novoustanovljeni pehotni polk z označbo IR.117. V tem polku sta se znašla še dva bataljona Slovencev in sicer IV/17 (Kranjci) in IV/97 (Primorci, Tržačani). Nikjer ni mogoče zaslediti, kaj se je zgodilo z dotedanjim četrtim bataljonom 87. pehotnega polka, za katerega vemo, da je bil že v času izbruha vojne nameščen v Skadru, med vojno pa se je po potrebi premeščal zdaj sem zdaj tja. Domnevam, da gre za napako v nekaterih virih, ki navajajo številke premeščenih bataljonov iz starih v novoustanovljene. Bolj je verjeti, da je bil iz 87. v novi 117. polk prestavljen četrti (IV/87) in ne tretji (III/87) bataljon, saj je imel prav četrti bataljon največ izkušenj v gorskem vojskovanju. Prav nov 117. polk pa so priključili 18. pehotni diviziji, ki se je do konca vojne bojevala v visokih tirolskih gorah.⁸³

87. pehotni polk v bitkah na Piavi in v Dolomitih

Glavnino IR.87 najdemo po junijski reorganizaciji 1918 v 113. pehotni brigadi 57. pehotne divizije (ID.57), ki se je bila utaborila pri Violetti blizu St. Vita v Italiji in je bila v rezervi Borojevičeve soške armade Isa.⁸⁴

Avstro-ogrška vojska je želela tega poletja napredovati globlje v Italijo, zato je načrtovala začetek premikov za 15. junij 1918. Po nekajmesečnem zatišju so torej oživila bojišča in prvi cilj je bil zavzetje desnega brega reke Piave, nakar bi se olajšal prodor proti Trevisu in Benetkam. Spotoma bi bilo potrebno osvojiti pomembno cestno in železniško križišče Mestre na vstopu v večne Benetke. Kdove kje v severni Italiji bi se ustavile enote Borojevičeve in Krobatinove armade a-o vojske, če bi bile uspešne že takoj na začetku ob Piavi.

Polk slovenskih Štajercev s Celjskega in Ptujkega se je te dni ob drznih Dalmatincih spopadal z Italijani blizu Novente, v velikem kolenu Lampol, ki ga tvori struga reke Piave. Zaradi izdatnega in dolgotrajnega deževja je bila Piava tiste dni široko preplavila svoje porečje; njen osrednji tok je za hrbti a-o enot sproti podiral in odnašal mostove in brvi, ki so

⁸³ Po virih, ki so bili dostopni piscu, ni mogoče pojasniti, kateri bataljon 87. pehotnega polka je bil po reorganizaciji vojske leta 1918 pravzaprav poslan v sestav 117. pehotnega polka 18. divizije, ki se je do konca vojne bojevala v Dolomitih blizu Asiaga. Je bil to res III/87 bataljon, kakor je zapisano v shematizmu enot na dan 15. junija 1918 v knjigi Österreich-Ungarn letzter Krieg, ali pa gre morda za IV/87 bataljon? V isti shemi namreč najdemo tudi podatek, da so bili trije (3) bataljoni 87. polka razporejeni v 113. pehotno brigado na Piavi, za njih pa niso podane referenčne številke, tako da je mogoče sklepati, da so bili to kar prvi trije bataljoni. Potemtakem bi bil poslan v Dolomite IV/87 bataljon, ki je bil primernejši za gorsko vojskovanje. Naj spomnim, da je bil IV. polk že pred vojno nameščen v Skadru v vlogi mirovnih »modrih čelad« med upornimi domačini in Turki, ob začetku vojne pa poslan v gorato Bosno in pozneje v sestavu 9. gorske brigade a-o vojske tudi na Tirolsko!

Kakšno težo ima podatek v članku o reorganizaciji a-o pehote na računalniškem medmrežju - Austro-Hungarian Infantry 1914 -1918, spletna stran <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/infdev.htm> - ki tudi navaja, da je bil po reorganizaciji junija 1918 naš III/87 bataljon dodeljen 117. pehotnemu polku skupaj s še po enim kranjskim in tržaškim bataljonom? Avtor besedila na spletu se med drugimi viri sklicuje tudi na vir v Österreich – Ungarn letzter Krieg, ki pa ga v tem primeru smatram kot vprašljivega. V omenjenem spletnem članku je naveden tudi primer, kako so preštevilčili nekatere bataljone, ki so jih leta 1918 vzeli matičnim polkom. IV/87 bataljon sicer v primeru ni omenjen, je pa na tretjem mestu od skupno treh ustanovnih bataljonov 117. pehotnega polka naveden III/87. To nejasnost je lahko razumeti tudi kot napako v navedbah.

⁸⁴ Isa = Isonzo Armee, ki je delovala do konca vojne pod poveljstvom feldmaršala Borojeviča von Bojna (1856-1920) skupaj z armadno skupino Belluno in s 6. armado a-o vojske.

jih bile pionirske enote sestavile z velikanskimi napori. Ko se je glavnina vojaštva vendarle premestila na drugo stran reke, je bilo njihovo oskrbovanje možno še samo s pomočjo brodov, s katerimi pa so bili prevozi na pobesnelih rečnih valovih skrajno nevarni. Poleg deroče vode je prečkanje nenehno ogrožal sovražni topniški ogenj. Avstrijci so zato skušali prenašati povelja, zdravila in hrano preko reke po zraku, vendar pa je primanjkovalo tudi letal, vreme pa ni bilo vselej primerno za polete. Zaradi vsega tega je prihajalo do resnih težav v koordinaciji vojaških aktivnosti in v materialni oskrbi enot.

Soška armada pod poveljstvom Borojevića je bila večidel že prekoračila Piavo, ko je prišlo v moštvu do resnih znakov krize. Vojaki so bili od naporov pri prehodu reke izčrpani in zaradi pomanjkljive oskrbe že tudi dodobra sestradani. V takšnih primerih si vojska pomaga s plenjenjem v zasedenih krajih, vendar v osvojenem območju ni bilo kaj vzeti. Bolj lačnim kot sitim a-o vojakom ni bilo po volji, da bi se preveč oddaljili od Piave, saj jih je le-ta edina zanesljivo ščitila pred obkolitvijo. Pred njimi je italijansko topništvo z zahoda sipalo smrtonosni ogenj, zato je reka kljub njenemu srditemu toku našim možem še vedno nudila več upanja na rešitev, kakor so si ga lahko obetali od srditih italijanskih topničarjev. Bolj ko bi se od reke oddaljili proti zahodu, večja bi bila praznina med njimi in pratežem, ki se je v glavnem zadrževal na levem bregu reke Piave. Slaba oskrba ter telesni in duševni napori so načenjali bojno moralo ljudi in zoreli so pogoji za popoln vojaški polom.

Borojević je zato od vrhovnega poveljstva armade zahteval, da za bojišče na Piavi zagotovi sveže vojake in delavce, ki bodo nemudoma obnovili podrte mostove in zgradili nove. Brez izpolnitve svojih zahtev ni videl možnosti za napredovanje a-o vojske. Cesar Karl se je pomembnosti fronte na Piavi za obstoj a-o monarhije zavedal, a tudi cesar ne more dati, česar nihče nima. Država je živela v pomanjkanju, poleg tega pa so zdaj na generalni štab a-o vojske nenehno pritiskali tudi Nemci (Ludendorff), ki bi jim naj Avstrija končno povrnila

Slika 27

Narasla reka Piava v Italiji je junija 1918 izjemno oteževala operacije a-o vojske, saj je voda za enotami, ki so se bile prebile na ono stran reke, podrta večino mostov. Oskrba je bila skoraj nemogoča, a tudi vojaki so se čutili ujete v past med topniškim ognjem spredaj in deročo reko za hrbtom.

*Fotografija: Album vojnih razglednic
Mitje Kokola*

uslugo iz 12. soške bitke, ko so skupaj pregnali Italijane iz Posočja. Tudi Nemcem je že trda predla na zahodni fronti, zato bi jim pomoč a-o enot prišla še kako prav.

18. junija je cesar Karel pripotoval na Tirolsko, da bi se osebno prepričal o razmerah na jugozahodni fronti. Že naslednje jutro je v svojem dvornem vlaku sprejel in poslušal poveljnika grupe armad feldmaršala Borojevića. Ta mu je odkrito predstavil slabo stanje na ravninskih bojiščih fronte proti Italiji. Pred cesarjem so odkrito spregovorili o pomanjkanju živeža in streliva tudi drugi vojskovodje. Ker pa zahtevanih človeških in materialnih okrepitev tudi cesar ni mogel zagotoviti, je Borojević predlagal umik svojih armadnih skupin nazaj na levi breg Piave, dokler se materialno stanje ne bo izboljšalo. To je bil nenavaden predlog feldmaršala in poveljnika, ki je ves čas vojne užival velikansko zaupanje avstrijskega

dvora prav zaradi izjemno trdovratnega in uspešnega upiranja italijanskemu vdoru ob Soči. Da Borojević predlaga umik? Cesar se je posvetoval še z drugimi poveljniki in svojim štabom ter naslednje jutro težkega srca poslal Borojeviću kratko depešo:

»Enote armadne grupe umaknite na levi breg Piave!«

Ukaz za umik je bil eden redkih, ki je prišel naravnost iz vladarske hiše, za italijansko bojišče pa je bil tudi usoden. Z njim se prične dokončno umikanje a-o vojske iz Italije. Feldmaršal Borojević pl. Bojna je gotovo temeljito pretehtal svoj predlog, preden ga je bil podal cesarju, z njim pa je najbrž želel obvarovati množice vojakov na obeh straneh borbene črte pred nadaljnjim trpljenjem in umiranjem.

Slovenski Štajerci so se pričeli umikati 22. junija zvečer. Medtem jih je pri Noventi napadlo italijansko topništvo, ki jim je povzročilo velike človeške in materialne izgube. Marsikatero plovilo je med umikanjem preko reke zadela italijanska granata, tako da so se celotne posadke izgubljale v podivjanih vodah. Poveljstvo je ostanke zdesetkanih enot nato poslalo naravnost v korpusno rezervo blizu kraja Torre di Mosto.

Vojni zgodovinarji izrecno hvalijo izjemna junaštva 57. pehotne divizije z drznimi Dalmatinci in vrlimi Štajerci v bojih ob reki Piavi. Pa tudi dandanes je še slišati od svojcev udeležencev te bitke, kako grozno je bilo na Piavi...

V začetku julija 1918 se je nato morala 113. brigada s štajerskim polkom že vključiti v boje pri Glisoreli, vendar je od osvajanja otoka v delti Piave odstopila. Tako se konča tudi boj za delto Piave, ki je XXIII. zbor a-o vojske stal nadaljnjih 1000 častnikov in preko 30 tisoč vojakov.

»Naša« 57. pehotna divizija ostane na položajih v najjužnejšem odseku piavske fronte do sredine septembra, ko se premesti na rezervno lokacijo v bližino kraja Portogruaro.⁸⁵

Četrti bataljon 87. pešpolka, ki je po 15. juniju s še dvema bataljonoma kranjskih in primorskih Slovencev tvoril 117. pehotni polk, je tudi po 15. juniju ostal v Dolomitih na višavju Sisemol (1242 m) in Zome (1263 m) v sestavu 18. pehotne divizije (ID.18). Ta divizija je bila v Dolomitih podrejena VI. korpusu 11. armade in je bila po 15. juniju udeležena v bojih za Monte di Val Bella (1312 m) in pri Costalungi.

V Dolomitih so ostali tudi nekateri drugi slovenski Štajerci. Tako je bil IR.47 iz Maribora pod 28. pehotno divizijo, prav tako 26. polk strelcev, nekdanjih domobrancev iz Maribora. Stari znanci iz skupnih podvigov v Galiciji! Zaradi skromnih virov pa podrobnosti usod teh enot v okviru te zgodbe ni bilo mogoče predstaviti.

⁸⁵ Da bi 57. pehotna divizija ostala ves čas po tem na okrevanju in v rezervi, ni povsem verjeti. Vojni zgodovinarji menijo, da je doživela a-o stran v bojih na Piavi poraz zaradi zastarele strukture in postavitve vojaških enot v znanih prvi, drugi in tretji bojni črti z razmeroma številnimi jurišnimi enotami, ki so osvajale sovražnikove jarke v naskokih ali pa so bile naskočene in razmeroma lahko uničene. Zato se je v vojskovanju pričela uveljavljati tako imenovana glavna frontna cona, ki je zajela dotedanjo prvo in drugo bojno črto in je lahko merila v globino tudi do 4 kilometre. Cono so »od zunaj« varovale enote strojnih pušk iz bunkerjev in skritih položajev ter topovi in možnarji. Sovražnik bi moral za osvojitve položajev uničiti razpotegnjeno pehoto v glavni coni, razen tega pa še njeno zaščito, kar je bilo zanj neprimerno težje. Ker so vojaški doktrinarji spoznali pomanjkljivosti starega načina bojevanja, so po junijskem umiku na levi breg Piave izkoristili relativno zatišje za reorganizacijo jurišnih bataljonov in stotnij, tako da veliko časa za oddih ni bilo. Prazaprav se poslej vloga jurišnikov omeji bolj na opazovanje in na manjše misije. Bivše jurišne bataljone so razpustili in večino moštev prekvalificirali – Vir: *Austro-Hungarian Assault Formations during World War* By Christian Ortner.

Nezadovoljstvo, dezerterstvo, upori

Razmere na bojiščih so se v letu 1918 za Avstro – Ogrsko naglo slabšale, čemur je največ prispevala premoč zavezniških sil Anglije, Francije in Združenih držav Amerike, ki so vojaško podprle Italijo, na drugi strani pa je imela a-o vojska tudi čedalje več notranjih problemov. Ne samo, da vojaki niso bili posebno motivirani za vojskovanje na tujih tleh, ampak je zelo naraščalo odkrito nezadovoljstvo zaradi pomanjkanja. Poletje in jesen 1918 nista bili kritični le za vojaško napredovanje, ampak tudi za obstoj skupne države Avstro – Ogrske. V monarhiji ni bilo nič več tako kot na začetku vojne. Po nekaj letih bojevanja so bili vojaki fronte do grla siti, v izražanju nezadovoljstva pa so prevladovali oddelki z večinskim slovanskim sestavom. Dovolj jim je bilo trpljenja, umiranja in pomanjkanja za državo, ki ni znala ali hotela končati nesmiselne vojne in ni kazala pripravljenosti, da bi narodnostnim skupinam priznala več samostojnosti. Poleg tega se vojaki iz frontnih jarkov po nekaj mesecev niso premaknili ne naprej, ne nazaj. Takšno stanje je ustvarjalo gnev in pogoje za postopno organizirano neposlušnost.

Tudi s slovenskimi fanti in možmi ni moglo biti drugače. Po uspešnem preboju fronte na Soči jeseni leta 1917 so se zaustavili pred Piavo, kjer so nato vso naslednjo zimo gnili v vlažnih in blatnih jarkih. Napovedovala se je že znana zgodba pozicijskega vojskovanja, ki ni obetala ničesar drugega kot ponovno trpljenje in nove človeške žrtve. Domovi vojakov so medtem trpeli pomanjkanje moških, ki bi čez dan delali, zvečer pa se ukvarjali z otroki in drugimi družinskimi zadevami. Upadalo je število sklenjenih zakonov in rojstev; naraščala pa je tudi nezvestoba deklet in mladih žena, ki niso več verjele, da se bodo njihovi moški iz vojske še kdaj vrnili. To je vojake na fronti močno vznemirjalo in bolelo. Ljudje v vojni in tisti doma so se tako upravičeno spraševali, za kaj in za koga še vse to prenašajo. V cesarja niso imeli več neskončnega zaupanja in ideje o kakšni samostojni nacionalni državi jim sploh niso več bile tuje. Le vojno bi morali čimprej končati in priti živi domov!

Vojaki so končno tudi doumeli, da je njihova prva skrb ohraniti lastna življenja. Nekateri so se brez boja predali sovražniku ali so iskali poti v njegovo zaledje in prostovoljno ujetništvo. Drugi so ugotavljali, da je kršitev vojaške častne obveze bolj dostojanstvena kakor smrt v blatnih strelskih jarkih za cesarja in domovino Avstrijo.

Uradni viri potrjujejo, da se je dezerterstvo v avstro-ogrski vojski od zgodnjega do poznega poletja leta 1918 za nekajkrat pomnožilo in jeseni doseglo številko 230 tisoč. Zato je imelo vojno ministrstvo v tem času zelo veliko opraviti z lovom na samovoljne vojaške obveznike. Ob kroničnem pomanjkanju vojakov na frontah so dezerterti in »pozabljeni nepovratniki« načenjali tudi moralno trdnost vojske. Posebne vojaške enote, ki so bile v akcijah podrejene lokalnim orožniškim patruljam, so poleti 1918 izvajale številne racije, da bi polovile skrivaške vojaške obveznike. Na območju graškega vojaškega poveljstva, pod katerega so sodile slovenske dežele, so do sredine julija 1918 polovili 6.354 oseb, med njimi 1.364 takšnih, ki se z dopusta niso vrnili pravočasno.⁸⁶

Prestopnike so oblasti razvrščale v tri značilne skupine: zamudniki z dopusta, povratniki iz ujetništva in dezerterti. Zamudnik je bil vsak tisti, ki se ni v roku 48 ur po izteku dopusta prijavil v svoji enoti. Povratnike iz ujetništva so preverjali, če se morda niso pustili zajeti prostovoljno ali če niso prišli nazaj kot vohuni, v vsakem primeru pa so jih pošiljali naravnost na fronto in ne morda na nagradni oddih. Za dezerterte so bili razglašeni tisti vojaki in obvezniki, ki so posamezno ali v organiziranih skupinah zapuščali bojne položaje ali so se uprli izpolnjevanju ukazov. Po navedenih stopnjah so bile zagrožene tudi kazni. Praviloma je

⁸⁶ R. G. Plaschka, H. Haselsteiner, A. Suppan: Innere Front – Militäerassistenz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918 (str. 89 – 105); Verlag fuer Geschichte und Politik, Wien 1974.

bila za dezertarje izrečena smrtna kazen, za prebegle in zamudnike – če so jih kdaj ujeli – pa disciplinske in zaporne kazni, pogosto tudi fizične. Fizična telesna kazen, kot na primer vezanje in javno pretepanje okrivljenega in obsojenega vojaka vpričo njegovih tovarišev, je bila namreč ukinjena šele proti koncu te vojne.

Nezadovoljstvo med vojaštvom so podžigala nejasna vprašanja prihodnosti posameznih narodov in držav. Tako so se na primer Madžari upravičeno spraševali, kaj jih čaka, če bodo izšli iz vojne kot poraženci. Začutili so priložnost, da se še pred dokončnim razpletom izvijejo iz večstoletnega objema habsburške vladavine. V ogrskem parlamentu so medtem že razpravljali o popolni neodvisnosti in samostojnosti Madžarov, Slovakov in Romunov. Z juga so se širili glasovi o srbski zasedbi Banata. O tako imenovani *jugoslovanski deklaraciji* so se že vse leto razvemale razprave med slovenskimi političnimi tokovi in deklaracija je dobila razsežnosti gibanja za skupno državo Južnih Slovanov. Na severu so monarhijo načenjali Čehi, ki so glasno zahtevali in pripravljali osamosvojitve.

Vlada in dvor na Dunaju sta tako imela s svojimi nekoč lojalnimi narodi iz dneva v dan več skrbi. Narodni voditelji cesarju sedaj niso odrekali le zvestobe, ampak so šli že tako daleč, da so za svoje odkrito zahtevali izločitve iz skupne avstro-ogrske monarhije.

Med uporniki proti nesmiselnemu dolgotrajnemu, uničujočemu, nečloveškemu in zoprni vojni se znajde tudi oseba naše zgodbe, Franček Prašnički. Ob zadnjem dopustu na domu se odloči, da se na fronto ne bo več vrnil. Kaj in kako se mu je zaradi tega doma godilo, je opisano v posebnem poglavju ob koncu te knjige.

Konec 87. c. in kr. pehotnega polka

Zadnji dnevi velike vojne

Po povojnih ocenah vojaških analitikov so bile jeseni leta 1918 oslabitve vojaških enot hujše zaradi uporov in neposlušnosti, kakor tiste zaradi posledic žrtev med spopadi.⁸⁷ K temu je treba dodati, da dotok svežega vojaštva iz nabornih okolišev v tem času ni zadostoval, da bi popolnili naraščajoče izgube. Ob koncu oktobra 1918 je bila vojaška sposobnost za vojskovanje v dolomitskem bataljonu slovensko štajerskega 87. IR zmanjšana za četrtino, v treh preostalih bataljonih tega polka, ki so se zadrževali v bližini Portogruara, pa celo za polovico.

Politične novice iz domačih logov so seveda našle pot do vojaških taborov v zaledju fronte, od tam pa v strelske jarke. V armadni grupi Borojevića so se prvi pobunili Hrvatje, bosanski Srbi in Hercegovci; sledili so jim češki vojaki, ki so jih v jarkih dosegli letaki, da bo razglašena samostojnost Češke republike. Slovenci v 2. polku strelcev, ki so bili ta čas v sestavu 44. divizije, so 23. oktobra uprizorili nenavadno revolucijo, v kateri so zajeli svoje oficirje, okrog tabora pa metali ročne bombe in jezno streljali. V 57. pehotni diviziji so se 28. oktobra prvi uprli Poljaki in Ukrajinci, za njimi pa še dalmatinski Srbi in Hrvatje iz IR.122, končno pa tudi primorski in ostali Slovenci...⁸⁸

⁸⁷ Österreich – Ungarn letzter Krieg, knjiga VII, priloga 35: shema »Razpadanje a-o vojske«

⁸⁸ Znani so tudi upori slovenskih vojakov v Judenburgu, Murau in Radgoni, ki so imeli za njihove pobudnike tragične posledice.

28. oktobra madžarske honvedske enote v rezervi zahtevajo, da jih poveljstvo z italijanske fronte pošlje v domovino, ki je sedaj ogrožena od novih osvajalcev. Zahteve Madžarov so se v Dolomitih raznesle tudi med vojake naših bataljonov. Nadvojvoda Jožef mora končno popustiti pod pritiski Madžarov in odobri odhod dvema njhovima divizijama na domače prizorišče. Ta odločitev seveda sproži podobne zahteve drugih narodnostnih enot, kar pa povzroči nezadovoljstvo in odpor v čisto avstrijskih polkih.

Feldmaršal Borojević plemeniti Bojna, poveljnik južnega krila a-o vojske na italijanski fronti, zato obvesti vrhovno poveljstvo armade (AOK, Armee Ober Komando), da spričo propagande in deklaracij o samostojnosti narodov avstro-ogrske države discipline in reda na frontah ne bo mogoče več dolgo vzdrževati. Prosi za politične ukrepe, ki bi vojake pomirili. Vrhovno poveljstvo je sprevidelo položaj in še isti dan predlagalo amerškemu predsedniku Wilsonu separaten mir, Borojeviću in Krobotinu pa naročilo, da do pričakovanega odgovora na ponudbo naj na tem bojišču ne dovolita sesutja armad ali celo kapitulacije.

29. oktobra 1918 pride iz AOK v Badnu pomembna odločitev: UMIK avstro-ogrske vojske z jugozahodnega italijanskega bojišča. Avstrijci so upali, da bodo s tem večino svojega vojaštva rešili pred zajetjem in maščevanjem morebitnih zmagovalcev nad poraženci. Umika pa v tej fazi naj ne bi bilo razumeti kot vdajo.

V noči na 31. oktober je ukazano tudi umik XIII. in VI. zborav avstro-ogrske vojske, tako da Italijani naslednji dan z lahkoto prebijajo fronto okrog Asiaga v Dolomitih. Drugega novembra prispe na fronto depeša madžarskega vojnega ministra polkovnika Linderja, s katerim poziva svoje rojake, da položijo orožje, ker nadaljnje bojevanje z vidika Madžarov ni več smiselno.

Tretjega in četrtega novembra je bila 18. divizija z večino vojaštva III., VI. in XIII. zborav avstro-ogrske vojske že povsem stisnjena blizu Levica in Caldonazza med kraji Asiago in Triento. Enote so se drenjale proti Trientu, od koder so prepolni vlaki vozili še samo v stran od bojišč.

Celjski 87. pehotni polk se je po zadnjih operacijah za delto reke Piave zadrževal v rezervi v Portogruaru, 30. oktobra pa se je s 57. pehotno divizijo premeščal v Latisano. Od tam naj bi se podal proti Opčinam pri Trstu, kjer bi zaprl poti proti Sežani in Ljubljani, obenem pa bi nadziral Trst in okolico, ki da jo je že »ogrožala jugoslovanska vojska«. Divizija naj bi prispela na Opčine 3. novembra, a so si njeni poveljniki premislili, ker jih je med potjo tistega jutra ob 2. uri dosegel poziv iz generalštaba a-o vojske v Badnu, da je treba takoj ustaviti ogenj na zemlji in v zraku. A tudi če do prekinitve ognja ne bi prišlo in bi 57. divizija bila na cilj vendarle prispela, se nanjo ni bilo več zanesti. V svojih vrstah je imela kakih tisoč upornikov 57. galicijskega pehotnega polka s Poljaki in Ukrajinci, ostali polki pa so bili v glavnem sinovi tistih južnoslovanskih narodov, ki so se prav te dni pripravljali na razglasitve neodvisnih držav. Četrtega novembra 1918 ob 15. uri je bilo sklenjeno premirje in 57. pehotna divizija je spremenila cilj: namesto proti Opčinam so njeni sestavni oddelki zavili vsak v svoji smeri. IR.87 se je podal proti Ljubljani in dalje proti Celju, od tam pa so se vojaki z dolgimi koraki porazgubili na vse strani neba.

»Junaki« izginjajo brez slovesa in sledi

Po navedbah svetobarbarskih župnijskih virov in sodišča na Ptuju naj bi Franček Prašnički padel na južnem bojišču desetega oktobra 1918. Vojaški zgodovinski vir za ta dan pove naslednje: *obstreljevanja a-o položajev med Assaschlucht (dolina rečice Assa) in Brentaabfall (brzice reke Brente).*

Skopo uradno sporočilo vrhovnega vojnega poveljstva na Dunaju, ki ga je objavil časopis *Slovenski gospodar*, pa za italijansko bojišče na ta dan dobesedno pravi:

»Italijanski gorski ogenj povišal se je na celi gorski fronti znatno. V Davne – dolini, ob Adiži in neposredno vzhodno Brente prišlo je do infanterijskih bojev, ki so za nas ugodno potekali... Šef generalštaba«

Le nekaj besed generalštaba o dogodkih s širokega tirolskega gorskega bojišča seveda ne razkriva prave slike stanja. Da je bil položaj a-o enot še vedno ugoden, je bila seveda navadna laž, tako pogosta v sporočilih za javnost. Danes vemo, da je bil položaj Avstrijcev porazen, a vemo tudi, da je cinizem ljudi z bleščečimi našitki na uniformah toliko večji, kolikor je njihov položaj slabši. Poročajo o ugodnem položaju in uspehih na bojiščih, kadar je v vrstah njihovih vojakov največja zmeda in se vojaške bolnišnice najbolj polnijo s težkimi ranjenci, vojaški sanitarni oddelki pa tlačijo trupla svojih tovarišev v preplitko skopane masovna grobišča. Vojaški vrh ob tem zatrjuje, da žrtev ni bilo ali da so bile neznatne.

Kakorkoli že, 10. oktober 1918 naj bi bil torej usoden za Frančka Prašničkega, mladeniča, ki smo ga spremljali od njegovih bosonogih časov v haloškem Medribniku pri Sv. Barbari. Nimamo podatkov, da bi bil storil kakšna herojska dejanja za domovino. »Samo« tri leta in pol strelskih jarkov v kamnu in blatu, v vročini in mrazu, ob pomoči svojim vojakom, ki jim je bodisi kot bolničar ali kot borec pogosto z golimi rokami mašil gezirje krvi iz zadobljenih ran, in se obupno bojeval za njihova življenja... Trideset mesecev Doberdobske planote in Soče, pa Dolomitov! Potem še eno leto italijanskih bojišč. Ko se je fronta premaknila tja dol, so njegovi stari dvomi o upravičenosti vojnih dejanj na tujih tleh prerasli v odpor. Ob nekem dopustu na domu se je dokončno odločil, da se na fronto ne bo več vrnil in se je skril. Toda odkrili so ga, ujeli in ga poslali nazaj. Kakšna je bila sodba, ne vemo, morda po vojaškem zakonu, morda »samo« kot kazenska ekspedicija, s katere ni prišel živ nazaj med svoje tovariše.

Bilance vojnih neuspehov

Luzerji so vojaki, države, človeštvo

Skoraj štiri leta in pol trajajoča vojna za obrambo obstoječih meja in za širitev ozemeljskih interesov evropske velesile Avstro – Ogrske je leta 1918 doživela svoj konec in pod črto bi bilo treba zapisati pozitivne številke uspehov, ki so jih voditelji na začetku napovedovali in obljubljali. Namesto povečane in okrepljene skupne države pa je nastalo na njenih tleh vsaj deset novih držav in državic, ki so se po vojni postavile na lastne noge ali so se kmalu združile s kako sorodno deželo, da bi v novi zvezi morda lažje preživele negotove povojne čase. Od velesile, ki je pred vojno štela skoraj 53 milijonov prebivalcev, so novo nastale države na njenem ozemlju imele komaj kaj več kot po sedem ali osem milijonov ljudi. Če se je avstro - ogrski cesar nekoč moral naučiti nagovarjati svoje podanike v skoraj desetih jezikih, bi mu sedaj zadostoval le nemški. A kaj, ko je cesarju Karlu tudi lasten nemški narod v Avstriji obrnil hrbet in njegovih govorov več ni maral poslušati. Izbrali so novo vladavino, v kateri so cesarji in kralji nastopali še samo kot pravljíčna bitja.

Novembra 1918 in naslednjih nekaj mesecev so na slovenskih domovih z veliko upanja pričakovali može in fante, ki so bili odšli na vojno. Večina se je vrnila do konca leta, drugi so prihajali do konca zime. Niso bili redki, ki so se prikazali šele po enem, dveh ali celo več

letih. Toda Tončka in Frančka Prašnički, Frjanova fanta iz Medribnika pri Sv. Barbari v Halozah, so doma zaman pričakovali tudi pozneje. Minila so leta, preden so se sorodniki in prijatelji sprijaznili z dokončnostjo njunega izginotja.

Po vojni se je nekdanji svet obračal na glavo. Domovine, ki so jo naši možje in fantje branili s toliko poguma in požrtvovalnosti, ni bilo več. Med novimi oblastniki se je po večkrat preizkušenem pravilu zopet znašlo ogromno nekdanjih, ki niso zasukali rokavov, da bi popravili, kar so bili nekoč zagrešili, ampak so obrnili svoj nazorski in politični kompas tako, da jih je čimprej privedel na vrh nove oblasti. Na svoje mrtve rojake so kaj hitro pozabili, saj jim kot prejšnji poraženci v novih kalkulacijah ne bi prinašali kaj prida koristi.

Preprosti ljudje so se komaj zavedali, da so bile medvojne parole o zvestobi domovini le pozivi k novim žrtvam. Plačila za zvestobo ni bilo od nikoder. Ob koncu je bila bilanca bivše države zelo negativna, za njene državljane pa katastrofalna. Vsega tega ni bilo mogoče izraziti s številkami. Skoraj deset milijonov življenj in še vsaj štirikrat toliko ranjenih in pohabljenih je le del podatkov o veliki nesreči. Kako pa izmeriti velikost fizičnega in duševnega trpljenja ljudi na frontah in v zaledju? Tudi če bi bilo to nesrečo za nazaj mogoče ovrednotiti, pa nihče ne bi mogel oceniti izgubljenih priložnosti za naprej. Gospodarstvo je ostalo brez izkušenih gospodarjev, mladih, ki bi lahko prevzeli podjetja in kmetije, ni bilo od nikoder. Trohneli so v Galiciji in na Karpatih, njihova trupla sta odnesli Soča in Piava, zmrznili so v dolomitskih gorah. Mlada dekleta so v nočeh med vojno in po njej zaman pričakovala, da se bo pod oknom oglašala fantovska pesem in vrisk. Cerkev je beležila ogromen padec porok in krstov zakonskih otrok, ki bi morali biti porok za prihodnost. A še preden je odrasel rod zdesetkanih kratkohladičnikov, ki bi moral razmere spremeniti na bolje, je zavladala gospodarska kriza in svet se je znašel v novem vrtincu nemoči, iz katerega se je izvila nova in še strašnejša vojna.

Vse bilance so bile torej negativne in stečaj je bil neizbežen. Najvišjo ceno stečajev pa, kot vemo, plačujejo najštevilnejši v sistemu – v a-o vojski so to bili preprosti vojaki. Čeprav so veliko izgubili vsi državljani, pa so največ izgubili tisti, ki so za domovino zastavili svoja življenja – in oboje izgubili. Luzerji!

Znane in neznane človeške žrtve

Za posledicami prve svetovne vojne je umrlo med 8 in 9 milijonov ljudi, nekateri viri pa navajajo, da je bilo mrtvih kar deset milijonov. Točnega podatka ni in ga nikoli ne bo. V okviru tedanje Avstro – Ogrske monarhije, ki je štela blizu 53 milijona prebivalcev, naj bi bilo nekaj čez milijon mrtvih, kar predstavlja približno poprečje med 19 in 20 mrtvih na tisoč prebivalcev. Seveda pa vsi kraji in pokrajine niso bili enako prizadeti. Delež, ki so ga na žrtvenik velike vojne položili Slovenci, še ni ugotovljen, na razpolago pa je nekaj poskusov ocen. Število žrtev v pretežno slovenskih deželah monarhije na 1000 prebivalcev naj bi se gibalo med 27 do 33. Štajerska je pri vrhu teh števil, ptujski okoliš pa pri poprečju 33,3 žrtev na tisoč ljudi.⁸⁹ Iz teh števil in števila prebivalcev, ki se je v vojnih časih v občinah pri Sv. Barbari v Halozah sukalo okrog 3200, se kaj lahko izračuna verjetno število žrtev: šlo naj bi za približno 106 življenj. Kot pa kažejo najnovejše raziskave, je bilo število žrtev višje in odstotek tudi.

⁸⁹ Dr. Petra Svoljšak iz ZRC Slovenske akademije znanosti in umetnosti na posvetovanju Množične smrti na Slovenskem v Izoli leta 1998: »Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno«, zbornik del str. 225 – 240.

Slika 28

Na spominski plošči v Cirkulanah je le manjše število imen Barbarčanov, ki so padli ali so bili pogrešani v 1. svetovni vojni. Pozoren pogled na ploščo pove, da so jo odkrili skoraj leto pred končano vojno. Posnetek: Martin Prašnički

Na spominski plošči na pokopališču v Cirkulanah so imena le 42 padlih vojakov. Kje je torej napaka, v računu, ali na spominski plošči?

Ob pogledu na spominsko ploščo kaj hitro ugotovimo, da so na njej imena padlih v letih med 1914 in 1917. V šolski in cerkveni kroniki je zapisano, da so obeležje odkrili 17. avgusta 1917. Vojna je potem trajala še polnih petnajst mesecev in tudi po njenem koncu ni šlo povsem brez žrtev. Razen tega se je dogajalo, da se je kak pogrešan in že med mrtve zapisani vojak več let po vojni nenadoma prikazal na svojem domu, ko se je končno uspel izviti iz kakšnega pozabljenega ujetniškega gnezda ali se je naveličal dobre družbe v tujini. Sklepati, da so bili mrtvi vsi vojaki, ki jih ni bilo domov kmalu po vojni, torej ne bi bilo na mestu. In tudi uradni postopki ugotavljanja mrtvih so se odvijali počasi in so se za nekatere zavlekli celo v čas po drugi svetovni vojni.⁹⁰ Tako je torej pojasnjeno, da na spominskem obeležju v Cirkulanah, odkritem v letu 1917, ne morejo biti imena vseh žrtev, ki so izgubile življenja v prvi svetovni vojni in zaradi nje. Nič pa ni jasno, kdo so tisti nesrečniki, ki jih na spominski plošči ni, pa so tudi bili žrtvovani za domovino.

Pobudnikom odkritja spominske plošče leta 1917 smo tako lahko na nek način hvaležni, ker so se poklonili vsaj delu umrlih za vero, dom in cesarja. Pozneje njim podobnega dejanja namreč ni nihče več zmogel.⁹¹ Nihče ni ugotovil ostalih žrtev, če pa jih je ugotovil, potem tega ni zapisal in spravil na varno pred uničenjem. Še manj se je kdo brigal, da bi z manjkajočimi imeni dopolnili spominsko ploščo. Mislimo si lahko, kar hočemo, a ravnanje je mogoče razumeti kot malomarnost in omalovaževanje, pa naj ga pripišemo novi politiki ali svojcem, ki niso izkoristili pravice do spomenika. Težko je verjeti, da bi bilo navdušenje nad novo državo Južnih Slovanov na podeželju tako močno, da bi bilo mogoče pozabiti na včerajšnje trpljenje vojakov in njihovih svojcev na domovih. Morda pa je bilo vmes tudi kaj nagajanja in onemogočanja župnika Vogrina, ki je bil najprej vnet pristaš ideje »Slovenci pod

⁹⁰ Razglase za mrtve v prvi svetovni vojni sem našel v uradnem listu še v letih 1949 in 1950. Postopke je vodilo Okrajno sodišče Ptuj.

⁹¹ Pobudnika sta bila šolski vodja Ciril Vobič in farni župnik Vogrin, ki je imel ob odkrivanju plošče tudi slavnostni govor.

Avstrijo«, potem pa bi bil zadovoljen tudi z državo Južnih Slovanov pod habsburško monarhijo. Ne eno in ne drugo se ni uresničilo, zmago pa so slavili vsi tisti, ki so se izrekli za samostojno državo Južnih Slovanov. Tudi iz zapiskov v župnijski kroniki lahko sklepamo, da je po vojni vladala določena napetost med Vogrinom in novimi lokalnimi veljaki, zaradi česar so ga ti najbrž tudi ovirali v dejanjih, ki bi jih bil kot dosleden župnik sicer najbrž izpeljal. Prav on je bil namreč že leta 1915 napovedal:

»Po končani vojski se bode natanko dognalo število sinov, ki jih je dala župnija sv. Barbare v Halozah cesarju za vojsko, kakor tudi število padlih, ujetih in ranjenih...«⁹²

Da bi se župnikova napoved o ugotavljanju natančnega števila žrtev uresničila, danes nimamo dokazov. Niti ne vemo, če se je kdo podobne naloge sploh lotil. Župnik verjetno tega sam tudi ne bi bil mogel opraviti, saj so bili za vojaške evidence pristojni župani, ki jih je bilo v bárbarskem okolišu kar pet. Prav oni bi bili lahko in bi morali izdelati sezname padlih, umrlih in pogrešanih vojakov. V letih po prvi vojni so se ljudje še živo spominjali dogodkov in žrtvovanih ljudi, kajti ko je prihrumela naslednja, se je na prejšnjo skoraj pozabilo, ljudje pa so sedaj lahko objokovali nove mrličke.

Z zamudo do podatkov o žrtvah

Že v prvi izdaji knjige *Vojni luzerji 1914-1918* leta 2006 je bilo ugotovljeno visoko število smrtnih žrtev prve svetovne vojne z območja Cirkulan. Prvi podatek je na spominski plošči iz leta 1917 z 42 imeni. Raziskava pa je že takrat razkrivala vedno nove in nove žrtve. Temeljni vir za ugotavljanje žrtev je bil status animarum, v katerega je Janez Vogrin, župnik pri Sv. Barbari v Halozah, skrbno vnašal zaznamke o padlih in pogrešanih vojaki iz njegove župnije. Vogrinove zaznamke je avtor te knjige potem preverjal na različne načine, največ pri svojcih in sorodnikih domnevnih žrtev, med objavami dogodkov s fronte v časopisju, precej pa tudi iz uradnih listov, ki so po vojni prinašali objave – iskalke za pogrešanimi vojaki v vojni. Zaradi objavljenega seznama v dveh publikacijah leta 2005⁹³,⁹⁴ in tistega v prvi izdaji te knjige leta 2006 (str. 81-82), ki se je izkazal za nepopolnega, ter zahvaljujoč zadnjim ugotovitvam do leta 2013 (glej M. Prašnički: »Žrtve svetovnih vojn z območja Cirkulan«!), je to število naraslo na 124, ki ga je sedaj mogoče smatrati za dokončno.

Iz Vogrinovih zaznamkov pa je bilo mogoče tudi ugotoviti, da se za marsikoga prva svetovna vojna ni končala novembra ali decembra 1918. Nekateri bivši vojaki so še precej časa okrevali v vojaških bolnišnicah, drugi so obtičali v ujetništvu kje daleč v Rusiji ali v Italiji. A tudi na slovenskem prizorišču je vojaška trobenta kmalu poklicala prostovoljce, ki so pomagali pri odcepljanju Slovencev od stoletne habsburške monarhije. Ob vesplošnem razpadanju cesarstva je bilo potrebno potegniti meje med novo nastajajočimi državami. Slovenskega dela Štajerske z Mariborom, Radgono in velikim delom Slovenskih goric so se hoteli polastiti avstrijski Nemci. Človek, ki je v tem usodnem času pokazal največ politične modrosti in vojaškega poguma, je bil major avstro-ogrske vojske, Slovenec Rudolf Maister. V prevratniških novembrskih dneh 1918 in ob vsestranski podpori narodnega sveta v Mariboru je zbral okoli sebe domoljube ter mobiliziral moške v prvo samostojno slovensko

⁹² Župnijska kronika sv. Barbare v Halozah, leto 1915.

⁹³ Prašnički, Martin: *Podaljšan seznam vojnih žrtev prve svetovne vojne iz Cirkulan* v: Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 76 – nova vrsta 41, 1-2 zvezek, strani 101 – 114, Maribor 2005.

⁹⁴ Prašnički, Martin: *Barbarčani med prvo svetovno vojno* v: Cirkulane svet Belanov, Ur: Martin Prašnički, založila Halo d.o.o. Cirkulane, Cirkulane 2005.

vojsko. S temi je pregnal iz Maribora pripadnike Avstriji zvestih vojaških enot. Tako je omogočil Narodnemu svetu v Mariboru, da je na Štajerskem vzpostavil slovensko oblast.

Maistrovi uspehi s priključevanjem dobršnega dela slovenskih krajev med Radgono in Dravogradom k bodoči matični domovini so se nadaljevali v letu 1919. Rudolf Maister, ki ga je mariborski narodni svet medtem imenoval za prvega generala samostojne slovenske vojske, je bil uspešen na vojaškem področju, na političnem pa je njegove dosežke na vse načine oviral slovenski narodni svet v Ljubljani. K bolj ali manj prepričljivim zgodovinskim zgodbam o tem, zakaj je Ljubljana generala Maistra tako rekoč pustila na cedilu, ko bi mu bilo treba dati vso moralno in materialno vojaško podporo za zaokrožitev meja nove domovine, bi si sam drznil pristaviti lastne domneve.

»Slovenski« narodni svet, ki je bil bolj kranjski kot vseslovenski, se je zbal generalovih uspehov v vzhodnih in severnih slovenskih deželah, saj bi se utegnilo zgoditi, da bi po širitvi slovenskega ozemlja dežela Kranjska in njena prestolnica Ljubljana utegnili izgubiti nekaj tako zaželenega vseslovenskega prestižnega vpliva in prevlade, za kar si pa vedno na moč zelo prizadeva. Ob združevanju in ureditvi nove Slovenije bi se položili na mizo realni argumenti, da se je Štajerska z Mariborom sama, brez podpore in blagoslova »prestolne Ljubljane« izvlekla izpod avstrijske nadvlade. Okrepil bi se vpliv Maribora in Štajerske, sledila bi Celovec in Koroška, morda celo Trst – in sanj o Kranjski kot slovenskem Piemontu bi bile izsanjane. Ko bi se še bilo dalo z realno močjo slovenske vojske doseči zaokrožitev opisanega slovenskega prostora, je tako ljubljanski (pardon, »slovenski«!) narodni svet generalu Maistru potuhnjeno preklical pooblastila in se ob tem izgovarjal na zagotovila predsednika Združenih držav Amerike Wilsona, da bo Slovencem po načelu pravice narodov do samoodločbe pripadlo veliko več, kakor si lahko izbojujemo z vojaškimi operacijami.

Zaradi mencanja in oviranja odločnih in pogumnih ljudi, kot je bil Rudolf Maister, ter zanašanje na diplomacijo in tuje državnike, je Slovencem prineslo to, da so ostale izven matične domovine Primorska, velik del Notranjske, večji del Koroške in tudi manjši del Štajerske. Prekmurci so se po lastni volji in prizadevanjih šele dve leti po končani vojni priključili Sloveniji, a brez dobršnega nacionalnega ozemlja v Porabju. Pokaže se, da le Kranjska pri vsem tem ni izgubila svojega narodnostnega ozemlja, si je pa njena Ljubljana dokončno zagotovila vlogo »nespornega« slovenskega nacionalnega središča. Pri tem je imela Ljubljana in »slovenska narodna vlada« še srečo, saj bi jo naj pred Italijani z oddelkom srbskih prostovoljcev novembra 1918 pred Italijani obranil konjeniški podpolkovnik Stevan Švabić (1865-1935). Ampak srbofobi v Ljubljani tudi Švabiću odrekajo to zaslugo in jo razglašajo za veliko laž. ...

Stevan Nikole Švabić (1865-1935)

Zgodovinarji mu pripisujejo zaslugo, da je pri Vrhniki novembra 1918 zaustavil italijansko divizijo, ki je nameravala zasesti Ljubljano in zasavsko rudarsko revirje. Švabić je potem deloval nadaljeval pri osvajanju Koroške in je svoje aktivnosti v bojih za severno mejo koordiniral z generalom Maistrom.

»Zgodovinarji« v Ljubljani danes Švabiću zasluge izpodbijajo. Ljubljana se je torej motila, ko ga je leta 1931 razglasila za častnega meščana. ...⁹⁵

⁹⁵ http://sl.wikipedia.org/wiki/Stevan_%C5%A0vabi%C4%87

Dva borca za severno mejo doma iz Paradiža

Med osvobajanjem slovenskega ozemlja na Koroškem in Štajerskem pa so se v letih 1918-1919 izkazali številni slovenski borci, ki so si pridobili naziv borcev za severno mejo. Žal je bilo med njimi tudi precej žrtev. Tudi Bärbarčani iz Haloz so bili pri tem udeleženi.⁹⁶ Pri Radgoni sta v usodnih februarških dneh 1919 padla brata Franc in Janez (Ivan) Jurgec – Pavlekova iz Paradiža, prvi četrtega februarja pri Obrajni in drugi dan pozneje nedaleč v stran v kraju Misselsdorf pri Cmureku.⁹⁷ Malokdo v Cirkulanah se danes še spominja in zaveda, da je tudi majhen kraj, kot je bila tedanja sveta Barbara v Halozah s svojimi naselji imel svoje junake med Maistrovimi borci. Da sta bila med prostovoljci iz tega kraja prav brata Jurgec, ne preseneča. Njun oče Franc Jurgec – Pavlek (1866 – 1930) je bil v kraju dolga leta predsednik bralnega društva Naprej, pevec v društvenem pevskem zboru, občinski odbornik, član sadjarske podružnice in kmetske zveze ter nekdanji član Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva KSID.⁹⁸ Narodna zavest v Pavlekovi družini je bila na dovolj visoki ravni, da sta se sinova Franc in Ivan v težkih časih za slovenstvo izpostavila tudi z lastnimi življenji.

⁹⁶ Spominski zbornik borcev za severno slovensko mejo 1918-1919, str. 189

⁹⁷ Zaznamki v statusu animarum za hišo Jurgec Franca iz Paradiža 17, leta 1912 →, župnija sv. Barbare v Halozah.

⁹⁸ Zbornik ob stoletnici kulturnega delovanja v Cirkulanah in okolici 1899-1999, str. 40; izdalo Kulturno prosvetno društvo »Franček Kozél« Cirkulane, 1999

Seznam 124 (stoštiriindvajset) smrtnih žrtev in pogrešanih z območja Sv. Barbare v Halozah (Cirkulane) v letih 1914–1919 ⁹⁹

Po abecednem redu so navedeni: priimek in ime, kraj rojstva in letnica rojstva:

Arbeiter Janez iz Cirkulan *1894; **Arbeiter Martin** iz Brezovca *1881; **Arnečič Franc** iz Pohorja *1897; **Arnečič Jurij** iz občine Sv. Elizabeta *np; **Belšak Anton** iz Okiča *1887; **Belšak Anton** iz Muretinc *1888; **Belšak Franc** iz Okiča *1889; **Bezjak Jurij** iz Gradišča *1875; **Bezjak Karel** iz Pohorja *1873; **Brec Jakob** z Mej *1887; **Brlek Ivan** iz Gradišča *1897; **Brodnjak Ivan** iz Dolan *1879; **Brodnjak Ivan** iz Dolan *1885; **Črnivec Anton** iz Brezovca *1890; **Debeljak Franc** iz Zlogonja *1890; **Drevenšek Franc** iz Slatine *1893; **Emeršič Anton** iz Gruškovca *1887; **Emeršič Anton** iz Pohorja *1872; **Emeršič Anton** z Mej *1878; **Emeršič Filip** iz Gradišča *1898; **Emeršič Franc** iz Paradiža *1882; **Emeršič Franc** iz Gradišča *1890; **Emeršič Franc** iz Gradišča *1894; **Emeršič Jakob** iz Gradišča *1880; **Emeršič Janez (Ivan)** iz V. Vrha *1889; **Emeršič Jožef** iz V. Vrha *1896; **Emeršič Karol** iz Medribnika *1899; **Fajfar Jožef** iz Mej-Paradiža *1877; **Fajfar Jožef** iz Pohorja (Zalužja) *1883; **Fajfar Martin** iz Slatine *1885; **Fajt Franc** iz Gruškovca *1899; **Fajt Ivan** iz Brezovca *1893; **Fajt Jožef** iz Gruškovca *1868; **Fijačko Janez** iz Cirkulan *1892; **Fijačko Jožef** iz Cirkulan *1889; **Fridauer Jakob** iz Paradiža *1895; **Friedl Julius** učitelj v Varežu *np; **Fugec Mihael** z Velikega Vrha *1886; **Galovič Josip** iz np *1876; **Gavez Franc** iz Medribnika *1876; **Gnilšek Janez** iz Cirkulan *1892; **Gnilšek Josip** iz Cirkulan *1883; **Gol Ivan** iz Paradiža *1875; **Hercog Franc** iz Zalužja *1883; **Hvalec Jakob** iz Pristave *1887; **Hvalec Jožef** iz Okiča *1890; **Hvalec Martin** iz Okiča *1893; **Jurgec Anton** iz Gruškovca *1899; **Jurgec Franc** iz Gradišča *1895; **Jurgec Franc** iz Paradiža *1898; **Jurgec Ivan** iz Gruškovca *1873; **Jurgec Janez** iz Gradišča *1890; **Jurgec Janez (Ivan)** iz Paradiža *1894; **Jurgec Martin** iz Paradiža *1900; **Karo Blaž** iz Gruškovca *1898; **Karo Martin, r. Jurgec** iz Gruškovca *1883; **Kelc Anton** iz Brezovca *1895; **Kelc Filip** iz Zavrča *1879; **Kelc Franc** iz Gradišča *1884; **Kelc Jožef** iz Brezovca *1897; **Kelc Martin** iz Pristave *1892; **Klajderič Franc** iz Brezovca *1888; **Klajderič Jurij** iz Brezovca *1895; **Klinc Jožef** iz Gradišča *1874; **Kočevar Filip** iz V. Vrha *1894; **Kokol Jakob** iz Brezovca *1888; **Kokol Janez** iz Brezovca *1891; **Kolednik Franc** iz Gruškovca *1895; **Kolednik Martin** iz Gradišča *1893; **Korenjak Anton** iz Medribnika *1889; **Korenjak Jožef** z Mej *1867; **Korenjak Martin** iz Paradiža-Medribnika *1897; **Korošec Anton** iz V. Vrha *1889; **Kranjc Ivan** iz Gruškovca *1882; **Kranjc Janez** iz Cirkulan *1876; **Kranjc Jožef** iz Gradišča *1892; **Letonja Anton** iz Gradišča *1893; **Majcenovič Ivan** iz Dolan *1869; **Majhen Jožef** iz Slatine *1869; **Merc Mihael** iz Slatine *1868; **Milošič Štefan** iz Slatine *1883; **Mlakar Jožef** iz Paradiža *1866; **Muster Franc** iz Gradišča *1893; **Muster Ivan** iz Cirkulan *1895; **Muster Martin** iz Gradišča *1895; **Ogorelec Anton** iz Cirkulan *1897; **Orlač Franc** iz Paradiža *1884; **Ožinger Jožef** iz Brezovca *1883; **Petrovič Janez** iz Pristave *1892; **Petrovič Jurij** iz V. Vrha *1880; **Petrovič Mihael** iz Pohorja-Gradišča *1882; **Petrovič Mihael** iz Pohorja *1898; **Pisanec Filip** iz Pristave *1890; **Pisanec Jurij** iz Pristave *1886; **Podhostnik Franc** iz Gradišča *1893; **Podhostnik Jožef** iz Gradišča *1884; **Prašnički Anton** iz Medribnika *1892; **Prašnički Franc** iz Medribnika *1896; **Pravdič Anton** iz Cirkulan *1893; **Rakuš**

⁹⁹ Vključno z borci za severno mejo. Zaradi lažje identifikacije so v tem seznamu ob imenih in priimkih navedeni tudi kraji njihovega rojstva in letnica rojstva, česar za prejšnji seznam ni bilo na razpolago. Opozoriti velja, da so se viničarske družine pogosto preseljevale, tako da kraj rojstva ni vedno identičen s krajem zadnjega bivanja.

Martin iz Paradiža *1885; **Rojko Janez** iz Okiča *1882; **Ropič Franc** iz Brezovca *1891; **Ropič Jakob** iz V. Vrha *1898; **Ropič Mihael** iz Medribnika *1894; **Selinšek Alojz** iz Starš, učitelj *1884; **Štumberger Filip** iz Gradišč *1876; **Štumberger Franc** iz Slatine *1899; **Štumberger Ivan (Janez)** iz Gruškovca *1890; **Štumberger Jožef** iz Gruškovca *1892; **Tetičkovič Alojz** iz Gruškovca *1895; **Topolovec Štefan** iz Okiča *1892; **Vidovič Franc** iz Gruškovca *1889; **Vidovič Ivan** iz Slatine *1899; **Vidovič Ivan** iz Gruškovca *1899; **Vidovič Ivan** iz Pristave *1898; **Voglar Ivan** iz Slatine *1898; **Zavec Franc** iz Gradišč *1894; **Zavec Jakob** iz Gradišč *1891; **Zavec Štefan** iz Skorišnjaka *1898; **Žumbar Anton** iz Paradiža *1894; **Žumbar Franc** iz Paradiža *1885; **Žuran Anton** iz Gruškovca *1867; **Žuran Franc** iz Gruškovca *1894; **Žuran Ignacij** iz Slatine *1891.

Stoštiriindvajset žrtev znese pribl. 3,9 odstotka prebivalstva vseh krajev, od koder so bili žrtvovani možje in fantje doma (~3200), kar je za slovenske razmere nadpoprečno.

Obsežnejši podatki o vsakem posamezniku z gornjega seznama so priobčeni v knjižici: Martin Prašnički: »**Žrtve svetovnih vojn z območja Cirkulan**«, izdajatelj: Občina Cirkulane in Društvo za oživitev gradu Borl Cirkulane, decembra 2013.

Zgodba o ubežnem vojaku Francu Prašnički iz Medribnika ¹⁰⁰

Leta 1918 je Frjanove v Medribniku ponovno pretreslo. Frontovec Franček Prašnički je na svojem zadnjem dopustu sklenil, da se ne bo vrnil na vojsko. Mladenič, ki je bil pod orožjem že od leta 1915 in je bil udeleženec skorajda vseh soških, tirolskih in piavskih bitk, se je moral zavedati posledic, ki sledijo, če vojak odpove pokorščino. Pa vendar se je odločil za ta korak. Kdaj je skoval svoj skrivni načrt, ni znano, gotovo pa je že marsikaj vedel o uporih vojakov v a–o enotah, ko je prišel na dopust. Čehi so se po malem upirali že od začetka vojne, med slovenskimi fanti pa se je odpor do vojskovanja kazal zlasti po letu 1916. Odkar so tičali v jarkih globoko v Italiji ob Piavi, se je nezadovoljstvo še samo stopnjevalo. Če so še nekoč prej verjeli, da se ob Soči bojujejo za slovensko stvar, ta razlog dvesto kilometrov daleč od domovine ni imel več teže. Mnogi vojaki, nekateri tudi iz Frančkove sredine, so bili zbežali z bojišča ali so se namerno predajali sovražniku. V soškem zaledju so se pobegli vojaki organizirali v oborožene enote pod imenom »*zeleni kader*«. Tudi novice o pripravah na novo državo Slovencev s Hrvati in Srbi so bile dosegle slovenske vojake na fronti; ti so novice sprejemali z velikanskim zanimanjem, saj so jim obetale skorajšen konec vojne. V časopisu *STRAŽA*, ki je občasno prihajal v frontne jarke v Italiji, so lahko prebrali, da so se za novo državo odločali tudi pri Sv. Barbare v Halozah. Na shodu, ki mu je predsedoval slatinsko-pristavski župan Franc Dernikovič, so Barbarčani 10. marca 1918 pri gostilničarju Antonu Korenjaku v Cirkulanah ob prisotnosti poslanca Mihe Brenčiča s Ptuja z velikim navdušenjem sprejeli *resolucijo za jugoslovansko deklaracijo in deklaracijo 30. majnika 1917.* ¹⁰¹

Medtem ko je Frjanov Franček preživel svoj zadnji dopust v Medribniku, so domači ugotavljali, da se je bil v teh letih vojne zelo spremenil in da mu je bilo doma videti lepše kot kdajkoli prej. Delu se ni več upiral, brez prošenj in ugovorov je rad priskočil na pomoč; bil pa je tudi pomirljiv in prijazen, kar nikoli prej ni bila njegova odlika. Kdo ve, kaj je mladeniča tako spremenilo, ali pretečena leta in soočenja z vojnimi dejanji, ali pa je bila mimo mladeniška upornost, ki je bila na tem, da se z leti končno unese.

V družini sprva Frančkove odločitve niso doumeli. Oče Franc je sinovo odločitev zavračal. Vojne bo kmalu konec in nesmiselno se je sedaj izpostavljati oblastem, ki lahko v smrtonosnih krčih nastopijo proti nedisciplini še bolj trdo, kot sicer. Bolj varen da bo sin v vojaški enoti kot kak skrivač na domačem podstrešju. Kam pa ga naj skrijejo? Če bi res ostal doma, potem bi moral pomagati pri delu na kmetiji, na travniku in njivi pa ga lahko vidi vsak slepec. Morda pa se je sin tako odločil na hitro in nepremišljeno, ker se mu je na dopustu godilo predobro. Ponoči je pogosto odhajal po vasi in ga je najbrž zmešala kakšna ženska. V soseščini je bilo nekaj vojnih vdov in žena, ki so imele može na bojiščih in Franček je bil zelo pravšnji, da jim je hodil razlagat, kako se živi na vojski. Kdo pa naj prevzame kmetijo, če bodo Frančka zaradi dezerterstva obsodili, kakor se to menda dogaja? Če je na fronti preživel tri in pol leta, jih bo še teh nekaj tednov ali mescev.

Očetovi pozivi sinove odločitve niso spremenili. Na Frančkovo stran so se postavile tudi njegove sestre, ki so mu izrekale podporo in zagotavljale, da ga bodo spravile nekam prek meje na Hrvaško. Očetu so naštevale invalide in pohabljenice, ki jih je bilo v okolici že vse preveč; Franček pa je še cel in zdrav. Takšen mora biti gospodar na kmetiji. Katera ženska pa ga bo hotela, če bo prišel iz vojne brez noge ali roke? In da se mu to ne bi pripetilo, je bolje, da se na fronto več ne vrne.

¹⁰⁰ Zapisana je na temelju pričevanj vojakove sestre Ane Prašnički in njene hčere Ljudmile Prašnički poročene Kokol.

¹⁰¹ Obe deklaraciji sta pozivali na osamosvojitve in združitev Slovencev v neodvisno državo, s tem da je jugoslovanska resolucija ponujala njihovo povezanost še v skupno državo Južnih Slovanov.

Franček si je našel skrivališče kar na domačem skednju. V slami in senu si je izkopal brlog, v katerem je nameraval pričakati konec vojne. Podnevi se ni veliko kazal in je prihajal na plan le ob mraku, ko je tu in tam domačim pomagal pri kakšnem delu. Prehranjeval se je doma, pri čemer se je moral izogibati srečanj s sosedi, ki so prihajali na dnino na Frjanovo kmetijo. Glede na okoliščine se je spremenil v nočnega ptiča. A v treh letih vojne je bil doživel in preživel marsikaj hujšega kot samo to, da mora dneve in noči preležati v senu in slami in da je prisiljen varovati svojo glavo pred jeziki, ne pa pred smrtonosnimi izstrelki iz orožij vseh vrst.

O tem, da je Franček pozabil oditi na fronto, so, kljub vsej previdnosti skrivača in njegovih domačih, bile kmalu obveščene tudi krajevne oblasti. Govorilo se je, da bárbarški orožniki pripravljajo hišne preiskave in pregone, ker je bilo pozabljenih zamudnikov z dopustov v okolici že več. Krajevni župani so si najeli špiclje, ki so se smukali po osumljenih domačijah in v njihovih sosesčinah ter vlekli na ušesa, če bi lahko zvedeli kaj koristnega za naročnike. Zato je Frjanov Franc še enkrat trdo prijel svojega sina, da bi ga spravil nazaj na fronto, vendar tudi tokrat brez uspeha. Končno ga je pustil pri miru in ostalo je pri negotovosti in sklepu: *pa naj bo, kar bo*.

Nekega dne pa se je pred skednjem na Frjanovi domačiji pojavila skupina oboroženih orožnikov in vojakov. S seboj so imeli psa, ki je ovohaval gospodarsko poslopje in nadležno cvilil, kakor da ga sili na potrebo. Orožniki so zaslutili, da bo tu nekaj za njih, in so pozvali domnevnega skrivača na predajo. Prvič, brez odziva. Pozvali so ga drugič; zašelestela je slama nekje pod *strnikom*. Ko so mislili, da jim bo prestopnik odprl vrata in stopil prednje, je nenadoma vse potihnilo. Še enkrat so ga pozvali, da naj se v miru prikaže na vratih, dokler ne preštejejo do deset, sicer bodo vdrli in ga na silo aretirali. Žandar je res pričel šteti. Pes je pričakujoče rental in bevskal. Žandar je preštel do deset, a skedenj se ni odprl.

»Krucifiks,« je šinilo starejšemu žandarju, »poglejmo, če nima ta skedenj vrat tudi zadaj!«

Skedenj ni imel vrat, imel pa je prezračevalno lino, ki je ob vejanju žita služila za prepih zraka. Franček je bil med žandarskim štetjem in pasjim laježem po tiho odprl naoknico na lini in skočil na prosto. Po zahišnem zakopu se je pognal v sadovnjak na lazu in dalje v smeri vinograda. Že se je bil oddaljil od skednja za dober lučaj ali dva, ko se je za njim pognal pes. Tedaj ni bilo več dvoma, da nameravajo žandarji loviti ubežnega vojaka čisto zares.

Franček je pospešil v gorico, kjer se je nadejal dobrega zavetja. Tekel je navkreber in preko trsnih redi, ki pa so ga močno ovirale. Pes mu je bil vedno bliže, iz ozadja pa so se ponavljali zadirčni pozivi orožnikov na predajo. Grozili so mu celo s streli. Morda so tudi res merili nanj.

Franček je v skokih dosegel jarek na meji z Dučevo gorico.¹⁰² Lapornata tla so bila od nalivov zglajena. Jarek, ki je vodil naravnost po hribu navzgor, je bil obrasel z grmovjem in lipovcem. Tu se je namenil znebiti nadležnega psa, nakar bi se zavihtel na ono stran brega v Mionijevo hosto. Hosta je bila gosta in velika, v njej je večkrat gobaril in jo je že od otroštva dobro poznal. Ni vrag, da zasledovalcem ne bi zamešal sledi!

Pes se je iz gorice zaganjal v zaščitno grmovje, ob katerem se je po jarku sopeč navkreber poganjal ubežnik. Orožniki in vojaki so še vedno kričali iz ozadja, saj hitri dirki niso mogli slediti. Franček se je hotel znebiti psa; pograbil je za pest velik kamen in ga pognal proti kosmatemu preganjalcu. In potem še enega, ki je zadel. Pes je zacvilil, nato pa se še bolj razkačeno pognal za žrtvijo. Nekaj korakov pod cesto, ki pelje iz Medribnika v Paradiž, je pes Frančka zagrabil za nogo. Med ruvanjem sta se zapletla v grmovje. Ostri pasji čekani so se zadrli še globlje v mečo in bolečina je bila prevelika, da bi se ubežnik še lahko iztrgal. Medtem sta se po kolovozu pripodila orožnik in vojak z naperjenim orožjem. Vrgla sta se na

¹⁰² Meja s sosedi po domačem imenu Duc, kjer so pozneje prebivali Žulovi, danes pa je to domačija Hercog.

Frančka in mu s skupnimi močmi nataknila lisice. Z glasnim kričanjem in preklinjanjem sta se vzpodbujala in kar naprej ponavljala, da vse to počneta na ukaz od zgoraj:

"Kuš, poba, da si nas tako potegnil, si boš še dobro zapomnil. Da ti le pride na pamet bežati in nam delati težave. Tudi svoji hiši in staršem si v sramoto. Marš naravnost tja, kjer bi te Lahí že radi videli. Naj te le oni preluknjajo, da ne bo treba nam..."

Franček se je s težavo pobral z zaprašenih tal, nakar sta ga moža v uniformah razcapanega in krvavega vodila po bregu navzdol proti njegovemu domu v Medribniku.

Nedaleč vstran sta od svoje hiše napol skrivaj opazovala dogajanje Dučev Tinča in Treza. Tudi ona sta imela sina na fronti, dva njuna sorodnika pa sta že bila odpisana: eden je padel, drugi je bil pogrešan že od leta 1914. Dučevi so že od nekdaj redno hodili k Frjanovim na dnino, pa tudi kot sosedje so se dobro razumeli in si medsebojno pomagali. Lov na sosedovega sina je zelo vznemiril Trezo, ki je zbrala toliko poguma, da je na glas zajamrala:

*"Bógi pubje, ka delado ž jimi! Pa bógi mi, ka še lè bo! Ka bota tè zdäj napràvila sósedov Franc pa Mica, da bodo jima odignàli že drügega sina. Tòtega pjě tudi njámo več vidli..."*¹⁰³

Pri tem se je obrnila tako, da bi njene glasove ujeli sosedje, ne pa tudi možje v uniformah. S sosednjega brega se je izza zaraščene goščave oglašal druga soseda, Dugoska Mica - Filovka:

*"Svijä frdámáne žendárske, püstite ga na miri! Ka van je ne büjo zadosti eden, ki je òsto nèki v Galiciji ali ké? Samí ite ènkrat tá, pa van ne treba več nazä hoditi ...Pròkleti stookrät, ká résen mòrete do zádjega sprázniti naše hiše?..."*¹⁰⁴

Orožnika in vojak, ki so imeli nalogo loviti dezertarje in ubežne frontnike, se niso menili za komaj slišne proteste sosedov. Opraviti so imeli s svojim plenom, ki tudi vklenjen ni obmiroval. Skušal se jim je izmakniti, nabrusil jim je nekaj očitkov, češ da je lahko biti žandar in se smukati okrog hiš, kjer se lahko vedno dobi kaj jesti in piti, zvečer pa se naspati pod streho na toplem in mehke. Da bo itak vsega kmalu konec in da se bodo, če bo sreča, vojaki tudi v kratkem za vedno vrnili domov. Takrat pa se bo treba o marsičem pogovoriti in poravnati račune. Ali ne bi bili zdaj pametni in bi ga raje izpustili, oblastem pa javili, da je Franček Prašnički ušel nekam na Hrvaško!

Oče Franc je otrpnil, ko je videl vklenjenega sina, ki so ga žandarji privedli na domače dvorišče. Oprijel se je mize pod starim kostanjem in strmел v orožnika, ki mu je mahaje razlagal, kako se je sin pregrešil zoper postave. Kaj je res moralo priti do tega? Kako prav je imel, ko je od sina zahteval, da naj se vrne na fronto, ker da ga bodo sicer doma poiskali. Le kako so ga odkrili in kdo ga je zatožil oblastem?

Orožnik je sedaj pred očetom odpridigal, kako velik je prekršek izmikanja vojaški službi, posebno še sedaj, ko na frontah primanjkuje ljudi. O kazni ne bo govoril, ker bodo zadnjo besedo rekli za to pristojni organi.

Franc nikakor ni mogel najti besed, s katerimi bi skušal prepričati vojake in orožnika, naj mu pustijo sina doma. Prosjačiti pa tudi ni bil vaju. V glavi mu je dobesečno brnelo od šoka,

¹⁰³ Ubogi fantje, kaj počnejo z njimi! Pa ubogi mi, kaj šele bo! Kaj bo sedaj s sosedovim Francem in Mico, ko jima bodo odvedli že drugega sina. Tega zagotovo ne bomo več videli...

¹⁰⁴ Preklete žandarske svinje, pustite ga v miru! Ali vam ni bil dovolj eden, ki je ostal nekje v Galiciji ali kje? Pojdite sami že enkrat tja, pa nikar ne hodite nazaj! Prekleti stokrat, ali res morate do zadnjega izprazniti naše hiše?

ki ga je doživel, zato se je s težavo držal pokonci. Vse je že bilo predaleč in brez upanja, da bi z moledovanjem karkoli dosegel. Morda bi se bil še pred dnevi čutil osramočenega, če bi bili orožniki ujeli sina, ker se je izneveril cesarju in domovini, a zdaj ni čutil niti tega več. Zvenenje v glavi je bilo preglasno, da bi bil še slišal, kaj govorijo ti ljudje na dvorišču. Nič ni bil v stanju ukreniti, stal je tam otrpel in do vratu vkopan v brezizhodnosti. Le mati je vila roke in rotila orožnika, da naj s sinom nikar ne ravnajo grdo, ker da se je itak nameraval predati sam, ko bi bili na kmetiji opravili najtežja dela. Morda bi to zapisali v prijavo, če ga že ne morejo takoj oprostiti, je predlagala mati. To bi bilo za Frančka gotovo zelo dobro.

»Mati, a vi veste, kaj pomeni danes skrivaštvo in dezertiranje?«, je govoril domači orožnik in s svojim vprašanjem namigoval na posledice. Morda je iskal tudi opravičilo za svoje ravnanje, ker je moral po službeni dolžnosti loviti ubežne vojake in dezertarje ter na ta način povzročati bolečine njihovim staršem.

Franček je uvidel, da ti ljudje, ki so prišli ponj, nikakor ne razumejo, kaj ga je privedlo do usodne odločitve. Zelo žal mu je bilo staršev, a nič teh v uniforme preoblečenih strahopetcev, ki so se znali izmakniti fronti in so ostali na varnem daleč vstran od življenjskih preizkušenj. Če bodo ti možje in fantje, ki ga sedaj preganjajo okrog njegovega doma, imeli kaj sreče, jim nikoli ne bo treba vedeti, kaj pomeni za vojaka tri leta fronte v Galiciji in na Karpatih ali ob Soči, na Tirolskem in ob Piavi. Ko bi bili kaj od tega preživeli, bi bili sedaj gotovo znali pogledati vstran in ubežniku dati priložnost, da bi jim dokončno pobegnil. Predvsem pa ga ne bi na domačem dvorišču poniževali pred starši...

Na pobeg pa Franček sedaj tudi ni mogel več misliti, saj so se mu lisice boleče zajedle v zapestja, pa tudi spremljevalci so ga ves čas tesno obkrožali. Pred očmi sta mu poplesavali podobi nesrečnih in pretresenih staršev, ki bosta odslej zaradi njega še bolj trpela. Očeta bo sram pred srenjo, ker so ujeli pobeglega sina skrivača, mater pa bo neznansko pekla vest, če se bo sinu zgodilo karkoli hudega. In zgodilo se bo najbrž res kaj takega...

Kljub vsemu Franček ni niti poskusil prositi žandarjev za spregled ali staršev za odpuščanje.

Ko ni bilo več razlogov, da bi še stali pred hišo, je orožnik napovedal odhod. Mati je še uspela stisniti sinu v potne in okrvavljene dlani rožni venec in ga prekrizati. »Priporoči se vsemogočnemu in devici Mariji, pa svetemu Frančišku!«

"Tri korake spredaj in marš!«, je poveljeval žandar. »Če nočeš, da bi *polentar* zopet prišel na Doberdob, se pojdi proti njemu bojevat, dokler je še daleč v Italiji! Poslati te bo treba naprej, v prve vrste, da boš čim dlje do doma in da boš nanj čim manj mislil.«

Odkorakali so od domače hiše, Franček spredaj, orožniki in vojaki za njim. Med njimi je tacal pes, ki si je ta dan prislužil pohvalo in priboljšek za večerjo.

Frančka so domači orožniki vpisali v svojo knjigo plena, nato pa ga prepustili vojaški enoti, ki ga je pospremila na Ptuj. Nihče domačih ga ni več videl.

Če Franček v vojni ni storil herojskih dejanj, pa je morda storil kaj dobrega za bojne tovariše. Kot pripadnik sanitetnih enot je imel za kaj takega dovolj priložnosti. O teh zgodovina seveda ne poroča. Četudi bi si bil mladi sanitejec za človečnost prislužil kakšno medaljo, pa se z njo ni mogel več postavljati, ker je njen sijaj spričo njegove nepokorščine potemnel. Kako se je uštel! Usoda je kaznovala njegovo drznost in mu namesto medalj in kmečkega gospodarstva v Medribniku namenila smrt nekje v neznanem kraju na Laškem. Kdo ve, v kateri kazenski operaciji je z glavo plačal svojo predrznost. Še tega ne vemo, če mu je vojni kurat lahko podelil zaslužen *Absolvo Te* in če je na njegovem grobu kdo odžebiral znano *pomni človek, da si prah in da se v prah povrneš*. Ali so njegovi bojni tovariši napisali kaj tolažilnih vrstic svojcem v Medribniku? Je kurat vpisal v polkovno matično knjigo

njegovo smrt in morda poslal kako sporočilo domačemu župniku? Najbrže, kajti župnik je v seznam duš vpisal ob njegovem imenu: »10. 10. 1918 padel na južnem bojišču«

...

Za uradno potrditev sinove smrti je kljub temu morala ostarela mati zaprositi sodišče. Sodišče je sodilo po zakonu in pravično in je odločilo, da tako Franček kot njegov starejši brat Tonček nista dočkala 10. februarja 1929. To pa je mati seveda slutila že davno prej, saj matere prav dobro in ob pravem času zaznavajo usodo in nesrečo svojih otrok.

Še dolgo so ljudje pri Sv. Barbari v Halozah ugibali, kdo je pravzaprav žandarjem namignil, kje naj poiščejo vojaškega ubežnika Frančka Prašniškega. Komu je bilo do tega, da ga pošlje nazaj v pekel, od koder se je bil začasno prikazal?

Dva moža so ob koncu vojne še posebej napadali vračajoči se vojaki: župnika Vogrina in šolskega vodjo Cirila Vobiča, češ da sta s propagiranjem za vojno in zbiranjem denarja zanj podaljševala trpljenje vojakov na bojiščih. In res sta v osmih vojnih posojilih s spretno propagando uspela nabrati za več kot pol milijona avstrijskih kron vpisov, čeprav so ljudje živeli v velikem pomanjkanju, nekateri pa so dobesedno stradali. Ljudje se niso mogli upreti župniku in šolskemu vodji, ki pa sta v preveliki vnemi za pomoč domovini spregledala, da propagirata za napačno stvar. Z izgubljeno vojno je propadlo tudi vračilo posojila in ljudje so se čutili strahotno prevarane. Zaradi tega so jima vračajoči se vojaki uprizorili majhno revolucijo s streljanjem okrog šole, župnika pa se niso upali lotiti, ker da je bil oborožen. Župniku in učitelju so potem naprtili marsikateri greh, med drugim so ju osumili, da sta med vojno tudi ovajala uporne domače vojake, ki so jih potem žandarji in vojaki polovili. Dokazov za takšna Vogrinova in Vobičeva početja pa ni.

Tako še danes ne vemo, kdo se je tako spozabljal, da je izdajal vojake, ki so se »pozabljali« vračati na fronto. Morda je bil to kak domači ovaduh, saj takšnih v nobenem režimu in okolju ne primanjkuje, morda pa so orožniki dobivali sporočila neposredno iz enot, kjer so vrnitve vojakov z dopustov močno pogrešali. K Sv. Barbari v Halozah je prišlo leta 1918 tudi 17 vojakov, ki so domnevno imeli nalogo omejevati *šverc* preko meje s Hrvaško (ogrska meja), v resnici pa so ti vojaki pomagali orožnikom odkrivati in loviti dezerterje in skrivače.¹⁰⁵ Med vsemogočimi ugibanji so bila tudi takšna, kot da so skrivaške vojake prijavljali svojci, ker jih doma niso mogli dovolj dobro skriti, radi pa bi jih bili obvarovali pred strogimi vojaškimi sodišči. Prepričani naj bi bili, da bodo zamudne prestopnike mimo sodišč vračali naravnost na fronto, če se bodo lokalnim oblastem prijavili sami ali jih bo razkril kdo od domačih.

V takšnih razmerah je bil odkrit in prijet tudi Franček Prašnički iz Medribnika.

¹⁰⁵ Župnijska kronika, leto 1918; Župnijski urad v Cirkulanah.

Primer razglašanja za mrtva brata

Vojake, ki so padli ali umrli v vojni, pa o njihovi smrti doma niso dobili uradnega obvestila od polkovnega matičarja, kakor tudi vse pogrešane, so po vojni razglašali za mrtve v postopkih, ki so jih vodila okrožna, pozneje pa tudi okrajna sodišča. Zakaj naj bi vojake razglasili za mrtve, saj je bilo vendar marsikomu dovolj, da se po končani vojni niso vrnili domov? Razlogi so povsem pravne narave, kajti dokler ni dokaza, da je nekdo mrtev, je lahko živ. Resni problemi po vsaki vojni lahko nastopijo vsaj v dveh primerih: ko žena pogrešanega vojaka ne ve, če se lahko ponovno poroči in ko si dediči delijo premoženje. Ko sodišče razglasi vojaka za mrtvega, so odpravljeni zadržki po novi poroki žena, kakor se tudi vzpostavijo nova razmerja v zadevah dedovanja.

Seveda pa je bila spodobnost do pogrešanega vojaka marsikdaj razlog za sodno ugotovitev njegove smrti. Vsaj na papirju in na spominskem obeležju si je tako vojak prislužil svoj večni mir in pokoj.

Kako je potekal postopek razglašanja za mrtve, so oglejmo na primerih bratov Prašnički iz Medribnika!

Zahtevke za proglasitev za mrtva je bil vložen deset let po končani vojni. Vzrok: zapuščinska razprava po umrlem očetu Francu Prašničkem. Dokument, ki ga je zahtevalo sodišče v zapuščinski razpravi, je bila smrtovnica sinov Antona in Franca, ki sta bila obravnavana kot pogrešana, čeprav naj bi bil domnevni datum Frančkove smrti znan. Očitno svojci o njegovi smrti niso imeli uradnega dokumenta. Sodišča Države Srbov, Hrvatov in Slovencev so ravnala po zakonu razpadle Avstro – Ogrske, ki ga je bil sprejel državni zbor že 31. marca 1918:

»V sedanji vojni pogrešani se morejo prigrasiti za mrtve, če sta od zadnjega poročila, da so še živi, pretekli dve leti in od teh dveh let najmanj eno leto po 31. marcu 1918«¹⁰⁶.

Zapuščinsko razpravo po Antonu in Francu Prašnički iz Medribnika 13 je razpisalo Okrajno sodišče v Ptujju na zahtevo njune matere Marije. Postopek je zahteval proglasitev obeh zapustnikov za mrtva, domnevo pa je morala družina pogrešanih vojakov že pred tem objaviti v uradnem listu.¹⁰⁷ V objavi odkrijemo nekaj informacij o obeh pogrešancih, ki so bile za raziskovalca njune usode zelo koristne, na primer: da je bil Tonček 26. avgusta 1914 v Galiciji *baje* težko ranjen in da je bil njegov brat Franček vpoklican leta 1915 v 87. pehotni polk v Celje, od koder je bil premeščen k sanitetnemu oddelku na italijanskem bojišču, kjer je *baje* padel 10. oktobra 1918.

Po šestmesečnem razpisnem roku v uradnem listu in ko ni bilo sporočil, da bi bil kdo imenovana med tem videl, sama pa se tudi nista oglasila, je Okrožno sodišče v Mariboru 14. marca 1929 izdalo sklep z uradnim datumom smrti za oba: 10. februar 1929.

¹⁰⁶ Sodišče citira zakonske osnove na naslednji način: Zakon z dne 31. 3. 1918 št. 128 drž. zak. in naredbe just. ministra z dne 8. 4. 1918 št. 134 drž. zak. V tekstu citirano vsebino sem povzel po objavi v časniku Slovenski gospodar, str. 1, 11. julija 1918. Odlok o proglasitvi so mnogi ocenili kot preuranjen, saj še ni bilo jasno, kdaj se bo vojna končala. Mnogi vojaki se iz ujetništva niso vrnili do 31. marca 1919, ki je bil prvi možen rok za proglasitev za mrtvega. Nekatere čakanja naveličane »slamnate vdove« so to hitro izkoristile in se ponovno poročile, vendar se je včasih kateri od pogrešanih vrnil tudi pozneje, kar je povzročilo nemalo družinskih zapletov.

¹⁰⁷ Uradni list Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev za ljubljansko in mariborsko oblast, št. 73, letnik X, str. 527, dne 4. avgusta 1928.

Anton Prašnički, rojen dne 9. januarja 1892., posestnikov sin v Medribniku št. 13.	Odšel leta 1914. s 87. pe- hotnim polkom na gališko bojišče, kjer bil dne 26. avgu- sta 1914. baje težko ranjen; od takrat pogrešan.	Matl Marija Prašnički.	—	21. 7. 1928.; T 52/28—6.
Franč Prašnički, rojen dne 2. februarja 1896., posestnikov sin v Medribniku št. 13.	Odrinil leta 1915. k 87. pe- hotnemu polku v Celje, od- koder bil premeščen k sani- tetnemu oddelku na italijan- sko bojišče; tam baje dne 10. oktobra 1918. padel.			21. 7. 1928.; T 53/28—6.

Slika 29

Svojci so morali po vojni sami iskati potrditev na sodiščih, da so njihovi fantje res umrli za domovino. Eden od zahtevanih korakov v postopku je bil razglas v Uradnem listu. Primer razglašanje za mrtva bratov Tončka in Frančka Prašnički.

Vir: Službeni list Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1928 – izrez.

Na podlagi omenjenega sklepa je Okrajno sodišče v Ptuju 2. aprila 1929 sestavilo *smrtovnico*. Dokument obsega 18 točk, pod katerimi bi lahko poleg osebnih podatkov pokojnika vnesli še vrsto drugih za dedovanje pomembnih informacij, na primer o morebitni ženi, otrocih, bližnjih sorodnikih in oporočnih dedičih, morebitnih dolgovih in terjatvah, imovini in vrednostnih papirjih. Franček in Tonček pa sta bila brez zakoncev, brez otrok, brez dolgov in brez terjatev. Dediščina po očetu Francu, ki je bil umrl dve leti pred začetkom tega postopka, je bila edina postavka, vknjižena pod rubriko imovine:

»V plačilni zavezi Ignaca Prašnički se nahajajoča očetovska dediščina iz prisojila 2./11. 1927, A VII. 271/27, po 4.260 Din«.

Gruškovski župan Mihael Gabrovec in brat obeh pokojnikov, Ignac Prašnički, sta podpisala smrtovnico, sodišče pa jo je izdalo 2. aprila 1929.

Sredi maja istega leta je sledila zapuščinska razprava po zapustnikih Antonu in Francu Prašnički, na katero so bili povabljeni in so prišli:

mati zapustnikov Marija Prašnički, roj. Kolednik, vžitkarica v Medribniku 13

sestra Marija Belšak, posestnica v Pestikah št. 2

sestra Ana Prašnički, službujoča v Ptuju

sestra Ivana Prašnički, službujoča v Ptuju

sestra Josipina Kelc, v Gruškovju¹⁰⁸ št. 160

zet Janez Lesjak, pos. v Vel. Okiču št. 53 kot pooblaščenec sestre zapustnikov Terezije Lesjak

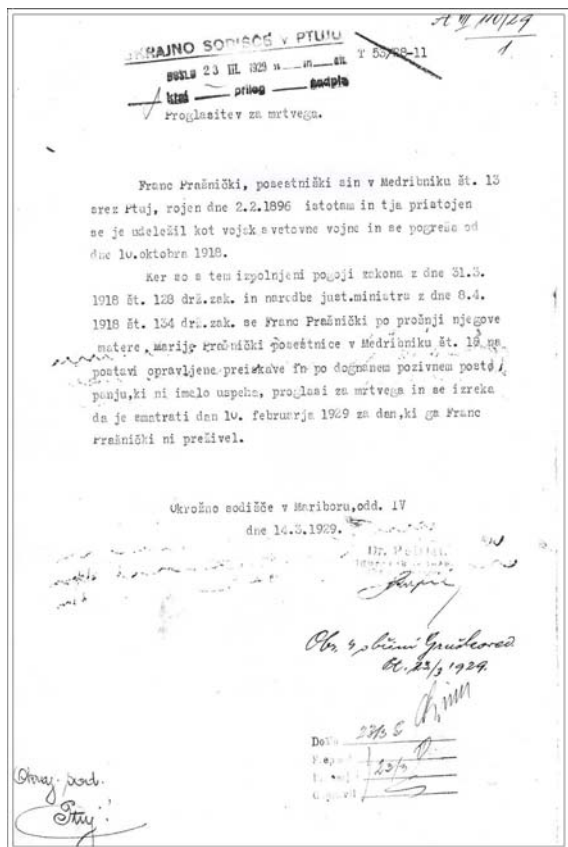
brat Ignac Prašnički v Medribniku št. 13

brat Ivan Prašnički, ravnotam

Predmet dedovanja po bratih Tončku in Frančku Prašnički je bila že omenjena očetovska dediščina v višini po 4.260 dinarjev za vsakogar iz kmetije pod vl. št. 12 katastrske občine Medribnik. Posestvo sta pred tem sicer bila prevzela Ignac Prašnički, brat obeh zapustnikov, in njegova žena Marija roj. Petrovič, vendar z intabuliranimi bremenami dediščin za vse brate in sestre. S štiriodstotnimi obrestmi je sedaj dedni delež pokojnih bratov narasel na 4.475 dinarjev za vsakega. Tolikšna je bila dedovalna vsota, od katere pa je bilo treba pred delitvijo odšteti strošek objave v uradnem listu, ki ga je bil v višini 67.50 din poravnal svak Janez

¹⁰⁸ Pravilno Gruškovcu – M. P.

Lesjak. Tako je za delitev ostalo po 4.407,50 dinarjev. Materi Mariji je pripadla polovica, drugo polovico pa je dedovalo 7 njenih otrok, ki so tako dobili za vsakega od pokojnih bratov po 314,82 dinarjev. Ignac Nacek Prašnički in njegova žena Marija roj. Petrovič sta se zavezala, da bosta vsoti dvakrat po 4.475 dinarjev dedičem izplačala, da pa naj obveznosti mirujejo vsaj tri mesece po odločitvi in naj se šele nato obračunavajo 4% obresti. Mati Marija Prašnički je od svoje dediščine po sinovih Tončku in Frančku namenila po 500 dinarjev najmlajšemu sinu Ivanu, ki jih je ta hvaležno sprejel.¹⁰⁹

Slika 30

Sklep sodišča, ki je ugotovilo, da Franc Prašnički 10. februarja 1929 ni preživel. V resnici je bil takrat mrtev že več kot deset let.

Vir: Zgodovinski arhiv Ptuj, Sodni spisi, opr. šte.: A VII 110/29 – 1

Dediči so bili z izidom zapuščinske razprave zadovoljni. Sinu in bratu Ignacu so zaupali, zato so dovolili, da se pri zemljišču vl. št. 12 k. o. Medribnik izbriše zastavna pravica Antona in Franca Prašnički, ki je bila vknjižena iz prisojila po očetovi smrti. Ni znan razlog, vendar pa je sodišče izdalo prisojilno listino in ustrezne sklepe šele ob koncu leta 1930.¹¹⁰

¹⁰⁹ Ivanu se ta vsota uradno vknjiži v dedni delež po materini smrti leta 1934.

¹¹⁰ ZA Ptuj, Sodni spisi, A VII. 110/29.

Namesto epiloga k zgodbi

Le koga še to danes zanima

Ob pisanju zgodbe o preminulih vojaki prve svetovne vojne iz belanskih krajev v Halozah je bila ves čas prisotna močna težnja po verodostojnosti zapisanega. Za kaj takega so seveda potrebni dokumenti. Upanje, da se bom dokopal do zasebnih in javnih virov je bilo toliko večje, ker gre za dogodke, ki se nam zdijo še dovolj blizu in ki so se dramatično dotaknili skoraj vseh slovenskih ljudi. Sedeminosemdeseti pehotni polk slovenskih Štajercev je bila ena vojaških enot, v katerih so prevladovali slovenski vojaki, zato sem domneval, da se je o njem v slovenskih arhivih gotovo moralo ohraniti bogato dokumentarno gradivo. Precej sem računal tudi na dela slovenskih vojaških in vojnih zgodovinarjev. Žal se je pokazalo, da sem se motil. Motil sem se, ko sem se zanašal, da bom o polku našel ohranjeno arhivsko gradivo, še bolj pa sem se motil, ker sem verjel, da je bilo o 87. pešpolku napisanega in objavljenega kaj zelo uporabnega. Pokazalo pa se je, da je komaj ena stran besedila v Švajncerjevi brošuri o Slovencih v avstro – ogrski vojski ena zelo redkih, če ne edina pregledna informacija o tem polku in njegovih aktivnostih v več kot štiri leta trajajoči veliki vojni. Spričo te ugotovitve zaslužijo vso pohvalo poskusi mladih navdušencev, ki na spletnih forumih zbirajo podatke o slovenskih polkih,¹¹¹ oziroma javni poziv Wikipedia strani na prispevke o »87. celjskem pešpolku«.¹¹²

Še najbolj se pokaže, kako malo je bilo doslej narejenega za zgodovinski prikaz »življenja in dela« celjskega 87. pehotnega polka, ko skušamo odkrivati usode njegovih vojakov. Na podlagi znanega, torej urejenega gradiva ali objavljenih opisov, ne moremo povezati polkovnih premikov med vojno, kaj šele da bi si ustvarili sliko o nižjih enotah ali celo o posameznikih v njih. Če lahko sodimo po tem, kar se je o polku od dokumentiranih virov ohranilo do danes, lahko rečemo, da je bil IR.87 *nepismen*. Nepismeni naj bi bili vojaki in častniki, ki med vojno niso beležili dogodkov in jih po vojni niso objavili, ali jih niso vsaj skrbno hranili za čase, ki bodo objavi naklonjeni. Nepismeno je moralo biti poveljstvo, ki ni poskrbelo za kroniko polka, in nepismeni so bili vojaški nasledniki polka, ki se po vojni v novi državi niso nič pobrigali za ohranitev spomina na rojake v vojni. Med nepismene ali brezbrizne bi mirno lahko šteli tudi slovenske arhiviste in zgodovinarje, ki velikih dogodkov za Slovence niso primerno zaznali in so se morda celo delali, kakor da je bolje, če dogodkov ne bi bilo. Kljub volji ljudi v današnjih arhivskih in zgodovinskih ustanovah na Štajerskem, da bi mi vendarle pomagali najti kaj novega na odročnih arhivskih policah, pa so rezultati spričo povedanega vse prej kot zadovoljivi.

Pomemben vir podatkov za zgodovino naših vojakov v veliki vojni bi lahko bila tudi spominska obeležja. Na njih bi našli vsaj preverjene in torej zanesljive sezname žrtev. Poraja pa se dvoje ugotovitev: prvič, da spominska obeležja najdemo le v nekaterih krajih in drugič, da ne vemo, če so sezname na njih popolni. Kajti sezname za izdelavo spomenikov so vendarle morali nastati na podlagi nekih podatkov! Redki so primeri, ko so krajevne oblasti sestavile in arhivom predale sezname žrtev prve svetovne vojne. Z uradnimi dokumenti se je po zakotnih krajih počelo na način kot počne svinja z mehom, to pa je tudi dokaz nepismenosti malih in visokih slovenskih uradnikov ter njihovih predstojnikov. Druga svetovna vojna, ki se je zgodila vmes, za izgubo ali uničenje gradiv ne more biti opravičilo, kajti mnogo tega bi se

¹¹¹ Na primer »Društvo K.u.K. 87 IR Solkan« na <http://www.drustvo-ir87.si/>.

¹¹² Na primer »87. celjski pešpolk« na Wikipedia

dalo rešiti že pred zasedbo naših krajev, če bi se bili naši ljudje na položajih pravi čas zavedli vloge narodnih voditeljev in svoje odgovornosti pred zgodovino.

Tudi na primeru spominskega obeležja žrtvam v prvi svetovni vojni iz krajev Cirkulan (nekdanje Sv. Barbare v Halozah) so se omenjene ugotovitve potrdile. Na spominski plošči je ovekovečena le kaka tretjina resničnih žrtev. Človek se torej ne more zanesti niti na tistih nekaj spominskih obeležjih, ki so v posameznih krajih vendarle hvalevredno nastala in so se do danes ohranila.

Hote, iz malomarnosti in iz neznanja

Ko je bila vojna končana, so bile mnoge žrtve kar zamolčane. Ali morda le zato, ker so bili naši vojaki na strani poražencev, torej pravi vojni luzerji, ali pa tudi zato, ker se v novi državi Slovenci nismo hoteli zameriti Srbom, proti katerim so se med vojno pod zastavo skupne države Avstro - Ogrske naši možje in fantje bojevali? Tako smo raje še desetletja po naših šolah in na proslavah poslušali veličastne zgodbe o uspehih srbske vojske v prvi svetovni vojni, o slavnih vojnih dejanjih naših mož in fantov pa ni nihče niti črnil. Po tako dramatičnih preobratih, kot jih je povzročila prva svetovna vojna, se Slovincem ni zdelo umestno spraševati, zakaj je kdo stal proti komu. Le zakaj smo morali pred *bratskimi* Srbi sramežljivo prikrivati, koliko naših ljudi je proti svoji volji obležati na evropskih bojiščih? Bila je vojna, ki je nismo zakuhali mi, še najmanj pa naši vojaki. In streljala je tudi nasprotna stran. Po vojni pa je potrebno znati odpustiti.

In končno še naslednje: če so bile lokalne oblasti po vojni do vprašanja žrtev iz vojne malomarne, pa se lahko čudimo svojcem, ki so pozabljenje dopustili. Da življenje ni bilo cenjeno, je pokazala surova vojna, težko pa je razumeti, zakaj so preživeli tako kmalu pozabili na svoje padle in pogrešane brate, očete in sinove?

Slovenci smo se v novi državi Južnih Slovanov kaj kmalu odrekli zametkov lastne vojaške tradicije, ki je imela korenine v slovenskih polkih avstro-ogrske vojske. Odlikovanja, ki so jih prejemale naši vojaki, častniki in enote, naenkrat niso imele več nobenega sijaja, dobro jih je bilo celo poskriti. Tretji graški korpus, ki so mu pripadali slovenski polki, je bil za svoja vojna dejanja in držo med vojno proglašen za *železni kor*, nemalo tudi po zaslugi železnega slovensko-štajerskega 87. pehotnega polka, ki se je v večini bitk odlično izkazal. Ko smo pa v novi državi Srbov, Hrvatov in Slovencev skovali novo bratovščino, smo na tovrstna odlikovanja in lastno vojaško tradicijo kar pozabili. Na hitro in brez posebnega upiranja smo sprejeli pravila večjega, kar je bilo najbolj očitno v vojski. Ko smo se odrekli slave lastnih slovenskih polkov, smo že častili vojsko našega prejšnjega vojaškega nasprotnika, v kateri slovenščina ni (p)ostala jezik poveljevanja in občevanja: Ravno to nas je menda v prejšnji vojski tako hudo motilo. V novi državi so se sedaj, glede na izid minule vojne seveda, delile nove vloge: zmagovalci so se imeli za *ratnike*, poražencem pa so odmerili vlogo *radnikov*. Kljub goreči želji Slovencev, da bi bili v novi državni skupnosti pri vodenju in odločanju pomembni, se nam je najbolj posrečil sloves marljivih *radnikov*. Je torej kaj čudno, da je bilo v tistih časih »porazgubljenih«¹ toliko dragocenih dokumentov in podatkov o slovenskih enotah in vojakih v vojski avstro-ogrske države? Do teh in takih spoznanj se človek dokoplje, če je med raziskovanjem izpostavljen naslednjim izkušnjam:

Politični zemljevid Srednje Evrope se je po končani prvi svetovni vojni bistveno spremenil. Večnarodna avstro-ogrska monarhija je razpadla, na njenih tleh pa je nastalo več novih držav. Povojne mednarodne pogodbe so zarisovale meje med novimi suverenimi evropskimi državami. Ob tem naj bi se po načelu nasledstva delila tudi arhivska gradiva. Nove države, dedinje matere Avstrije, bi torej morale dobiti v last in upravljanje tudi

arhivsko zapuščino. Na prestolnem Dunaju in po glavnih deželnih mestih se je stoletja nazaj zbirala vsa pomembnejša dokumentacija z imperialnih ozemelj. Ko je prišlo do razpada imperija, bi naj gradiva o naših krajih in ustanovah pripadla *našim* arhivom. Ker pa smo se vključili v novo državo z novo prestolnico, je najbrž marsikaj od tega odromalo v Beograd ali pa predaja gradiv ni bila nikoli do konca izpeljana. Zdi se, da mnoga strokovna področja še do danes niso v celoti razjasnjena. Eno takšnih področij je gotovo vojaško. V vojnem arhivu na Dunaju hranijo gradiva, ki zadevajo avstrijsko in avstro-ogrsko vojsko. V Sloveniji posamezniku še vedno ni mogoče zvedeti, koliko in katera gradiva iz naših območij je prevzela država Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ker v dednih institucijah nekdanjega zveznega jugoslovanskega in slovenskega republiškega arhiva o naših vojaki in enotah v a-o vojski ne moremo dobiti zadovoljivih odgovorov, se moramo obračati naravnost na *Vojni arhiv na Dunaju*. Na Dunaju pa nas redno opominjajo, da se naj obračamo na nacionalne arhive, ki jim je bilo vojaško gradivo prepuščeno po nasledstvenem načelu. Po takšnih izjavah bi smeli domnevati, da so morda res mnoga gradiva, ki zadevajo slovenske vojake v avstro-ogrski vojski, založena nekje v Beogradu, morda pa celo v Ljubljani. A tudi na te domneve se ni zanesti, za kar je zgovoren primer vojaka 87. pehotnega polka Antona Prašniškega, ki je služil reden rok vojske od leta 1913 in je bil že avgusta 1914 pogrešan. Njegov matični list hranijo na Dunaju, čeprav je bilo nazadnje vanj vpisano naslednje povelje:

»20. 11. 18 zaključeno – povelje št. 2-11 vojnega okrožja«

Povelje je v slovenskem jeziku, kar dokazuje, da se je moral dokument tega dne nahajati na slovenskih tleh. Vprašamo se lahko, zakaj in kdaj se je znašel v dunajskem vojnem arhivu, oziroma, zakaj je ostal tam, če so bila po vojni arhivska gradiva res razdeljena naslednicam nekdanje monarhije. Se je kdo sploh zavzel, da bi arhivska gradiva o naših vojaki prenesli v njihovo domovino? Ali so jih morda prenesli kak nepomemben del, pa za to javnost ne ve. Domneva se poraja tudi ob primeru drugega vojaka iz družine Prašnički, ki je bil vpoklican v vojsko leta 1915 in je padel oktobra 1918. Bil je pripadnik IR.87, vendar v *Vojnem arhivu na Dunaju* o njem naj ne bi imeli nikakršnega podatka. Kje je torej matični list ali kak drug dokument vojaka, ki se je bojeval tri leta in pol v slovečem slovenskem pehotnem polku št. 87?

Očitno je torej mogoče, da se na vojnih poljanah niso neznano kam pogreznili ali odleteli v nebo mnogi naši rojaki, ampak so na domačih tleh o njih brez sledi izginili tudi podatki. Tako kot vojakom se je godilo tudi »pokojnim« slovenskim polkom. O njih in njihovih dejanjih imamo mnogo premalo pisanih in slikovnih virov, pri čemer je 87. pehotni polk iz Celja, kot smo že omenili, nemara na najslabšem.¹¹³

Ob tem se lahko tudi sprašujemo, kaj se je zgodilo z vojno razstavo o cesarskem in kraljevem IR.87, ki jo je napovedoval celjski nadomestni bataljon že januarja 1918 v *Slovenskem gospodarju*, potem pa še poleti in 8. septembra istega leta tudi z objavo v ptujskem *Štajercu*: »*Vojni album našega domačega infanterijskega regimenta bo v začetku jeseni predstavil vojne spominke vsake vrste. Za kolikor mogoče bogato in dostojno prireditev prosi uredništvo vojnega albuma tem potom, da mu slavno občinstvo posodi razne, v zasebni lasti nahajajoče se predmete, kakor orožje, slike, fotografije, dopise, posebno pisma vredne vsebine, kratko vse spominke, ki so kakorkoli v zvezi z regimentsko usodo v tej svetovni vojni.*

¹¹³ Brez omembe vrednega uspeha sem iskal gradiva o tem polku v naslednjih institucijah: Zgodovinski arhiv v Ptuj, Pokrajinski arhiv v Mariboru, Goriški muzej, Vojni muzej v Kobaridu, Pokrajinski in muzej novejše zgodovine v Celju, Pokrajinski arhiv v Celju, Avstrijski črni križ, zasebni Švajncerjev muzej v Logatcu, zasebna zbirka podatkov in dokumentov, ki jo poseduje inž. Cigler v Mariboru...

Predmeti, ki bi jih slavno občinstvo prepustilo na razstavo, naj se izročijo »Uredništvu vojnega albuma«, Celje, Burggasse, soba 44, kjer se po končani razstavi vrnejo. Ker je čisti dobiček namenjen vdovam in sirotam regimenta, nadeja se uredništvo, da bo občinstvo mesta, okolice in vsega dopolnilnega okraja kolikor mogoče prispevalo in sodelovalo«...

O odzivu »slavnega občinstva« na poziv uredništva in o morebitni izvedbi razstave do danes ni podatkov, kakor tudi ni znano, kaj se je zgodilo z morebitnimi razstavljenimi predmeti. Konec vojne se je bližal in možno je, da do razstave sploh ni prišlo ali da je razstava bila, pa so jo na hitro pospravili. Pa menda ja ne zopet v kak avstrijski depo!

Ob vsem povedanem si ne smemo zatiskati oči pred lastno malomarnostjo. Sorodniki in potomci nismo znali zavarovati morebitnih dokumentov in spominov na vojake, ki so pripovedovali o lastnih doživetjih, ali so povedali kaj tudi o padlih in izginulih. Odnos našega preprostega človeka do dokumentov je poguben: ko prenavlja svojo staro hišo ali jo podira, praviloma zavrže ali sežge vse papirje in fotografije, ki so dolga leta, celo stoletja, kljubovali spravljani po podstrešjih in omarah. Zanj je to ničvredna navlaka, ki se je mora znebiti, saj starih pisav ne zna brati, ljudi na fotografijah pa ne pozna. Zato pomena za zgodovino vsega tega ne more oceniti. Ljudi, ki bi to lahko ocenili, pa zlepa ne spusti na svoje podstrešje, če mu za najdene starine niso pripravljeni vnaprej zagotoviti izdatnega honorarja.

Zlasti po drugi svetovni vojni, ko si je več ljudi laže privoščilo obnovo hiš, so se na veliko praznila podstrešja. S kupi navlake in »navlake« je bilo sežganih ali odpeljanih mnogo starin, med njimi pa tudi mnogo pisem, razglednic in fotografij, ki so jih vojaki s front prve in druge svetovne vojne pošiljali svojcem domov. Nekoč dragoceni spomini so se znašli novim generacijam v napoto, zaradi česar imajo danes pisci zgodb o naših vojaki v obeh vojnah toliko težav.

Dodatki in podatki

Pomembnejše vojne napovedi:¹¹⁴

28. julija 1914	Avstrija Srbiji
1. avgusta 1914	Nemčija Rusiji
3. avgusta 1914	Nemčija Franciji
4. avgusta 1914	V. Britanija Nemčiji
5. avgusta 1914	Avstrija Rusiji
5. avgusta 1914	Črna gora Avstriji
9. avgusta 1914	Črna gora Nemčiji
10. avgusta 1914	Francija Avstriji
23. avgusta 1914	Japonska Nemčiji
29. oktobra 1914	Vstop Turčije v vojno na strani centralnih sil
23. maja 1915	Napad Italije na svojo zaveznico Avstro – Ogrsko
6. aprila 1917	Vstopijo v vojno ZDA na strani antantnih sil.

Italija, ki je bila pred vojno zaveznica Avstro – Ogrske in Nemčije (centralne sile), je ob začetku vojne razglasila svojo nevtralnost; pozneje pa je ocenila, da ji lahko več koristi prinese vstop v vojno proti svojima dotedanjima zaveznicama.

Mirovni podpisi

Smatra se, da se je prva svetovna vojna končala na Martinovo leta 1918, ko je kot zadnja kapitulirala Nemčija. V vsej vojni je sodelovalo 36 držav od 54, kolikor jih je tisti čas obstajalo na svetu. Pravih mirovnih pogajanj ni bilo, poraženke pa so podpisale diktate antantnih sil na različnih krajih in ob različnem času:

Nemčija v Versaillesu 28. junija 1919
Avstrija v Saint-Germainu 10. sept. 1919
Bolgarija v Neuilliyu 27. nov. 1919
Madžarska v Trianonu 4. junija 1920
Turčija v Sevresu 10. avgusta 1920.

V času od končane vojne pa do podpisa mirovnih pogojev svet ni miroval. Tekla so odkrita in prikrita pogajanja o razdelitvi vojnega plena: kdo si bo zagotovil večji kos ozemelj, ki so nekoč pripadale poraženkam. Kot običajno je znala Italija zase izposlovati vse tisto, kar so naši in drugi a-o vojaki med vojno branili in obranili. Kot nagrado za zahrbtnen napad na slovenski del a-o monarhije in izstop iz zavezništva s centralnimi silami so si Italijani *prislužili* dobršen del slovenskega ozemlja in mest. Dobili so slovensko Primorsko s Koprom in Trstom ter Kras in Gorico, pa velik del Istre. Podobno se je zgodilo na Koroškem, kjer je popustila slovenska (kranjska) politika, ki se ni upala zameriti zmagovalcem in je preprečila generalu Maistru, da bi vojaško osvojil ozemlja in mesta, ki so bila zibelka slovenstva: Velikovec, Celovec in Beljak. Nekoliko bolje se je izteklo za Prekmurje, ki je bilo po

¹¹⁴ Nasprotujoča si tabora na začetku prve svetovne vojne sta bila sestavljena na naslednji način:

Centralne sile: Avstro – Ogrska, Nemčija, Italija

Antantne sile: Francija, Rusija, Velika Britanija, Srbija, Črna gora, Belgija

napornih pogajanjih prekmurskih rodoljubov z zavezniki vendarle v večjem delu priključeno k matični domovini. A na vseh treh straneh so ostale odprte rane, ki se še do danes niso povsem zacelile.

O avstro-ogrski vojski

Organiziranost pehote po stalnosti

K. u. K. Heer: skupna a-o cesarsko kraljevska stalna vojska (c. in kr.); sestavljali so jo pripadniki vseh narodov monarhije: Obvezen rok v pehoti je trajal do leta 1912 tri, pozneje pa dve leti plus sedem let rezerve

K. K. Landeswehr - deželna ali domobranska vojska avstrijskega dela monarhije (tudi slovenskih dežel), oziroma **Honved** za ogrski del monarhije. Obvezen rok je bil krajši, zato pa več vpoklicev na orožne vaje.

Črnovojniška vojska, ki je bila neke vrste civilna zaščita za čas vojne in so v njej služili »premladi« ali »prestari«, pa tudi lažji invalidi.

Slika 31

Na fotografiji je po vsej verjetnosti skupina tako imenovanih črnovojnikov. Črnovojniki niso bili kakšni odpadniki a-o vojske, ampak enote, sestavljene iz premladih ali prestarih, delno tudi invalidnih mož in fantov, ki so opravljale zaledne vojaške aktivnosti, bodisi da je šlo za varovanje infrastrukture in vojaških objektov in oskrbnih središč, ali pa so jih namenjali za pomoč frontnim enotam. Proti koncu vojne so zaradi pomanjkanja svežih vojakov vse bolj pošiljali v prve vojne črte tudi črnovojnike. S slike lahko ocenimo pestrost črnovojniške enote tako po starosti kot po »vojaški držji«.

Fotografija je iz arhiva Frančka Tetičkoviča s Ptuja.

Organiziranost pehote po enotah

Oddelek (Abteilung) → vod (Zug) → stotnija (Kompanie) → bataljon (Battalion) → polk (Regiment) → brigada (Brigade) → divizija (Division) → zbor, kor, korpus (Korps) → armada (Armee) → armadna skupina (Armeegruppe), AOK → vrhovno poveljstvo armade (Armee Ober Kommando).

Polk je bila ena najbolj prepoznavnih enot, ki je na bojišču lahko delovala v sestavi brigade in divizije ali samostojno. Ob začetku vojne je štela a-o skupna vojska 102 cesarsko kraljeva pehotna polka, proti koncu vojne pa se je ta številka povzpela na 137; polkov deželne brambe – domobrancev je bilo 37 in honvedskih polkov 32. Polki skupne vojske in domobranske deželne vojske so bili številčeni neodvisno drug od drugega tekoče od 1 naprej, za razlikovanje pa so služile dopolnilne kratice (označevanje).

Označevanje enot

Vojaške enote so dobile oznake s kombinacijo številke enot in črk; črke so pripomogle k razpoznavanju pripadnosti enote, na primer: **I** – infanterija (pehota), **K** – kanonirji (topničarji), **D** – dragonci (konjeniki). S kombinacijami črk in številke so bile sestavljene oznake, ki so omogočale razločevanje vojaških enot med posameznimi rodovi, stalnostjo in stopnjo.

Medtem ko so imeli polki osnovno arabske številke, pa so korpuse in armade označevali z rimskimi številkami. K označevanju nižjih enot povejmo, da so bili bataljoni označeni z rimskimi številkami, njim podrejene stotnije pa zopet z arabskimi. Sistem morda ni najbolj pregleden, vendar se je prijel in ga je takšnega dobro poznati. Če povemo še, da je imel vsak polk tudi opisno ime, ki je povedalo, kateri je njegov naborni okoliš (na primer »celjski«) in da je imel polk skupne vojske tudi zaščitnika,¹¹⁵ po katerem je nosil uradno ime, se bo zdelo, da je za marsikoga vse to preveč. Vendar je ključna le številka in vrsta vojaške enote, ki pa si je ni težko zapomniti. V pričujoči knjigi uporabljam vse variacije označb polkov, da bi tako opozoril na mnogotero rabo tudi v času njihovega obstoja, na primer: IR.17, 17.IR, 17. kranjski pehotni polk ali 17. pešpolk

Pretežno slovenskih polki v avstro-ogrski vojski so bili:

IR.47 – (I = Infanterie, R = Regiment); 47. pehotni polk, v splošni rabi tudi naziv pešpolk; alternativna oznaka: 47.IR; naborni okoliš Maribor, severne Slovenske gorice, Radgona in Lipnica z okolišema;

IR.87 – naborni okoliš Celje in Ptuj z okolicama

IR.17 – naborni okoliš dežela Kranjska

IR.97 – naborni okoliš Trst, Kras in Primorje

LiR.26 – Landesinfanterie Regiment številka 26. Pehotni polk deželne brambe ali domobranski polk, pozneje preimenovan v polk deželnih strelcev (SchR); naborni okoliš Maribor in Celje z zaledjem.

LiR.27 – 27. ljubljanski domobranski pešpolk, pozneje preimenovan v 2. strelski polk

DR.5 – (Dragoner Regiment); 5. konjeniški polk, alternativno: 5.DR (fünfarji); sedež v Mariboru.

9.GbBrig (Gebirgsbrigade) – 9. gorska brigada

¹¹⁵ za primer: celjski 87. pešpolk je nosil uradno ime: *Infanterieregiment Freiherr von Succovaty Nr. 87*, mariborski 47. pešpolk pa *Infanterieregiment Graf von Beck-Rzikowsky Nr. 47...*

... in tako dalje.

Čini so se pri posameznih rodovih lahko po imenih nekoliko razlikovali, stopnjevanost v kopenski vojski pa je bila v glavnem enotna.

Praviloma so enotam poveljevali častniki naslednjih stopenj:

Polku polkovnik, bataljonu major, stotniji stotnik, vođu cugsfirer in oddelku frajtar.

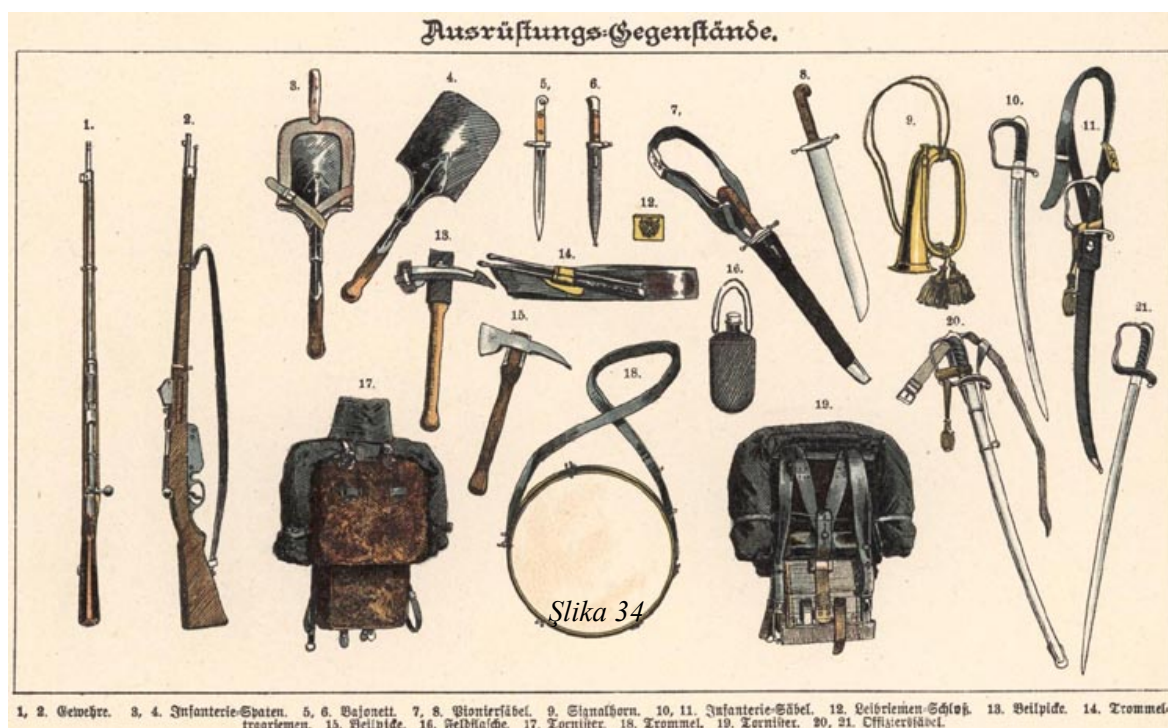
Generalski čini so bili posvečeni štabom ali poveljevanju enotam nad polkom, na primer generalmajor je poveljeval brigadi, Feldmaršallojtnant diviziji, medtem ko so Feldzeugmajstri in Feldmaršali poveljevali korpusom ali armadnim skupinam na bojiščih.

Slika 33

Paradne uniforme nekaterih vojaških činov od l. p. d. (fonetično):

Bosansko hercegovski pešec, stotnik lovcev, štabni oficir lovcev (zg.), kadet namestnik oficirja (sp.), bosanski infanterijski lojtnant, infanterijski (pehotni) lojtnant, infanterijski oberlojtnant, infanterijski oberstlojtnant, infanterijski korporal, bosansko hercegovski štabni oficir (zg.), madžarski infanterijski gefrajtar (sp.), nemški infanterist, unterjeger.

Vojakova oprema

Popolnoma opremljen pešec je nosil na sebi težo okrog 30 kg.

Normativi moštev v pehoti

Ob začetku vojne je pehotni polk skupne vojske štel 4 bataljone, bataljoni pa po štiri stotnije. Domobranske polke so sestavljali po trije bataljoni. Stotnije so bile zaporedno oštevilčene od 1 do 12 ali do 16. Če je nekdo služil v 7. stotnji, vemo, da je bil torej v 2. bataljonu. Ime *stotnija* pa ne pomeni, da je bilo v tej enoti le 100 vojakov. V mirnem času morda že, med vojno pa je stotnija štela tudi do 250 moških. Tako si lahko izračunamo, da je pehotni polk štel od 3 do 4 tisoč oboroženih moških, če pa dodamo še samostojne oddelke strojnih pušk, pionirje, saniteto, pratež in štabne službe, ki so tudi bili v sestavu polka, se je ta številka povzpela na pet tisoč. Ob začetku vojne so trije pehotni polki tvorili pehotno brigado, dve ali tri brigade pa divizijo. Z reorganizacijami so do konca vojne število pehotnih polkov v brigadi omejili na dva, zato pa povečali število jurišnih bataljonov.

Popolnjevanje izgub na bojiščih

Zaradi izgub na bojiščih (padli, ranjeni, ujeti, izginuli), so s sedežev polkov oziroma nabornih okolišev pošiljali na fronto za glavnino polka sveže vpoklicane in na hitro izurjene vojake. Zato so naborne komisije obveznike, ki so medtem izpolnili predpisano starost, ves čas vojne redno pozivale »na nabiranje«. Sledili so vpoklici in urjenje. Urjenje je bilo na sedežu polka (na primer v Celju ali Mariboru) ali v zaledju fronte. V polku so mestu urjenja rekli kader. Praviloma vsak mesec je s sedeža polka odrinila na fronto generacija na novo izurjenih vojakov, ki je po številu ustrezala bataljonu. Mesečna »pošiljka svežih vojakov« polku na

fronti je dobila ime *pohodni bataljon* (po nemško *Marschbatallion*). Pohodne bataljone so označevali s številkami od ena naprej, ko so poslali na fronto prvega. Tako na primer razumemo, da je XVI. pohodni bataljon 87.IR označeval generacijo, ki je odrinila za svojim polkom na bojišču kot šestnajsta mesečna dopolnitev od začetka vojne, kar bi bilo nekako decembra 1915.

Vojakova oskrba

Predpisan pribor, obleka in obutev, ki jo je vojak ob vpoklicu moral prinesiti s seboj: Jedilna skledčica, žlica, nož, vilice, dobro obuvalo (čevlji), topla obleka, če je mogoče, tudi odeja.

Prehrana na bojišču: 98 gramov kavne konzerve, 400 gramov mleka, 100 gramov prikuhe, 400 gramov kruha, 18 gramov tobaka. Razen rednega obroka nosi vsak vojak s seboj dve porciji konzerve za primer, če mu ne bi bilo mogoče tagotoviti rednega toplega obeda.

Denar in plačilo: poleg navadne mezde dobi vsak vojak še 36 vinarjev vojne doklade.:poleg navadne mezde dobi vsak vojak še 36 vinarjev vojne doklade.

Ranjene pesmi slovenskih vojakov

Iz časa pred prvo svetovno vojno se je ohranil zvezek ljudskih in vojaških pesmi, ki je krožil po krajih pri Sv. Barbari v Halozah.¹¹⁷ V njem so pesmi iz vojaškega življenja, pesmi slovesa od doma in seveda pesmi hrepenenja po ljubi in domačih. Večino pesmi in besedil je zapisal, morda pa kaj tudi sam »zagrešil«, desetenik (frajtar) Mihael Petrovič (Hrastinski), rojen v Pohorju, pred odhodom na vojsko pa stanujoč v Gradiščah. Petrovič je leta 1906 služil vojaščino v Ljubljani, najbrž pa je prebil precej časa v vojaškem lazaretu v Celovcu. Tam je v času od aprila do oktobra nastajala rokopisna pesmarica, pri kateri so mu pomagali tudi nekateri vojaški tovariši. Po končanem služenju obveznega roka se je Mihael vrnil v domači kraj in s svojimi nočnimi vrstniki prepeval nove pesmi na vaških srečanjih ali pod dekletovim oknom. Tako so se pesmi širile iz ust v uho in od hiše do hiše. Mnoge pesmi v pesmarici opevajo kranjskega in slovenskega vojaka med življenjem in smrtjo, zaradi česar so se rade prijele med ljudmi, še posebej pa med možmi in fanti, ki so odhajali na vojne. Marsikatera pesem se je ohranila do današnjih dni.

Haložani svojih čustev ne razkazujejo radi, le med prepevanjem njim ljubih pesmi se spozabljajo do ginjenosti. Tako je bilo tudi s prepevanjem na haloškem podeželju pred sto in še pred petdesetimi leti. Javnih zabav ni bilo veliko, zato so si ljudje delali veselje na domovih. Ob porokah, kolinah, kožuhanju koruze, tolčenju sadja, bratvi grozdja, luščenju bučnih koščic, *cüfanju* perja... pesem je imela vedno osrednje mesto. Ni bilo radia in televizije s plačanimi godci in pevci, ljudje so si sestavljali programe zabav sami in ga tudi sami izvajali. Pri tem so se odlikovali tisti, ki so kazali smisel za pripovedovanje šal in za petje. Vedno se je našel kdo, ki je z besedo in pesmijo povezoval dogajanje, prisotna družba pa ga je za prizadevnost nagrajevala z odzivnim smehom in prepevanjem. Z odraslimi so prepevali tudi otroci in odraščajoča mladina, ki so si na ta način ostrili posluš in glasove. Pelo se je večglasno, štiri do pet ubranih glasov se je znalo prepletati, zveneti in doneti, brez posebne glasovne priprave. Za posameznike, ki niso imeli posluha, in teh je bilo veliko manj kot jih je danes, je veljalo pravilo slišne selektivnosti: pri petju so »pomagali« z usti, ne pa z glasovi.

Rokopisne pesmarice so imele v takšnih okoliščinah na podeželju poseben pomen; v pevsko bolj nadarjenih in navdahnjenih družinah so te knjižice nastajale in se ohranjale skozi več rodov. Iz njih so sodobniki črpali stare, a vanje vpisovali tudi nove pesmi, ki so se pojavljale v kraju. Ravno družinska druženja in domače prireditve so imele za širjenje pesmi na podeželju odločilen pomen. »Pevci naprej«, kot so rekli tistim, ki so začenjali kakšno pesem, so pred večerno zabavo radi pokukali v domačo pesmarico, pogosto pa so naslednji dan vanjo tudi kakšno pesmico dodali, če že prej ni bila slišana. Pesem se je v naslednjih dneh hitro širila, slišati jo je bilo na paši, na vasi pod dekletovim oknom in po veselih domovih.

Vojaške pesmi, kot jih je zapisal v svojo pesmarico frajtar Mihael Petrovič - Hrastinski, so najbrž iz različnih zgodovinskih obdobj, iz večine besedil pa vejejo čustva vojakov, ki se za vojsko očitno niso odločali prostovoljno; ko opisujejo vojne dogodke, gre najbrž še za napoleonske, pa za vojne med Avstrijo in Italijo (1859) ter med Avstrijo in Prusijo (1866); vse te vojne so na slovenskih možeh in fantih morale zapustiti nepozabne tragične posledice, kar je bilo vredno pevskega izražanja. Ponovno so te pesmi oživele po letu 1914, ko so mladi možje in fantje zapuščali žene, otroke, starše in sorodnike ter so se podajali v smrtonosno kolesje prve svetovne vojne brez upanja na povratek. Tudi zapisovalec omenjene pesmarice

¹¹⁷ Original hrani domačin Stanko Kokol iz Pristave, ki živi v Ljubljani.

Mihael Petrovič je odšel leta 1914 s 7. lovskim bataljonom v Galicijo, kjer je bil od leta 1914 pogrešan. Za mrtvega so ga proglasili leta 1920.

Med pričujočimi pesmimi so znane, pa tudi dokaj neznane. Nekatere so tekoče za petje, drugim je pokvarjena metrika, kar bi utegnilo med prepevanjem delati težave. Zelo mogoče je, da zapisovalec teh pravil ni obvladal, pa tudi sicer sta mu pisanje in slovenski jezik povzročala nekaj težav. Slabost lahko pripišemo pomanjkljivi šolski izobrazbi in dokajšnji razliki med narečjem njegovega haloškega kraja, ki ga je nedvomno obvladal in slovenskimi narečji, s katerimi se je srečeval med služenjem vojske.

Bodi tako ali drugače, pesmi so takšne, kot jih je bilo mogoče prepisati iz pesmarice: opevajo vojake in njihovo življenje, so ranljive in so invalidne, da jih zaradi vsebine in zaradi pomanjkljivega zapisa lahko poimenujemo kar »ranjene pesmi slovenskih vojakov«.

Fantič sem star šele osemnajst let

Fantič sem star šele osemnajst let
Cesar me hoče k soldatom imet
Kako bom soldat, sem fantič premlad
Ne morem gor gvera držat.

Farni zvoni prav milo pojo
Od ljubih prijatlov jaz jemljem slovo
Pa jemljem slovo da bog ve kako
Nazaj me nikol več ne bo.

Očka in mamca pa jokata se
Ker vid`ta fantiča preoblečenega
Preoblečenga za vojsko pripravljenega
(*manjka vrstica*).....

Bratec in sestra pa jokata se
Od bratca prelubga ločujeta se
Oj bratec ti moj, nikar ne žaluj
Saj prideš tud ti za menoj.

V kasarno sem hodu korajžen vesel
Sem puško zagledal, sem jokat začel
Oj srček ti moj, nikar ne žaluj
Z veseljem zavriskaj, zapoj!

Materina¹¹⁸

Kolkokrat sem gori vstala
Sem prižgala svetlo luč
Tebe sinek povijala
Nisem spala celo noč.

Ko boš sinek gori zrastel
Moral biti boš vojak
Mater boš doma zapustil
Se boš mogel bojevat.

Z belim bojo te gvantali
Oh od nog do vrh glave
In te s puško obkladali
Naj le mati toč solze

Fantje le veseli bodmo
Ki na vojsko pojdemo
Ker svoj dom pustimo
In nazaj nas več ne bo.

Fantič le s korajžo stopaj
Tam boš moral v boj krvav
Z Lahom se boš moral skuševati
Svojo kri do kaplje dal.

Na odhodu

Mi je solnce odsijalo
V dolinci rožnati
V njej je moje dekle stalo
In je rožce trgalo.

Je rožce trgalo
Je pušlec delalo
Jo moram zapustit
In v dalne kraje it

Oj hribci in doline
Izglihajte se vse
Daj, se stori ravno polje
Da vidim dekle svoje

Oj videl bi jo rad
Pred smrtjo še enkrat
Je ne morem pozabiti
Tak žal mi je po njej.

¹¹⁸ Nekatero pesmi je izpisala druga, za pisavo vešča roka, v podpisih pa se bere, kot da je bil to kaplan Pisek.

Zdaj hauptman zdigne sabljo
Mladi fantje le naprej
Sovražnik gre nasproti
Oj fanti, kaj pa zdaj?

Al nič se ga ne bati
Če glih ga velko je
Imamo tud mi puške
In ostre sablice.

K nam krogle že brnijo
Se trese celi svet
Ljudje po tleh ležijo
So močno ranjeni.

Eden nima roke
Ta drugi noge ne
Ta tretji smrtno ranjen
Že tam na tleh leži.

Za svojga sinka mamca
Prav milo tam ječi
Ker krogla ga zadela
Že mrtev tam leži.

Za svojga brata sestra
Zdaj toči solzice
Ker tamkaj milo vpije
Pa nima več roke.

Žaluje tudi dekle
Za svojga fantiča
Ki mu je sabljica
Glavo odsekala.

Al bogi smo mi fantje
Kaj mogli smo prestat
In zdaj življenje svoje
Pod mečem vsi končat.

Očeta ino mater
Zahvalil bom lepo
Ki so me gor zredili
Učili prav lepo.

Vojaški stan

Ko fantič sem potrjen
Za k vojakom se podat
Razsajal sem ko norec
Da svet ni mogel spat.

Neumne tiste urce
Ki fantič v njih nori
Če k vojakom je potrjen
Nikdar v njem pokoja ni.

Ko pride pa v kasarno
Ves zgrivan in potrt
Tako da skor ne more
Svojih oči odpret.

Ko zjutraj se sprebudi
In gleda beli dan
Nad glavo mu visi orožje
Ki bo z njim obdarovan.

Nad glavo mu kanister
Na kaveljnih visi
V kasarno mu prinesla
Veliko sitnosti.

Na drugi strani mu pa
Gverček sem ter tja binglja
Kater` mu bo zapisan,
Za tri leta ljubica.

Nato pa slišim zatrobiti
Zaplozati na glas
Jaz pa ne zastopim
Da po kofe¹¹⁹ kliče nas.

Se hitro skup poberi,
Zavpije star soldat
Pa ne delaj mi kravala,
Da bom mogel dalje spat...

¹¹⁹ Mišljeno je najbrž, da trobentač poziva na zajtrk s kavo = «kofetom».

Vojak vesel

Sem prišel k vojakom
Sem točil solze
Zdaj sem se navadil
In dobro mi gre.

Eno leto že služim
Dve leti še bom
Imam lepa dekleta
Ne mislim na dom.

V Celovcu sem pustil
Eno lepo dekle
V Ljubljani sem našel
'no drugo za me.

Prav lepo pogleda
In prav dobro mi paše
Ima lice rudeče
Glih ta bo za me.

Še eno poznam
Jo prav pri srcu imam
Je na drug kraj Ljubljance
Za njo se podam.

Čeravno Ljubljanca
Prav močno šumi
Pa do mojga dekleta
Preplavat nič ni.

Urlaubarska

Enajstega avgusta,
ko gre pšenica v klas,
hornisti pa zaplozajo,
urlaubarjem na čast.

Bo hauptman komandiral
urlaubarjem »rechts um«,
le dobro se imejte,
podajte se na dom.

Prešmentana kasarna
Prešmentano pero
Ki me je zapisalo
K soldačkemu stanu.

Kasarno bom zapustil
domov se bom podal
tam drugo dekle ljubil
pri drugi bom zaspal.

Marš

Stoji, stoji ravno polje
Po polju bela cesta gre
Po cesti fantje stopajo
Prelepi mladi fantje so.

Haj hola, hola fantje vi
Kam ste se vsi namenili
Se hočete podat od nas
Ki ljubimo iz srca vas.

Zdaj zbogom vsi prijatli
Vi starši, sestre, brati
Na vojsko gremo zdaj mi vsi
Mogočen vojvod kliče nas.

Slovenci zdravi ino mladi
Smo urni kakor glivce vse
Imamo srce ino moč
Zmagali bomo kar gredoč.

Veselo hočemo zapeti
V boga zaupanje imeti
Pogumno bomo streljali
Sovražniki pa bežali.

Le naj ropoče in bobni
Iz tistih topov naj grmi
Naj le krogle švigajo
Slovenci ne pobegnejo.

Oj ta soldaški boben

Oj ta soldaški boben
Ta bo moj ta velki zvon
Oj ta mi bo zazvonil
Kadar jaz umiral bom.

Oj ta soldaška sabla
Ta bo moja svitla luč

Oj ta mi bo svetila
Kadar jaz umiral bom.

Oj ta zelena trata
Ta bo moj ta zaden dom
Oj tukaj bom počival
Kadar jaz umerl bom.

In ti slovenski fantje
Bodo pokopali me
Me bodo pospremili
Na zelene travnike.

Vrnitev od vojakov

Po polju pa rožce cvetijo
Hoja cvetijo
Vsi fantje na vojsko gredo
Hoja cvetijo
Vsi fantje na vojsko gredo.
Ko fantič iz vojske dam pride
Hoja dam pride
Že dekle na pragu stoji
Hoja dam pride
Že dekle na pragu stoji.

Kako se ti meni dopadeš
Hoja dopadeš
Življenje jaz zate bi dal
Hoja dopadeš
Življenje jaz zate bi dal.

Kako se bom tebi dopadla
Hoja dopadla
Saj imam že svojga moža
Hoja dopadla
Saj imam že svojga moža.

Res lušno je blo na deželi
Hoja deželi
Kjer hišca na samem stoji

V hišci pa pojstla postlana
Hoja postlana
Na njej drugo dekle leži.

Vojakove molitve

Očenaš

Oče naš, kateri si na Dunaji, povekšano bodi tvoje ime, kakor na Dunaji, tako v Ljublani. Daj nam vsak dan boljšo menažo in vsakemu en goldinar, da si poplačamo svoje dolgove in ne pelji nas več na eksicirplac, temveč reši nas od abteilunge. Amen!

Čaščena Elizabeta¹²⁰

Franc Jožef je s teboj, ti si blažena med ženami našega cesarstva in blažen je tvoj ljubljeni sin Rudolf. Ljubljena Elizabeta, mati vseh revnih vojakov, prosi za nas, kadar bomo zaprti, posebno pa naša zadnja leta našega odslovljenja in vednega dopusta od vojaškega življenja. Amen!

*Elizabeta Bavarska - Sissi, avstrijska cesarica in madžarska kraljica, soproga cesarja Franca Jožefa I., * 24. decembra 1837, München, † 10. septembra 1898, Ženeva.*

Vir: <http://www.localistorici.it/en/Schede/view/tipo/events-and-personalities/slug/sissi>

¹²⁰ Elizabeta je bila cesarjeva žena, ki so jo klicali Sissi. Iz zbadljivo šaljivih vojakovih molitev je razumeti, da so te nastale pred letom 1889, kajti o cesarjevem sinu Rudolfu se govori, kot da je še živ – vemo pa, da je prav omenjenega leta storil samomor. Podoben sklep se lahko izpelje iz denarne enote, ki je v očenašu goldinar. Tega je zamenjala krona že leta 1892.

Vera

Jaz verujem v cesarja Franca Jožefa I., mogočnega vladarja na Dunaji in njegovega cesarskega princa sina Rudolfa, edinega kateri je spočet od Franca Jožefa, rojen od cesarice Elizabete. On ni trpel pod Poncijem Pilatom, tudi ni na križu umrl, ampak bo lahko v vojski ubit. On ni tudi v grob položen, on ni šel pred pekel ampak po svetu in čez tri dni bo nazaj prišel sodit nas revne vojake in siromake. Verujem tudi v konec vojaškega stanu in pričakujem, da bodem zopet svojo ljubo zagledal **Amen!**

Pred sto leti so se naši kraji in ljudje znašli sredi največje vojne, kar jih je svet poznal do tedaj. Bila je to prva svetovna vojna.

Kaj vemo o tej vojni danes in kako se spominjamo njenih dramatičnih dogodkov? Kaj vemo o naših možeh in fantih, ki so se bojevali v enotah avstro-ogrske vojske in so pripadali slovitim slovenskim polkom? Mnogi med njimi so padli ali so bili pogrešani, a doma nato tudi prehitro pozabljeni.

Ali se jih še kdo spominja?

Kako lahko osvežimo spomin na dogodke in odkrivamo usode vojakov ter slovenskih vojaških enot v prvi svetovni vojni, nam govori pričujoča

zgodba o vojnih luzerjih 1914-1918